

[Erdélyi Magyar Adatbank]

ÍRÓ A HADAKÚTJÁN

[Erdélyi Magyar Adatbank]
ASZTALOS ISTVÁN

ÍRÓ A HADAKÚTJÁN

KRÓNIKA

JÓZSA BÉLA ATHENAEUM

[Erdélyi Magyar Adatbank]

*„VERD MEG ISTEN AZT A VERMET,
KIBEN A MI SORSUNK TERMETT ...”*

ELINDULTAM KATONÁNAK

*El kell menni, ha esik
ha nehezemre esik is.*

Tagadhatatlan, hogy sokkal nehezebb dolgom akadt ezzel az írással, mint a néhai hadból megtért obszitosnak az ő mesélgetéseivel.

Neki legfeljebb egy diák tüszentett közbe, ha túlon túl elragadta a „visszaemlékezés” és igen nagyon nekieresztette a mondókáját. Aztán ő nem írásban közölte „dicsőséges tetteit”, hanem csak úgy, kegyként kocsmában s iszogatás közben. Én azonban könyvbe írom s dicsőségesnek sem merném éppen jelölni a velem kapcsolatos hadieseményeket, mert ahhoz túlsok betűismerő szemtanú él Erdélyben s félek, igen nagy tüszentés támadna.

Még a címben jelzett „hadakútjá”-ról is be kell vallanom, hogy azt hol gyalog, hol meg kóber alatt, szekéren tettem meg Szovátától Egerig és, hogy is mondjam csak, igen — hátrálva. (A „szaladva” szót restellem leírni, a „visszavonulva” túl hivatalos, az „elszakadó mozdulat” — ez meg német találmány, tehát: hátrálva.) Ott aztán megszöktem. Hamarább nem lehetett. De általánosan ilyen dicsőséges volt a magyar hadak útja mindenfelé. Őrmes-

[Erdélyi Magyar Adatbank]

tertől lefelé hátrált s ahol csak tehetette, széledt szereden-széjjel minden tagja. Ó, nem mintha a magyarságnál a bátorság csak őrmestertől felfele kezdődne, félre ne értsen senki, hanem egészen más, sokkal másabb okokból. Nem volt gyávább például a magyar paraszt most sem, mint mondjuk 15-ben, mikor nekivihették a géppuskatűznek s dőlt halomra, mint kasza alatt a búza, csak — okosabb. S mivel én is közöttük voltam, mint egyszerű szakaszvezető, hát én sem akartam hátrébb maradni népemnél az okosságban s aztán ez az oka, hogy a hadak útját ilyen rákmódján jártam végig. Kezdhetném így is, hogy bizony sokszor már olyanformán voltunk: hol én szaladtam elől, hol a többiek szaladtak én utánam... De inkább kezdem, ahogy mégis csak szokás, a legelején, a behívóval.

Azt hiszem, soha el nem tudom már panaszolni, hogy mennyi gondot és ijedelmet okozott nekem a háború egész ideje alatt a behívótól való félelem. Bármit is terveztem, belém kotló sodott rögtön, ha a behívóra gondoltam. Az összes hivatalos-féle emberek közül már a postástól ijedeztem a legjobban. Négy évig mind ijedeztem, mikor 44 tavaszán nekem is meghozta aztán. Mert mire a német hadijelentés az utolsó szovjet harcokcsikat is szétlődözte, csehül állott már a német csizma sorsa Ukrajnában. Taposta a sarat ugyancsak visszafelé s a német főhadiszállás fogvicsorgatva parancsolta meg úri-Magyarországnak is a totális mozgósítást s a parancsral egyidejűleg a páncélosait is átküldte a Lajtán. Erre a mindenre patentírozott magyar kormány színváltozott egyet, Kállayt felváltotta Sztójay — futotta a Horthy-féle garnitúrából bőven — s két hét múlva aztán nekifeküdhett az ország a feudálizmus által hirdetett „szent háborúnak”.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Tehát egy márciusvégi reggel beállított hozzám is a postás.

— Meghívó a bálba — mondta s hogy: — Anyja Deretei Róza? — kérdezte maga elé tartva behívómat.

— Igen, bár ne szült volna — keseredtem el rögtön.

— Az nem énrám tartozik — jelentette ki. — Írja alá, hogy átvette — s adta át a behívót.

— Na, Kedves, megjött a cédula — mutattam be a reggeli jóhírt.

— Megjött a pénz? Mennyi?... — örvendezett a feleségem. A behívó is olyan rózsaszínű forma volt, akár a pénzeslevél. Erősen pénz nélkül voltunk, mint mindig, éppen azt vártunk valahonnan. S hiába erősítettem, nem akarta elhinni, hogy nem pénzesutalvány. Szidott, hogy ne bolondozzam, jól tudom, hogy ki kell fizetni a házbért s ragaszkodott a pénzeslevélhez mindenáron. Csak akkor ijedt meg igazán, mikor ő is elolvasta aztán, hogy: „Asztalos István szakaszvezető, anyja: Deretei Róza, bevonulni köteles, még pedig azonnalra”.

Így kezdődött hát az én háborúm s így még elég kedvesen kezdődött, csak a folytatása lett mindinkább komorabb.

Harmadnap már a vonat lépcsőjéről hagyakoztam a feleségemnek.

— Pénzt ne küldj... Adósságot meg egyelőre ne fizess!

Ezt ő meg is ígérte rögtön, sze amennyi pénzt én a gondjaira bíztam, az nem éppen a sokaságával okozott neki gondot, azt is kölcsön kértem, míg a kiadómtól kap majd. Dehát beszéltem, hagyakoztam csendesén, hogy el ne hatalmasodjék rajtam

[Erdélyi Magyar Adatbank]

a szomorúság, ő meg beszélt s ígért, hogy ne fakadjon sírva. A vége mégis csak az lett, hogy mind kevesebbet szóltunk s küzködtünk a szemünkkel; ő már nem is küzködött aztán, nézett reám árván s a két orcáján pergett végig a könnye.

Aztán ment a vonat, hogy engem messze vigyen.

SZÁZADOS ÚR, ALÁZATOSAN JELENTEM...

*Ugye fiúk, szép élet a katonaelet,
Csak az a baj, sejhaj.
Csak az a baj, hogy nehéz a viselet.*

Egy egészségügyi alakulathoz osztottak be, mint számvívő tisztet. Fel sem öltöztettek, hanem sokadmagammal egy közeli faluba küldtek, hogy várjunk ott további parancsra.

Két napig aztán egyebet sem csináltunk ott, csak hevertünk a szalmán. Egy félig elkészült kultúrház termébe szállásoltak bennünket. Április volt s olyan kutyának sem való idő. Majd minden éjjel viharzott, havazott, fújta be az ablakréseken a havat. Fáztunk a gyér szalmán, akár az úri-kutyá. Sokszor már egészen beléizzadtam a sok reszketésbe. Íróságom alatt kezdtem már elszokni az effajta gyöngyélettől s most kezdhettem szoktatni magamat előlről. A „művelt”-osztályhoz való tartozásom köddé foszlott itten, sze katonai rangom a legénységi állományúak osztályához koptatott, akik alá a katonai szabályzat egyelőre fekszalmánál egyebet nem rendszeresített.

Fáztunk hát és vártunk türelmesen. Az időnkől most már igazán futotta. Kint az országúton

[Erdélyi Magyar Adatbank]

éjjel-nappal tartott a felvonulás. Folytak a csapatok. Gyönyörű lovak, fiatal magyarok s tiszta új felszerelés. Egyik éjjel valaki kiment a kultúrház-tól félrébb. Jött is be hamar, hogy az út melletti prizmán egy katona fekszik s hogy már bé van lepve hóval. Behoztuk. Egy huszár volt, egy magas, meglett ember, meg volt már gémberevedve, hogy nyögni is alig tudott. Mikor helyre hoztuk úgy ahogy, ordítani kezdett, hogy vágjuk le lábáról a csizmát, mert ha nem, belehal. Tiszta új csizma volt rajta, csak neki olyan kicsi, s a lába már annyira beledagadva, hogy hiába rángattuk, meg sem moccant a lábán. Végén már úgy üvöltött, hogy csakugyan bicskával kellett levágjuk róla. Elmondta, hogy ma öltöztették fel s hogy hiába kért, nem adtak másik csizmát. Dél óta rajta a csizma s a ló hátán még kibírta valahogy, de mikor gyalog kellett jöjjön, a prizmánál összeesett. Otthagyták, majd ha jön a trén, az felveszi, bíztatták. Megfagyhatott volna bátran, ha észre nem vesszük. Kékre volt pöffedve s véresre rágva a lába s másnap karján a csizmával vitték a kórházba. Ügyelt reá nagyon, sze lelkére kötötték erősen a kincstári csizmát. Az ember, az hányódhatott, akár az őszi levél.

— Ennek jól kezdődik — vélte az egyik székely — már a legelejét kórházba töltheti.

De nekünk is elkezdődött s még akkor nap este.

Már le voltunk feküdvé s aludt, aki tudott, mikor nyilott az ajtó s öt-hat tiszt jött be hozzánk villanylámpákat kattintva reánk. Elöl egy orvos-százados s utána a többi.

— Miféle rettenetes levegő ez?! — kezdte a százados. — S mért nem állanak fel, ha feljebbvalójuk lép be magukhoz?! Miféle fegyelmetlen

[Erdélyi Magyar Adatbank]

banda! — folytatta mind élesebben. — Mit gondolnak maguk, hol vannak?!... Ki van itt tisztos?...

Egy darabig várt, aztán elkiáltotta: — Tisztesek hozzám!... Na, nincs itt maguk között egy tisztos?

Egy páran reám néztek gyámoltalanul s én önkéntelenül is előrébb léptem.

— Maga tisztos? — rivalt rám.

— Igen.

— Hát mért nem jelentkezik, vagy jelentkezni sem tud? Szép kis tisztos maga. Na jelentkezék! — parancsolta.

Hallgattam, mert valóban nem tudtam a jelentkezés szövegét.

— Behívják harcolni s még jelentkezni sem tud — dühöngött a százados.

— Hogy hívják magát?!...

Megmondtam.

— Hát idehallgasson. — S mondani kezdte, jól számba rágva a szót.

— Százados Úr, ez és ez szakaszvezető, alázasosan jelentkezem, mint egészségügyi tisztos. Ismétlje! — parancsolt rám dühösen.

Mit csináljak, szót fogadtam neki s mondtam, mint egy elemista:

— Százados Úr, Asztalos István szakaszvezető jelentkezem, mint egészségügyi tisztos.

— Nem jó! Nem jó!!! Az alázasosan kihagyta, rém buta ember maga! Micsoda civilben?

— Író.

— Mii?

— Író.

— Író?...

— Igen.

Rettentő zavarba jött.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

— Hogy hívják?... Jaj, akinek a darabját...
Ügyes kérem, nagyon ügyes — motyogta és kétségbeesetten nézett a többi tisztre.

Azok közül egy kolozsvári orvos bólintott szolgálatkészen, hogy igen, ő is hallott már rólam. Ez még zavartabbá tette a századost.

— Érdekes, igen érdekes... — motyogta.

Végül is rendbeszedte magát s a szobához fordult, hogy ezután rendnek kell itten lenni, nem tűri a fegyelmetlenséget, nem szórakozni jöttünk — mondotta — hanem megvédeni a hazát, amely mindennél a legdrágább, amelyért kötelességünk tűrni hideget s mindent, azért vagyunk magyarok s hogy egyformán magyarok vagyunk, éppen ezért közöttünk elvárja a legnagyobb bajtársiasságot is.

Még azt is bejelentette, hogy ő a mi parancsnokunk s azzal eltávozott. A tisztek is vele együtt. A jegyzőnél, papnál, bírónál, meg a jobb gazdák-nál volt kényelmes egyszobás szállása mindegyiknek. Az a kolozsvári orvos az ajtóból még visszafordult.

— Nem vagy te karpaszományos?... — kérdezte. — Akkor nem kéne itt ezekkel... — mutatott diszkréten a szalmán heverő bajtársakra.

— Nem vagyok — mondtam.

— Érdekes, igazán érdekes — mondta ő is, majd mentegetőzve vállat vont s eltávozott. S én végre lefeküdhettem a szalmába a többi közé.

A tiszt urak megérkezésével megkezdődött aztán a szigorú katonásdi. Orvosi vizittel kezdődött. És máig is örök rejtély marad számomra, hogy miért kellett hideg teremben vizitálni végig bennünket az orvos uraknak, — pedig volt ott fűtött helyiség elég.

De egyáltalán nem értem és nem értettem soha és semmiféle katonaságnál nem értettem — pedig

[Erdélyi Magyar Adatbank]

kétfélét is végigkínlódtam már életemben s látom, esélyem van egy harmadikfelére is — hogy miért kell a katonaságnál a sok rossz közül mindig a legrosszabbat, teszem fel, mint itt is, fűtött helyett a fűtetlen szobát választani? Talán, mert ez a vitézi élet serkentője? Lehetséges, bár ebben a háborúban a székeleyeket jól elserkentették vele. Még most is előttem a kép, hogyan állanak viszeres lábbal, gyámoltalanul a megrokkant idős székeleyek és nemszékeleyek. Álltak ágyékot takaró kézzel, szemérmesen. Sok közülök a negyven esztendejével hatvannak is látszott. Harcias egy sem volt, annyi szent igaz, a mi oszlophoz nem éppen a java emberanyagot osztották, inkább a selejtesét. Fele sem volt keményebb vágású fiatal.

— Nem értem — fakadt is ki kétségbeesetten a százados — büszke voltam, hogy izig-vérig katonák, székeleyek közé kerülök — szavalta — s né, itt mind ilyen fejlődő vénembert látok... Fel a fejet, huzák ki magukat s borotválkozzanak az istenit, nem tűrök lengő szakállt, megértették?! Mivel élnek ott-hon maguk, hogy ilyen gebék?...

Az emberek sunyultak, s hallgattak.

— Húzd ki magad, fiam! — bízta egyiket a vizitáló orvoshadnagy is. Erdélyi lévén, szégyelte, hogy — enyje, enyje, — tényleg ezek a székeleyek... — úgy állsz, mint egy összement csizma! — sugta mérgesen. Húsz és egynéhány évével kedves és jószágos szokása volt ennek a hadnagynak a tegezés. Rosszkevében „te állat”-nak nevezte a bakát, jobb kedvében a darumadarat említette nekik bizonyos pajkos kivánsággal kapcsolatban.

Az orvos százados több tisztársával levetett ruháinkat kutatta át szenvedélyesen. Amelyikében tetűt talál, megégeti avval, jelentette ki szigorúan. A magyar nem dancsféle-fajta, elvárja, hogy senkinek se legyen közülünk tetűje! De akár elvárta, akár nem, bizony öt-hat magyar is akadt, akinek akadt. A

[Erdélyi Magyar Adatbank]

biharmegyei cigány Varga Mihálynak meg aztán bővíben. Erre teljesen kiábrándult a székelységből.

— Hány inged van otthon? — förmedt a fiatalabb forma cigányra.

— Egy. — nyögte ki Varga Mihály.

— Tudtam — legyintett a százados — lusta embernek tetünél nincs egyebe. Hogy lehet egy inggel élni, te ostoba, te?!...

Varga Mihály hallgatott.

— Mért nem kérdezett gyermeket — morogta később, úgy magunk között — abból öttel is tudtam volna dicsekedni. — Tényleg annyi volt az Istenadtának, öt gyermeke. Inge meg csak egy volt, s azt is mind elhozta most hazulról.

Az orvosi vizit után felöltöztettek katonának. Varga Mihálynak is lett két inge immár s ruddal a kapcája, tiszta új bakancsa s szép sárga puskája.

A felöltöztetéssel kedvünket szegték nagyon. Addig mindcsak reménykedtünk valami csodában, hogy hátha valami tudott, vagy még nem is tudott betegségért, amit most fedeznek fel esetleg rajtunk, vagy akinek volt, a sokgyermekes családapaságáért, vagy otthoni pótolhatatlanságáért — nem volt, akinek ne lett volna valami ilyesmit igazoló irata jegyzőtől, várostól, vasuttól, gyáraktól, tűzoltóságtól, emlékszem még rezesbandától is akadt — a katonai szolgálat alól felmentik és hazaküldik. Nagy volt a harcikedv! Szóval a felöltöztetés után tudtuk már jól, hogy ezeket a ruhákat immár maga a király sem veheti le rólunk s ugye Magyarországon még király sem volt. Alig nyolc-kilenc szerencsést engedtek haza közülünk, s úgy gondolom, azokat is inkább csak azért, hogy ne fogyasszák a drága sok gyógyszer, egyébire úgy sem voltak alkalmasak.

Igy lettünk hát végre katonák, legalább is külsőleg. De azok leszünk mi mindenképpen, fogadkoztak a tisztek. Csak legyen egyszer megszervezve az alakulat.

Az is megtörtént aztán.

Mint a leglényegesebb dologgal, a tisztilegények kiválasztásával s a tiszti étkezde felállításával kezdődött. Ez eltartott, úgy nagyjából, öt-hat napig, részleteiben ugyanannyi hétig, mert még a hetedik héten is támadtak nézeteltérések egy-egy ügyesebb tisztilegény felett. Egy tisztilegény ügyessége a következőkben nyilvánult meg: Lehetőleg legényember legyen, fiatal, erős, s mindent eltűrő engedelmes; ügyeskedjen a falvakban, ahová az alakulatot szállásolják, tejet, tojást, szalonnát, sajtot, vaját, túrót, húst és asszonyt szerezzen majdnem ingyen. Legyen megbízható, hűséges, tudjon csizmát pucolni és lábat mosni. Igen, akadt tiszt, aki a legényével mosatta rendszeresen a lábát... Aztán lehetőleg egyfalusi vagy városi legyen a tiszttel, vagy legalább is egy környékbelije, hogy alkalomadtán feketén beszerzett dolgokat — s mit lehet tudni? — esetleg majd „zsákmányolt” holmit, ezt-azt, tudjon hazavinni. Valahogy ez is lezajlott aztán, a tisztilegények kiválasztása. A tisztiétkezdével nem volt nagy vita, mindannyian megegyeztek abban, hogy a koszt java az övék. Egy nap alatt aztán a legénység szakaszokba való beosztása is megtörtént rendben, s megkezdődhetett, ami egy háboruba induló csapatnál a leglényegesebb, a tisztelgő gyakorlatok kézzel és fejvetéssel, jobbra és balra át, — na meg a diszlépés! Én magam a gazdasági hivatalhoz kerültem, megmenekültem hát ettől a katonásditól, kivéve a tisztelgő gyakorlatokat, melyeket, tisztési mivoltomhoz képest, dugott helyen kellett gyakorolnom, nehogy fogyatékoságomat észrevegyék a közhonvédek. A századosnak bogara volt a tisztelgés.

Áll egyszer az utcán s arra jön Csegezi, egy bokros-bajuszu székely. Jön az öreg, jön, meglátja a századost s azt is, hogy késő már elkerülni, hát nekiszánja magát és jön. Neki igazítja magát, meredek meg karómódra, vet egyet a fején, hogy leben belé a bajusza, aztán felkapja kezét a füle mel-

[Erdélyi Magyar Adatbank]

lé, tiszteleg pislogás nélkül s pacérozik el mereven, mint kankutya előtt a bakkutya.

A százados nézi, aztán csak reá kiált:

— Nem jó Csegezi, nem jó! Csinálja mégegyszer!

Csegezi szégyenkezve, hogy na lám, nem sikerült, visszamegy tiz lépést s végig cselekszi újra az előbbit, csak most már még merevebben.

— Nem jó! — ordit a százados. — Hogy tartja maga a kezét?!... Csinálja mégegyszer.

És Csegezi megcsinálja mégegyszer és mégkétszer. Már egészen komor és keserű.

— Az ujjait, ember, az ujjait tartja rosszul! — magyarázza meg végül a százados. — Ne görbítse be az ujjait, hanem feszítse egyenesre — s meg is mutatja neki.

— Csak lehessen, százados úr — tör ki Csegeziből — sze meg vannak instálom kucorodva, két ujjamat elvágta a sarló...

— Nem érdekel — dühöng a százados. — Holnap jelentkezik, hogy megtanult tisztelegni! — adta ki neki parancsba s azzal otthagytta.

A tisztelgésen kívül még két másféle bogara is volt a századosnak. Egyik, hogy örökké nótáztatta volna az oszlopot. Kedvenc dala ez volt:

*Mikor az ezred kivonul s a dob peregni kezd,
kilencven huron pengetik, kilencven huron ezt:
(hogy) fehér abroszt, piros bort a kantine asztalára...*

A másik bogara meg az, hogy minden nap egy tisztet, ő maga személyesen, meghívott a tisztibédre. Demokratikus érzelem-e, vagy csupán bajtársiasság? nem tudtam kielemezni soha, de egy tisztnek ott kellett ülni s ha birt, velük egy asztalnál enni... Minden nap más és más tisztet kinlódta végig ezt a megtiszteltetést. Máskülönben nem volt rossz ember a százados, semmiesetre sem rosszabb

[Erdélyi Magyar Adatbank]

más alakulat parancsnokainál, sőt azoknál annyival még jobb, hogy szerre-szerre majd mindannyiunknak szabadságot is adott. 4—8 napot, ki milyen messze lakott. Meg is járta emiatt. Már Szovátán voltunk, mert közben az idő telt s minket egyik faluból a másikba vezényeltek, mikor nyolcnapi szabadságra engedte Zsejki Lajost is. Ez a Zsejki-fiu még mindig a tényleges idejét töltötte nálunk, miután szökésért két esztendő telt egy katonai büntető intézetben. Hosszas gondolkozás után elengedte végül, hadd lássa meg annyi sok idő után az anyját. Varga Mihállyal indult el Zsejki, Vargával, az ötgyermekes cigánnyal, bihariak voltak s nyolc napi szabadságot kapott mindakettő.

Eltelik a nyolc nap, el a kilencedik, de se Varga, se Zsejki nem jön... El a tizedik is, s reá még vagy öt nap, s törhette fejét a százados, hogy most aztán mit csináljon. Végül is azt csinálta, hogy elküldte a szökési beadványt, s körözést kért Zsejki és Varga ellen, minket pedig egybe gyűjtetett egyik nap délután s beszédet tartott nekünk. Ilyesforma beszédet:

— Honvédek! Közölnöm kell veletek, hogy Zsejki Lajos és Varga Mihály a legnagyobb becstelenséget követte el, amit katona elkövethet. Hűtelenül elhagyták a zászlót, amelyre felesküdték, elárulták a hazát, visszaélve a bizalommal, megszöktek. Gyálatatot hoztak az oszlopra, mert ez mindnyájunknak a legnagyobb szégyen! — A szabadságolást pedig ezennel beszünteti, tette még utána legnagyobb bánatunkra.

De két napra rá aztán váratlan dolog történt:

Kolozsvárról értesítették az oszlopot, hogy ellenséges légitámadás következtében, egy állomás melletti kocsmá romjai között megtalálták Zsejki Lajos és Varga Mihály holttestét. A két szegényke ember vonatot várt Kolozsváron, ami majd Biharba vigye őket, beültek egy kocsmába s ott érte őket a halál. Most aztán a százados mit csináljon? Azt csi-

[Erdélyi Magyar Adatbank]

nálta, amit két nappal azelőtt: egybegyűjtetett és újra beszédet tartott a következőképpen:

— Honvédek! Zsejki Lajos és Varga Mihály azt tették, ami egy katona számára a legnagyobb dicsőség, életüket adták a hazáért. Hősi halottak ők, az oszlop első hősi halottai. Büszkék lehetünk rájuk, hős bajtársainkra. Vigyázz!

És két percet vigyázz állásban töltöttünk. Tisztelegtünk Zsejki Lajosnak és Varga Mihálynak.

Ilyen közel sem éreztem még a dicsőséghez a gyalázatot.

A SZOVÁTAI SZÉP NAPOK

*Szovátai halastó, halastó,
beleestem, szekeresüül, lovastól.*

Mielőtt folytatnám krónikámat, közbe kell vetnem valamit: Lehet, hogy olvasóim az eddig leírt tisztek- és legénység közötti történetkéket túl humorosnak találják s nevetnek is rajtuk.

Hát én szándékosan írtam ezeket olyannak, amilyenek leírtam! Szándékosan, mert annak idején mi is annak találtuk: nevetségesnek. Nevetséges volt előttünk az a nagyképűség, amellyel tisztjeink akkora fontosságot tulajdonítottak ennek az embertalázó fegyelmezésdinek. Mert például milyen fegyelmező hatása volt annak az intézkedésnek, amellyel a mindenáron való szalmánalvást, vagy a tisztekkel egy vízben való fürdés megtiltását elrendelték. Mert elrendelték. Mint már említettem, telt közben az idő s minket a Marosmentérről Szovátára vezényeltek. Erdők, gyönyörű erdők, üdülő hely... Hadikórházat voltunk hivatva itt létesíteni. Két-három hatalmas villába szállásoltak be, melyek békeidőben szanatóriumok voltak. Volt azokban annyi vaságy meg matrác, hogy öt magunkfajta oszlop is elhálhatott volna rajta. Örültünk is előre, hogy megszabadultunk végre a szalmán-hálástól, de korán örültünk. Legénységi állományuaknak háboruban matrác és ágy nincsen rendszeresítve, olvasta

[Erdélyi Magyar Adatbank]

ránk a tisztikar. Át kellett hordanunk matrácot s mindent egy üres terembe s a szobák padozatát szalmával kellett behintenünk, nehogy az istenért elkényelmesedjék matrácához nem szokott munkás- és paraszti derekunk. És mert „egyformán vagyunk magyarok”, a tisztikar — ó, nem is felejtjük el — a „Nefelejts” villában, paplantól s párnáktól puffadó ágyakban pihente ki a sok mérgelődést, amit miattunk kellett naponta nyelniök. Hiába, mondták — butább s rosszabbindulatú állatja nincs Istennek a magyar parasztnál. Csökönös, mint az öszvér, túr, hallgat konokul, de a szeme sem áll jól. Az „idegeikre mentünk”, belátom.

Na aztán a fürdés:

Van Szovátán egy tó, a Medve-tó. Kedves tó ez nagyon. Meleg, sós vize van. Reuma, unalom és más különböző betegség ellen ajánlották addig, s úgy gondolom ajánlják még ma is gazdag, semmittevő, legtöbbször egészséges embereknek az orvosok. Dugva volt minden áldott nyáron, még a legnagyobb dologidőben is efféle kényelemcsinálta betegekkel. Nappal fürdés, napozás, este holdfény, zene, hangulatvilágítás, koros hölgyek és hölgyekből élő jampecek, fiatal-lányos öregurak, meg nem értett asszonyok... Szóval „nagyba ment a rongyrázás”, ahogy nekem Sós Albert, civilben marosvásárhelyi ácsmunkás mondta. Ő egyik nagyuri villa építése alkalmával „nyaralt” itt Szovátán. Félmeztelenül napozott ő is a villa teraszán, avagy tetőzetén, mikor mit ácsolt éppen. Reggel kilenc óráig megmukkanni sem volt szabad ott senkinek, nehogy reggeli alvásukban zavarják az éjjel 1 óráig is elszórakozó „betegeket”.

— Uri dolgunk volt — mondta Sós Albert. — Ugy jártunk munkába, mint urak a hivatalba, kilenckor. Nem volt szabad háborgassa őket a munka zaja.

Este persze ki kellett pótolni a reggeli uraságot: dolgoztak vakulásig. Így aztán nem igen volt mi-
20

[Erdélyi Magyar Adatbank]

kor fürödjön Sós Albert a Medve-tóban. Igaz, az sem hogy miből, mert drága multság volt oda a belépő jegy. Így lehetett legjobban elintézni, hogy mindenféle emberek oda ne vegyüljenek. A szovátai falusi székely tapogathatta a reumás derekát, csak abban a tóban nem kurálhatta, amit az Uristen odahelyezett neki gondosan éppen a falu mellé. Az oda való paraszt a Medve-tó környékét csak azért látogatta, hogy gyermeke szájából eladja a tejet, a tojást, meg a vaját az uraknak. Máskülönben, hogy kitérjek erre is, akkora Petőfi-kultuszt sohasem halottam még sehol, mint ebben a faluban: a szállodája, az utcája Petőfi-szálloda, utca és minden parasztházban akadtam Petőfi-kötetre, képre és van ott egy asztalos, koporsókat készít leginkább, szószerint ez a neve: Mester Petőfi. Petőfi a keresztnéve.

Soha annyi szegényember nem fürdött még a Medve-tóban, mint amikor mi oda kerültünk. Meleg volt már nagyon. A sok jobbra-balra át, meg fegyelmézések után jól esett hűsülni a tóban. Csubukoltak a vízben a bajuszos magyarok s tetszett nekik módfelett:

— Be kéne állani úrnak, tudják azok, hogy mi a jó s hogy mért hordják ide a pénzüket — mondogatták s külön örömük volt, hogy nem is kellett nagy úsznitudás, fenntartja a sósvíz, ha kapál egyet-kettőt az ember. Itt eszembe jut egy fiatal költő barátom, Cseres Tibor verse, aki szintén Szovátán töltögette felesleges idejét, mint vonatos-hadnagy s akit még Kolozsvárról ismertem a civil és irodalmi életből. Székely földműves családból származott s éppen úgy viszolygott a katonai dicsőségtől, mint jómagam. Ő is átvészelte szerencsésen a „hadak útját” s ma már a Magyar Nemzeti Parasztpárt egyik újságját szerkeszti Békéscsabán. A szovátai ideje alatt a pénztári napló írása helyett — gazdasági tiszt volt — ezeket írta:

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Egy a másra vizet preckelnek az agg kocsisok.

Bogos kezükkel a hitvány

sóférget halásszák s az ázott, barna cserelapikot.

(A Medve-tóban)

Áztattuk magunkat a hosszú katona-gatyában a tó egyik félre részén, nem akartuk volna zavarni máshol a tiszt urakat. De hiába nem akartuk, egy hét múlva már sérelmesnek találták a tekintélyre nézve, hogy tisztikar s legénység egy vízben, s főleg egyszerre fürödjék. Mi lesz a fegyelemmel? Meg aztán az ottlévő urirongyu hölgyeket is kimélni akarták a vágott elejü gatyáktól, pedig a magyarok biztosító tükkel összecsipték eléggé szemérmesen. A végén parancsba tették, szigoru parancsba, hogy fürödni ezentul kétszer szabad egy héten, szerdán és szombaton, egy egész óra hosszát, ugy estefelé a szolgálatvezető őrizete alatt. Így aztán szerdán és szombaton délután félőtkor sorakozót üvöltött a szolgálatvezető s egy félórái sorakozóval járó tortura után, négyes sorokban, kemény léptekkel elindította az oszlopot — fürödni. S nem egyszer nótáztatva. Később egybe kötötték a fürdést tetü- és egyéb vízzel s lassan oda fejlődött, hogy aki csak tehet, lógott meg a fürdéstől s járt inkább piszkosan. S mondom, eközben elvárták, higyjük, hogy egyformán vagyunk magyarok.

Ezt kellett közbevetnem, és még valamit:

Lehet, akadnak romantikus lelkek, akik megütődve olvassák emlékezéseimet tisztikarunkról és alkudoznának velem, hogy, nahát azért nem éppen... De gondoljanak csak a felmentésükre, szerencsésükre és a pro..., most majdnem leirtam, hogy a protekciójukra — és higyjék el nekem, ha el tudják hinni, civilből nézve nagyon másképpen fest zászlóstól fölfelé a katona... De kérdezzék meg talán a magyar munkásságot s a magyar parasztságot, hogy igazam van-e? Én azokkal tanusitom! S hogyha ez vigasztaló, hát vigasztalásul közlöm: a Vörös Had-

[Erdélyi Magyar Adatbank]

seregen kívül — mert az népi hadsereg — nemcsak a magyar tisztikar volt efféle fajta „fegyelemszerető” tisztikar, volt és van még társa Európában, sőt szomszédságában is bőven...

De folytassam tovább emlékezéseim.

Kire és mire emlékezzem?...

Emlékszem például... Miksa alezredes urra, akit roppant elkészerített mindig, hogyha a legénység nem a szabályzat által előírt módon viselte a sapkát. Az alsógomb pontosan egy vonalban az orral, a sapka széle egy ujjnyira a szemöldöktől. S jaj volt annak, akin nem úgy látta a sapkát. Egy izben Sós Albertet sapkával a kezében találta az úton. Irtó dög meleg volt, Sós Albert meg felfelé taposta az utat, balkezeben a sapka, jobbkezeben egy korsó, abban vagy husz liter ecet, — a legénységi konyha beszerzője volt Sós Albert. — Soha nem láttam anynyira megrendülni embert, mint akkor az alezredest... Ordítani sem tudott, suttogva rendelte kihallgatásra Sós Albertet. Lehetségesnek tartom, hogy ez az alezredes ma már szentül hiszi, azért vesztette el Horthy a háborút, mert a legénység nem mindig viselte szabályzat szerint a honvéd-sapkát.

Aztán emlékszem még a Krim félszigetről, Szepetopolból odafuttatott első könnyebben sebesült németekre, akik ott pihenték ki megrémült lábuk futását.

Háromszázan jöttek s összevissza csoportban. Karjukon, fejükön szennyes, félrecsuszott kötésekből csüngött a piszkos vatta. Tetvesen érkeztek, sokon még csizma sem volt, szóval ahogy egy „diadalmas” hadsereg kinézhet. Hadd idézzem csak újra Cseres Tibort:

*Tőlük a tó egy legyintést sem érdemelt,
Elnyűtt, csipás szemük nem nyitna rá vitorlát.
Ingük réseiben süllyed el kezük
S morzsolva öl, ha időre érkezik.*

(Németek a Medve-tó partján)

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Nézték a magyarok s szánakoztak rajtuk. Akkor még szánakoztak. Tisztjeink első látásra azt mondták — ó, ezek vörös hadifoglyok — s legyintgettek kacagva. Azután elrémültek s szaladtak híreket hallani a németekhez, a német parancsnoksághoz. Megnyugodva térhettek vissza, megnyugtatták őket: semmiség az egész s mint ragyogó fegyvertényt emlegették a krimi szaladást. Ragyogtak tisztjeink is, tudnak a németek, hiába — mondogatták. Pedig érettségizett ember volt valamennyi.

Valaki egyszer azt kérdezte tőlem, mi az oka annak, hogy a magyar tisztikar nyolcvan százaléka annyira németbarát!... Akkor nem tudtam válaszolni, most tudnék. Nálunk tizennégy tisztből állt a tisztikar, ebből a következő neveket írom ide: Draser, Fritsch, Gspann, Nágel, Opfermann, Schultzer, — a többiek is magyarok voltak.

Szóval jöttek a németek, gyültek fel szaporán, töltötték meg a helyet dugulásig. Aztán fogyni kezdtek hamar, rakták autóra s vitték őket hátra valamerre. Eleinte nem nagyon értettük, hogy miért. Tisztjeink sem igen értették, csak fogyott a türelmük ugyancsak. S mintha meg lettek volna kergülve, ahogy türelmük fogyott, úgy szaporították számunkra a fegyelmet. A végén még éjszaka is felzaklattak a szalmáról riadó-gyakorlatra s órával mérték, mennyi idő alatt készülődünk neki. Kijelentették, nem vagyunk jók semmire s hogy ennek csakis az az oka, hogy vannak tisztések, akik tegeződnek a legénységgel. Őrvezető tegezi a tizedest, tizedes a szakaszvezetőt s ezért nincs fegyelem. Hát ennek vége legyen, rendelték el szigoruan. Egy őrvezető ezentul nem tegezhet egy tizedest, sem tizedes egy szakaszvezetőt!

S tették ezt 1944 őszének elején, mikor a Vörös Hadsereg már bevonult Kisenevbe.

A MEGBOLYDULT SZOVÁTA

*Megjött a levél fekete pecséttel.
Megjött az orosz százezer legénnyel.
Százezer legény áll a harc mezején.
Sírhatsz galambom, nem leszel az enyém.*

A vörös hadsereg bevonult Kisenevbe, majd Iasiba és már ugyancsak látszott, hogy ha jószántából őmaga meg nem áll, senki meg nem állítja. Megbolydult Szováta is nagyon. Legjobban a németek s utána a mi tisztjeink.

Autó, autó hátán, pakoltak, raboltak a németek. A villák bútorzatát is mind felpakolták s indult, költözött a német kórház el onnan, hogy helyet adjon egy hátrahuzódó hadsereg parancsnokságának. Altisztjeink elképpedve szemlélték mindezt. Nem akarták elhinni sehogy. Dehát én megértettem őket: valóban kellemetlen lehetett arra gondolniok, hogy ez a kényelmes, számukra tényleg üdülésszámba menő „háborus szolgálat” ilyen csufos véget érjen, esetleg hogy még harcra is sor kerüljön itt. — Á!... — nyugtatták meg magukat végül — a németek ugysem hagyják, az nem létezik, de meg aztán ott vannak a Kárpátok... Azontul ugysem jöhetnek, ki van zárva — hitték el egymással és hitték is el boldogan. Annyit mégis tettek, hogy még jobban megszigorították az életünket. Azontul minden este riadókészültséget kellett adnunk, ami abból állott,

hogy éjfélig fent kellett üljön az őrségen kívül még tizennégy ember, hogy esetleg baj esetén (nagyon féltek a partizánoktól) minden tiszt után fegyveres őr mehessen és az őrségre kísérje nagy-hamar. Ez az egy volt, amiből valami jó is származott reánk nézve. Riadókészültség címén husznál is többen összeültünk s elosztottuk egymás között, ami bajunk, vagy reményünk volt. Reményünk nem sok akadt, de a kevés közül is a legnagyobb éppen az volt, amittől tisztjeink legjobban féltek, az orosz hadsereg, jobban mondva a demokrácia. Persze ez közöttünk nem így fogalmazódott; hanem mondjuk ilyenképpen — s ezt még a jobbmódu gazdák is helybenhagyták —: úgy volna jól, hogy ne legyen szegény és gazdag, hogy a szegényember is lehessen ur, ha esze van hozzá, papok legyenek ugyan, csak többet foglalkozzanak Istennel, mint a hasukkal; s legyen egyforma minden ember, de a világon többé ne legyen háboru! Csak azért, mert az urak megharagusznak egymásra, egyik szegényember ne kelljen nekimenjen a másik szegénynek, s ne kelljen árvát csináljon a gyermekeiből! — Meg kell jegyeznem, hogy én értem nem rajongtak különösképpen az „embereim” — hogy tisztí szóval éljek —, még csak nem is szerettek kitüntetőbb módon, egyszerűen úgy vettek, mint akármelyiküket önmaguk közül. Meg a szakaszvezetői rangom is csak számomra jelentett bizonyos tehertételt s nem nekik. Írásággal nem igen dicsekedtem, ugysem olvasott egy is közülük értőlem egy sort sem, inkább azért szoktak meg maguk között, mert jó voltam szóelindítónak. De el tudtunk beszélgetni, de sokat is nevettünk egy-egy este! Legjobban a nyomoruságunkon. A szegényember valahogy szégyel panaszkodni, s inkább tréfára fogja legnagyobb sérelmét is. Tréfára fogja, virtuskodik vele, hogy az a legény, aki állja... Hogy mennyit nevettünk az első háboru utáni időkben történt román dolgokon, vagy a bécsi döntés utáni bajokon... Például az „akciós” lovakon. El kell mondanom itt is

[Erdélyi Magyar Adatbank]

vagy kettőt, mert humoros voltuk ellenére is szomoruan jellemző történetkéik.

Az anyaországi nagybirtokok 1942-ben egymással megegyezve, selejtezték lóállományukat s hogy ez haszonnal is járjon, azt a nemes szándékot hirdetve, hogy fel akarják javítani a székelység macskányi lovait, lóállományuk selejtjét leküldötték Erdélybe egy rendelet kíséretében, hogy a székelység ezeket a lovakat, mint kitűnő fajállatokat, megvehesse. Még csak nem is adták drágábban, mint amennyit egy jó ló ért, s még azt is megengedték, hogy részletbe fizethesse, aki megveszi. Hogy az áldásba ne „irt” volna „akciós” lovat, aki csak tehette.

A székelyek nevezték el „akciós”-nak. Egyik faluban még a jegyző is „irt” lovat s amíg az megérkezett volna, szekeret is csináltatott hozzá, szép sárga szekeret, elől bőrüléssel. A szekér még készen se volt, mikor már a ló megérkezett. Olyan szén, jóállású ló volt, hogy nem győzték nézegetni. Szén ló azért a pénzért, van esze a jegyzőnek, mondták a népek. De büszke is volt lovára a jegyző, mind a szekeret járta, hogy legyen már készen. Elkészült aztán az is. Akkor hazavitette, odaállította az udvar közepébe, kivezette a lovat s kezdte befogni hamar. Felesége, nagy leánya, fia s az egész családja kint állt a tornácban, hogy lássák a szekerezést. Még egy csomó gazda is eljött megnézni a dolgot. Befogott hát a jegyző, nem bizta senkire, aztán felült, betelepedett a kényelmes bőrülésbe, suhintott büszkén az ostorral, na gyerünk... A ló abban a pillanatban felkapta az első lábait, s a két hátulsóra állt, de olyan hirtelen, hogy egyensúlyát veszítve beült urasan a jegyző mellé a bőrülésbe. Ültek aztán egymás mellett olyan szépen, hogy még a jegyző kicsi szolgálja is kacagott. A végén úgy kellett kiborítani a lovat, jegyzőt a bőrülésből, de olyanformán, hogy a jegyző eszen felül. Szóval selejtes ló volt, az volt a szokása, hogy indításkor hátulsó lábaira állt és farolt addig,

[Erdélyi Magyar Adatbank]

mig vagy a szekeret törte össze, vagy a hámot szaggatta szét. Még az üres szekeret sem húzta. Egy másik „akciós” lóval egy a jegyzőnél szegényebb ember járta meg, Bardócz Károly. Ő is rávette magát, hogy lovat veszen a községházán. — Erről a Bardóczról még elmondok majd egyet-mást a későbbiek folyamán. — Na megjön a lova, szép nyulánk állat volt, akár egy fiatal leány. Befogja az üres szekérbe, hadd lássa a járását s elindítja. Hát, mint egy bakkmacska, úgy indult a lova. Négy métert ugrott egy álló helytéből, Bardócz a saroglyában találta magát. Versenyló volt azelőtt ez a ló s úgy indult — „startolva”. Ha meg tele szekérrel indította, a nagy nekiugrással összeszaggatta a hámot. Gyors állat lehetett, az bizonyos. Bardócz még azt is el merte hazudni róla, hogy egy izben még az esőt is elhagyta véle. Üres szekérrel jött haza valahonnan s már ott volt az eső a nyakán, mondta, de megcsapkodta a lovát s az olyan sebesen vitte a szekeret, hogy az eső mind csak a saroglya mellé esett s házáig nem tudta utolérni...

Ez a pár este volt, amit ember-módra tölthetünk s még ezt sem tisztjeinknek, hanem az ellenségnek köszönhattuk. Legalább nevetthünk és panaszkodhattunk.

Engem akkortájt igen nagy szomorúság ért. Bátyám, akivel együtt nőttem odahaza, iskolában s akivel együtt dolgoztam lapát mellett s a gyárban, akit oly igen nagyon szerettem, elesett, meghalt. És ami a legotrombább számomra s ami a legdühítőbb keserőséggel töltött el, ott halt meg, ahol legkevesebbé akart volna meghalni, ahol nem volt értelme egyetlen magyarnak sem örökre lehunynia szemét. Meghalni senki sem szeret, de érzem, van rá eset, hogyha nem is szívesen — de könnyebben képes meghalni az ember, ha tudja, hogy van miért meghalnia. Bátyám tudta, hogy nincsen. Szidni szeretném sokszor, mért nem ügyelt jobban, minek kellett épp akkor kihajolnia. (Egy fa mellől hajolt ki s úgy érte

a golyó). Egy mozdulatáért halt meg. Ó, gondviselés! Egy mozdulaton mulik négy ember élete, sorsa: az övé, két gyermekéé s az asszonyáé...

De bátyám halálán kívül egyéb hírek is jöttek a harcmezőről. A Vörös Hadsereg mindenütt elérte a Kárpátokat, a nagy támadás elől Románia kiugrott okosan a háboruból s a szovjet seregek végig folytak Románián s anélkül, hogy szusszantak volna, átjöttek nyugodtan a Kárpátokon is. Vége lett hát a dajkamesének; Csikban, Háromszéken pusztult immár a magyar. Az ugynevezett székely határőrséget dobták itt martalékul. Tizenhat-huszéves leventék és öreg, ötvenéves székelyek pusztultak sokan a fenyesek alatt. Ócska „manlikerek”-kel s levente-puskával s lelkesítő hazugsággal igyekeztek harcba küldeni őket, de a végén már nem sokra mentek velük. A leventékkel még igen valamennyire, haltak meg ezressével, de már az öregekkel semmire. Tapasztalt emberek voltak már ők a háboruvesztésben; egyet már elvesztettek a németnek, újra elővették hát a régi tudományt. Olyan szépen kezdtek át-, el- meg mindenfelé szökni, hogy még a leventék is eltanulták tőlük. Eltanulták s utánuk csinálták. Persze nagy lett a felháborodás. „Gyávák a székelyek” hirdették a mindenféle rangú tiszték és sürgősen tisztáninneri, tisztántúli, meg dunántúli ezredeket kértek.

A mi oszlopunknál is beütött a háboru. Felét, a gépkocsizó részt, bevetették sebesült szállításra, kötözésre. A fogatolt részt (szekereket) visszahagyták. Ebben a gépesített háborúban három héttel hamarabb kellett meginduljon szaladni, aki szekeren szaladt, ha sikeresen óhajtott visszavonulni. Már pedig jól látszott, hogy inkább hátraszaladás készül most, mint előre nyomulás. Én a fogatolt szakasznál maradtam szerencsével.

Aztán várva-vártunk s készülődtünk neki a szaladásnak.

A NAGY FUTÁSOK KEZDETÉN

Ősszel a tearózsát mind széthordja a szél...

Igen, mint, ahogy ősszel a sárga tearózsát egyetlen éjszaka szertehordja a szél, s csendes eső a sárba tapossa, úgy hordta szét erdélyi seregeinket s taposta a sárba a keleti vihar. Elhervasztotta, megfonnyasztotta tisztjeink reménységét s Szovátára is eljött a nagy futások ideje...

A gépkocsizó rész kezdte tőlünk a futást. Csíkból, ahol már egyszer bevetették, szaladt egészen Szovátaig. Mint csirkék a menyét elől, szanaszét jöttek vissza, s legelől a százados. Könnyen tehetete! Mint parancsnok, a többieknek meghagyta szigoruan, várjanak: ő küldi az autókat! Azzal felült a parancsnoki kiskocsira s meg sem állt Szovátaig. A féloszlop meg várhatta az ígért autókat. Az oroszok jöttek mind közelebb s a tiszték, tartalékos orvosok, tükön ültek valamennyien. De nem sokáig. Fogytak el apránként, otthagya anyagot s mindent. Felkaptak más alakulatok autóira s egy kivételével mind meglógtak a százados után. A legénység gyalog jött vissza, még a féloszlop pénzét is egyik honvéd hozta el a kebelébe rejtve. Vagy hatvanezer pengőt. Haton, csíkiak, megszöktek ügyesen.

Lett nemulass Szovátán. A százados lemocskolt mindenkit, tiszteket, legénységet, síratta az anyagot, amelyet ő hagyott el legelőszőr. Hadbírótság elé állit most mindenkit — ígérte. Csak ideje nem volt hozzá, az oroszok átfolytak immár a Hargitán is, a németek meg szakadtak el tőlük diadalmasan. Az is kisült akkorra, hogy

[Erdélyi Magyar Adatbank]

a tiszánineni, tiszántuli s a dunántuli magyarok is tudnak szaladni s még hozzá éppen olyan lelkesedéssel, akár a székelyek, vagy ők még nagyobb, annyival, amekkorával nagyobb földbirtokok vannak arrafelé... Talán igyekeztek szemügyre venni hamar, hogy kinek mennyi jusson az elosztáskor.

Nagy sugás-bugás volt közöttünk is. Minduntalan félre-verődött a legénység s tárgyalták, hogy egyénileg ki, mikor fejezze be a háborút. Mi Maros-, Szamos- és Körösmentiek még ráértünk, sze jófelé futottunk: hazafelé, de az udvarhelymegyeiek fogatkoztak rohamosan. A szegény csíkiak, háromszékiek keserűek voltak s betegek bánatukban. Átkozták a németet, ahogy csak magyar, mióta eszéet tudja, megtanulhatta átkozni. Némán hallgatták a menekülőktől, hogy Gyergyóban, Csíkban s végig Háromszéken hajtják ki a faluból az otthonvalókat, ha akarnak menni, ha nem, s gyűjtják fel a falut; hogy ne kapjon az orosz senkit és semmit benne. Aki nem akar menni, ráfogják: kommunista, s lövik le a háza előtt. — Milyenek a népek, — magyarázta nekem a gyergyói Bajkó Feri — nem mennek, mert ki megy szívesen messze idegenbe s bujdosni, de lövik le őket... Egy aszszony karja közül kilőtték a gyermekét, mikor visszafutott, hogy elbujjon s maradhasson... — A főbb utvonalakon, ha ráértek, majd minden faluval ezt tették a németek! A csíkiak s a többiek közül az elszántabbja vette az irányt s ahol legsűrűbb az erdő, bevetették magukat. Nem néztünk azoknak többé a szemük közé. De aki a falujáról rossz híreket hallott, az immár hova menjen?... családját elhajtották, faluját felégették, azt mondta jön tovább, az oszloppal, legalább mig a családját megleli, addig. Én is arra gondoltam bölcsen, szaladok az oszloppal, amig Kolozsvárra, vagy a közelébe nem érek, akkor aztán „olajra lépek”.

Na, alig jöttek meg a gépkocsizók, már szaladtak is tovább. Teherautókat kaptak s éppen csak hogy láttuk őket. A százados mindenütt előttük nyargalt. Lelkesen vezette a féloszlopot. Mondta is volt Csavar Gyula, egy

[Erdélyi Magyar Adatbank]

marosmenti fiu: ne féljeteek fiuk, amig a százados ur a parancsnokunk, addig minket utól nem ér az orosz!

A fogatolt féloszlopnak a főlelkész-főhadnagy lett a parancsnoka. Papi ember volt és szenvedélyes emberjavító. A magyar parasztot nem nagyon kedvelte, primitivnek, butának tartotta. Mindig „kiprédikált” bennünket, s mintául — jaj, hogy nem szerettük ezért — mind a német sereget ajánlotta.

A mi féloszlopunk egyik este kezdte a futást s rögtön azzal kezdte, hogy engem négy szekérrel s tizen-nyolc emberrel otffejejtett Szovátán. Visszaküldtek valami otffejejtett anyagért, persze megvárnak — mondták — csak siessek. Hát nem vártak meg. A főhadnagy a századost választhatta mintának, mert a szaladásban nem győzött első lenni.

Én a négy szekérből hárommal maradtam hamar. Egyik úgy eltűnt anyagostul, lovastul, hogy máig sem tudom hová. Félre volt állitva s az istenadta lova amig mi pakoltuk a szekeret, meg öntöttük tele az árkot lencsével, borsóval, hogy vigye magával a jóságos fene, — mit kinlódjunk vele még most is — csak a cukrot, dohányt, meg a szalonnát tettük a szekérre... Mondom, míg ott ezeket cselekedtük, megunhatta a ló az állingálást s megindult okosan. Még máig is megy ejsze, ha meg nem állította valahol valaki. Csodálkozhatott az is, hogy: ennek hol a gazdája. Azért valami jól nem járt ő sem, mert hosszú vasakon kívül egyéb élelem nem volt a szekeren, mint két egész zsák — havasi magyar tea. Szóval megszökött a ló, otthagya a hajtót egy szál ostorral a kezében. Az meg — milyen a szegény ember, kivált ha paraszt —: nagyon nagy dolog neki ló és egy szekér, még akkor is, ha háboru van — ostorral a kezében szaladgált mindenfelé, hogy hátha megtalálja hozzá a lovát. A végén, mikor látta, hogy csak az ostorral marad, felült egy másik szekérre a kóber alá s addig busulta lovát, hogy mire a nap feljött, ő is eltűnt a harmat után.

Mentünk aztán a három szekérrel kifelé Szovátáról. Hajnal volt már egészen, kora hajnal, fujt a szél s bor-

[Erdélyi Magyar Adatbank]

zolta végig a kerteket. Zörgött a három szekér. Előtünk nem messze magyar honvédek baktattak ki ezen, ki azon a szélén az utnak. Nyüttek voltak, sárosak. Elhagytuk őket, nem néztek reánk. S akkor kezdte rá Dósa Balázs:

*Ősszel a tearózsát mind széthordja a szél,
Köszönöm galambom, hogy eddig szerettél...*

Állt a ferhélcen a kóbernek támaszkodva s olyan csendeskén fujta:

*Hogy eddig szerettél, de már másé lettél,
Verjen meg a csillagos ég, ha elfelejtettél.*

Délire már nem volt közöttünk ő sem. Megszökött.

Másnapra a tizennyolcból maradtunk tizen. Szászrégenben Sós Albert is „csendesén köszönt”, addig velem volt ő is. Végig, amig jöttünk, mind a németet szidta, szemükbe, ahogy hajtották el a sok drága jószágot a székelyföldről:

— Fene egye le a körmötöket, hónaljából! —kiáltotta nekik. Azok bólogattak vissza vigyorogva, nem értették mit mond. Régenben aztán, ahol egyik lovunk lábáról leesett a patkó, ajánlkozott, hogy szerez ő patkót hamar, s avval csak elment. Marosvásárhelyig meg sem állt. Én meg kilenced magammal mehettem tovább.

Régen, Dextrád, Batos: kongtak a szász falvak az ürességtől. Kiszaladtak a szászok, otthagyták mindenüket. Mi akkor már két napja sós szalonnát rágtunk kenyér nélkül, itt szerte széledtünk miegymást szerezni. Vagy hárman rucára akadtunk, tüzet neki hamar, aztán süljél ruca, csak kenyér nem volt mellé. A lovak meg jól éltek búzával. Akkora pocsékolást sem láttam, mint ami ott volt. Volt egy-egy szász magtár, ahonnan százmázsa-számra szórták szerte a búzát.

Egyik ház fészereben egy hatalmas kutyára akadtam. Látszott rajta, hogy érzi: most nem lehet őrizni a házat, nem lehet őrizni, el kell nézni mindent; idegenek jönnek, visznek el, ami fogható, ami csak nekik tetszik. Elhúzódott a fészerbe s feküdt karikában hangtalanul, mozdulatlanul, csak szeme, izzó barna szeme kö-

vetett, figyelt minden mozgást, s egy-egy kacagásra, beszédre fél-felrándult az inye, ösztönszerűleg fogait mutogatta, de egyébként hallgatott, néma volt és rettentesen árva.

Itt, ahogy később megtudtam, sok baja volt a főhadnagy lelkésznek a legénységgel. Meglátta, hogy egyik székely honvéd egy jó, cifrán kivarrt szász bundát suttyant ki okosan s rejti el hamar a szekeren. Egy cifrán kivarrt szász bundát, amilyent a főhadnagy apja is viselhetett.

— Rabló, gazember!—támadt reá rögtön. — Vigye vissza azonnal, még nincs itt a kommunizmus! — kiabálta s a felháborodástól alig tudott beszélni.

— Dehiszen ugyanis prédába megyen — pirult ki a székely.

— Azonnal vigye vissza! — kiabálta izgatottan s lökdöste a honvédet a kapu felé.

— Csak ne vigye biza — szólt közbe egy másik.— Hát csak a magyar falukból lehet? — morogta egész hangosan.

Az ember ingadozott a bundával.

— Hallotta, mit mondtam?! — ordította a főhadnagy.

Az végre nagy veresen visszavitte a bundát. Bevitte a házba, aztán csak — sup! hallatszott belülről és — sup! — megint s még vagy tízszer.

Akkor kijött a székely s megállt a főhadnagy előtt:

— Alázatosan jelentem, visszavittem...

Darabokra vágta odabent egy fejszével.

A főhadnagy bólintott s nem merte megnézni.

Mire én Besztercén utólértem őket, a féloszlop negyedrésze, több mint negyven ember megszökött tőle. Ami azt illeti, én sem panaszkodhattam. Jelentkezhettem „alázatosan” négy szekér helyett hárommal s a tizenyolc emberből — kilenccel.

S alig léptem félrébb a jelentkezésből, már hívtak maguk közé a szamosmenti magyarok. — Mi lesz, szakaszvezető úr?... Mi még meddig megyünk?... — mutattak fejükkel az oszlop felé.

KIFELEÉ ERDÉLYBŐL

*Sír az út előttem,
bánkódik az ösvény —*

Bizony jóval tovább kellett szekerezzünk a kóber alatt, mint ahogy gondoltuk. Beszterce mellett három hetet időztünk s már kezdtünk haragudni az oroszokra, hogy tulajdonképpen miért nem jönnek és kerítenek be már. A tisztikar már kiheverte első ijedtségét s a háromhetes pihenő újra odabátorította őket, hogy napról-napra szigorúbb rendelkezésekkel igyekeztek egyik a mászt bátorítani, a tekintélyt visszaszerezni s minket háborura szoktatni. Mindennap felolvasták a szökésért járó fejbélövést, amit a végén már akasztásra cifráztak s kilátásba helyezték a büntetőszázadba való beosztást. Azonkívül lelkünkre kötötték, hogy nyitott zubbonygallérral, hiányzó gombokkal ne botránkoztassuk őket, mert már egyenesen lázadás, amit a visszavonulás alatt is végigcsináltunk ezen a téren: úgy jöttünk, mint valami barmok s ők ilyesmit többet nem tűrnek el, mondták.

Mi erre — egyebet úgyszem tehettünk — hallgattunk nagyokat s vártuk, hogy innen is nekiinduljunk már egyszer...

Meg voltak elégedve hallgatásunkkal, töredelmes megbánásnak vették.

Itt álljunk meg egy kissé, hogy leirhassam a következőket:

Mióta ezt az írást írom, majd minden fejezetében külön arra szeretném kérni olvasóimnak egy részét,

akiket illet, hogy ne értsenek félre s össze ne téveszszék valahogy azt a javarészt idegenekből, másrészt ezekhez az idegenekhez asszimilálódókból álló tisztikart és vezetőréteget a — magyarsággal. Mert lehet, vannak, akiket a parádés, pengő-sarkantyus, csillagos-galléros tisztikar emléke megtéveszt és elbúsít s írásom ellen lázít, de értsék meg — ha meg akarják és meg tudják érteni —, hogy mindaz csak máz volt, külsőség, kápráztató látogat, tehát hazugság. Gondolkozó magyar számára a magyarság, újra el merem mondani, őrmestertől lefelé kezdődött. „Altiszi nemzet vagyunk” — írta le Szabó Dezső, más iróink meg gyarmati népnek, benszülötteknek gunyolták keserőségükben népüket. És igazuk volt. És gyarmati sorsunk nem mostan kezdődött a háboru előtt, ó nem! Már egy-két százada, hogy megkezdődött, még Ausztriával. Az utóbbi évtizedekben legfeljebb csak kikelt és beérett az addig oly jól elrejtett szándék az ország vetésében, a magyarság gyarmatosítása. Az utóbbi időkben már ott tartottunk, hogy politikánkat, hadseregünket és kulturánkat idegenek: németek irányították s mindig a benszülöttek, a magyar nép ellen! Hogy csak három nevet mondjak a sok közül mintának: Gömbös Gyula, Werth Henrik, Hóman Bálint. Lehetett ez az irányítás másféle, mint német irányu? Lehetett-e másféle barát a „nemzet”, mint németbarát?... A nép lent sohasem volt németbarát. Ráadásul Magyarország tele volt nagybirtokkal. Nagybirtokkal, amely a parlamentet megülve törvényeket hozott a saját védelmére a földtelenek ellen. Törvényeket hozott és megszavazta a háborut amaz ország ellen, amely a földtelenek gondjait istápolja. Ezeket nem látni: szándékos vakság.

Vagy azt gondolják, akik azt gondolják, hogy nekem külön gyönyörűség megírni egy országnak, nemzetnek, népnek szégyenét és gyászát, amely az én nemzetem és népem?... De kinek van ma leginkább oka és joga vádolni, ha nem épp a magyar népnek? Én helyette mondom el mindazt, amit láttam, semmivel sem többet. Ez a nép szenvedett annyit a német csizma alatt most is, mint bármely másik fajta. És senki se mondja, senki rá

[Erdélyi Magyar Adatbank]

ne fogja, hogy ez a, nép nem harcolt most is a német ellen a maga módján. Megtette most is, amit józanul megtehetett. Végig Erdélyen át, a Felvidéken, a Dunántúlon s a Duna-parton sokezer fa volt teleaggatva magyar munkással és magyar paraszttal, akik hősi halált haltak, mert nem voltak hajlandók tovább küzdeni igazi ellenségeik érdekében.

De írom csak tovább a krónikát:

Három hetet pihentünk Besztercén s ennyi idő alatt tisztjeink versenyezni próbáltak „kiüresítésben” a németekkel. „Szajréztak” irgalmatlanul. Persze soha utól nem érhatték a németeket, azok rendszerrel végezték az efféle fosztogatást és igen nagy gyakorlattal. Külön autóik voltak erre a célra s ahonnan ők elmentek, a négy falon s kéményen kívül semmi sem maradt utánuk, még a kaput is elvitték a ház elől. Tisztjeink ezért az egyért nehezelték komolyabban a németekre. Alig tudtak ezt-azt összeszedni mellettük. S ezekért aztán halálosan irigykedtek egymásra. Például, ha egyik olyasmit szerzett be, amire a másik nem tehetett kezet. Egész staférungot szereztek be innen-onnan: régi szőnyegeket, háziszóttos törülközőket, vásznakot, terítőkét és egyebeket. Folyt a „szajrézás” vígan, a háboru gondját újra elvetették s a németekre bízták.

Három hét mulva aztán a Vörös Hadsereg — erre aztán senki sem számított, dühöngtek is emiatt a tiszték, azt mondták, az ilyesmi nem „gilt”, mert nem felel meg a stratégiának — elfoglalta Makót s végig a Tisza mentén felindult Debrecennek. Félő volt a németek részére, hogy az oroszok levágják az egész erdélyi frontot.

Micsoda egy futás keletkezett! Csak úgy porzott a hadak útja. Mi egyetlen éjszaka Besztercétől Désig futottunk. Mi volt akkor ott a dési országuton?... Tele mindenféle menekülő seregekkel, tankokkal, ágyukkal, ami igazán nem lett volna nagy baj, csakhogy tele volt elhajtott székely falvakkal is. Csík, Háromszék és Marostorda megyék kihajtott lakossága, ökrös-, lovas- és mindenféle szekereken végeláthatatlan sorokban folyt végig az úton, út mellett és mindenütt. S itt látszott meg leginkább az

[Erdélyi Magyar Adatbank]

urak büne, a németek hitványsága. Elhajtották őket idáig s itt azután nem törődött velük immár senki. Vagy mit beszélék, hogyne törődtek volna! A németek kifogták szekereikből a lovaikat, ökreiket, kiborították motyóikat s elvették szekereiket. Kifosztva hagyták az országut szélén őket. Menekülő tankok gázolták félre a kiborított motyót s szerencse volt a szerencsétlenségben, hogy egyrészt a három megyének Désen innen, más részét azon túl utolérték az oroszok s nem kellett tovább vergődniök, hazamehettek üres, kifosztott falvaikba.

Désen engem is utolért a bánat. Kolozsvárra már nem mehettünk be: a Szilágyság felé futtattak uttalan utakon, lóhalálában. Annyi remény táplált még, hogy ugyanis bekerítik egész Erdélyt az oroszok. S aztán Szinerváralján Horthy beszéde után határtalan boldogok lettünk. És csak azért maradt egyben az oszlop, hogy a németek, ha esetleg valami baj támadna, egyenkint le ne lövöldözzenek bennünket. A tisztjeinkkel immár semmit sem törődtünk. Azok ültek sápadtan, alig-alig szóltak s akkor is szorongva... Mi vidámak voltunk és reménykedők.

Na, lehorgadtunk hamar. Horthy beszédébe belebeszél egy ember, aki embernek gazember volt s magyarnak hitvány: Szálasi. Parancsára csak Szinerváralján tizenhat magyar katonát akasztottak fel másnap a felvidámult tábori csendőrök szökésért, elrettentő példa gyanánt. Csendőrökkel tömték tele a frontmögötti részeket s mi sirathattuk az erdélyi erdőket, amik már elmaradtak. Tisztjeink nagyobb része ekkor vizsgázott le végkép a nép előtt magyarságból és emberségből. Rögtön Szálasihoz állt és sietett írásban letenni és beküldeni az esküt, nehogy az istenért elmaradjon a havi járandóság, a hadipótdíj és egyéb díj, aminek elmaradásával Szálasi — jól ismerte az eb a kutyát — rögtön megfenyegette őket. Igen, el lehet mondani, hogy pénzzel vette meg Szálasi a tisztikart s azok pénzért adták el a gondjaikra bizott népet és fegyvert Szálásinak — a németnek. Havi zsoldpénzért vállalták a jelszót: „megsemmisítünk, vagy

[Erdélyi Magyar Adatbank]

megsemmisülünk” s ezt az egész magyarságra értelmezték az örültek!

És indult a fogatolt félszakasz tovább, mind kijebb és kijebb Erdélyből, addig, hogy a Szilágyságról is leszorultunk végül. Ötvennégy ember, negyven ló és huszonöt szekér. A tisztek ötön parancsoltak.

És kellett menjek én is, tele aggódással fiam és asszonyom sorsa iránt. Azt, hogy sehova el ne menjenek, már jóelőre megizenhettem nekik.

ÁT A TISZÁN

*Átal mennék én a Tiszán s nem merek, nem merek,
de nem merek.
Attól félek félre csuszik a nyereg, a nyereg, de a nyereg.
Félre csuszik a nyereg, s én a Tisza vizébe esek,
Tisza vize habjai közt elveszek, tiéd babám nem leszek.*

A Tiszán még innen voltunk s furcsa helyzet támadt az oszlopnál. Parancsoltak, rendelkeztek ugyan velünk a tiszték, de valahogy mintha már féltek volna tőlünk.

Olyanformán voltunk már velük, mint róka a csukával. Kicsempésztek minket Erdélyből, de most már legszívesebben szabadultak volna tőlünk, dehát kellett vezessenek, s mi tele dühvel irántuk, mert elhoztak hazánkból, otthagytuk volna őket s az egész háborút szívesen, de nem mertük a sok tábori és egyéb csendőrtől. S nem mertük főleg azért, mert elárvultnak éreztük magunkat az idegenben, nem volt se pénzünk, sem senki ismerősünk, s bármilyen kényszeredetten is mentünk tovább az oszloppal, s bármennyire is bátorítottuk egyik a más, mégis mentünk és mentünk. Csaptuk be magunkat hétről-hétre, hogy: na csak eddig megyünk, onnan tovább semmit, s mégis, mikor elértük azt a helyet, új, távolabbi pontot tüztünk ki, hogy na addig — de tovább nem! Alkudoztunk magunkkal, s tüztünk ki újabb időpontot. Végül is abban állapodott meg az

egész oszlop, hogy a Tiszáig még elmegyünk, de azontul aztán egy tapodtat sem.

Állandóan híreket lestünk és terjesztettünk: az oroszok jól fogadják és jól bánnak az odaszököttekkel, suttogtuk egymásnak. Biztatta egymást az oszlop legénysége, de ha vagy egyik tényleg megszőkött az oszloptól, hát határtalanul irigyelték. Anynyira, hogy sokszor, bár semmit sem tudtak meg további sorsáról, híresztelték, hogy nem sikerült a szökése, megfogták s eddig már fel is akasztották. Két hétre is elijesztették egymást a szökéstől. Szinte már azt célozta náluk a dolog, hogy mindegyik külön-külön remeg attól, nehogy egy nap mindenki más megszőkjék s csak ő maradjon egyedül gyávaságból. — A tisztektől már nem igen félt közülünk senki s éppen ezért igen érdekesen alakult ki a helyzet: azon az egyen kívül, hogy hova s merre menjen az oszlop, mindent az oszlop legénysége határozott el és hajtott végre. A tisztjeink csak „beleegyeztek”. Az eddigi fegyelem teljesen felborult, de csodálatos módon helyébe lépett a közösség törvénye, ahogyan azt az értelem kényszeríti.

Nem a „csillagok” száma határozta meg immár a munka beosztását, végrehajtását és az emberek tekintélyét, hanem mindinkább a rátermettség. Tanácsot csak az adhatott, s attól fogadtunk el, aki valóban jó tanácsot adott. Így megtudódott hamar, hogy ki mire alkalmas ember. Például Bardócz Károly lett a féloszlop „beszerzője”. Nagyon arravaló embernek bizonyult. Hatalmas szál székely volt, akár egy őrvös medve, s majdnem olyan erős. A szász falvakból egész csordát kerített az oszlop részére, hogy ne kelljen a hust se busulni. Akármilyen hiányzott, hamar „kikerítette”. Csak egy dolgát mondjam el mintának:

Esett az eső és két vármegyén keresztül áztatott minket egyfolytában. Két lovunk kidőlt s jó pár kerünk összetörött. Már azt se tudtuk, mit eszeljünk

[Erdélyi Magyar Adatbank]

ki lovak és kerék nélkül, mikor eléállt Bardócz Károly:

— Hát még ki jő? — kérdezte. Egyebet nem is kérdezett aztán s az éjféli sötétben az a nagy esetlen ember, mint a leghalkabb macska kezdte bejárni a falut, az istállókat s a csüröket. Egyik csürben ráakadt arra, amit keresett. Két hatalmas németfajta lóra, akkorákra, hogy az oszlop minden lovát megérték. Kövérek, szépek s féltett lovak voltak. Különösen féltettek, mert a német, akié voltak, karjára füzte mind a két ló gyeplőjét, nehogy valami gonosz ember elvigye... Hátha gonosz ember nem is, de Bardócz Károly bicskával levágta a két gyeplő szarát s olyan szépen kivezette a két gyönyörű lovat, hogy a jámbor német még az álmába sem zavarodhatott belé. A német szekeréről meg nemcsak a négy kereket szedte le okosan, de leszedett arról még négy német hátizsákot is, megdugva minden jóval, s reggel azután csak osztogatta széjjel mindenkinek a csokoládét.

Ilyen jó „szerző” ember volt Bardócz Károly, és örökké vidám. A főlelkészünk mégsem szerette sehogy. Ráfogta, hogy „brutális” ember, meg aztán hogy igen sokat iszik. Ebbe sokat nem hazudott, mert Bardócz valóban szeretett inni s ha ivott, énekelt, hogy hasadt meg az égbolt. Fújta, cifrázta, nyujtotta:

*Édesanyám keserű volt az a tej,
Amelyikkel katonának neveltél...*

Megdöbbentő és elgondolkoztató, hogy a magyar nép katonadalai mennyire szomorúak, vádolók, minden harciasság és lelkesedés nélküliek. Nem véletlen dolog ez sehogy. Nagyon mély oka kell ennek legyen, és semmi sem bizonyítja jobban, hogy mennyire érezhette mindig a magyar nép, nem az ő érdekében visel háborut az ország, s hogy ezek a háboruk számára csak bajt, bánatot hozhatnak és semmi, de semmi jót! Valóban, ha jól végig gondoljuk eddigi

[Erdélyi Magyar Adatbank]

háboruinkat, Rákóczi, Kossuth szabadságharcán kívül kevés háboruja volt a magyarságnak, amely valóban a magyar nép érdekét szolgálta volna.

Ismétlem, a főlelkész nem szerette Bardóczot, de ő általában nem szerette a legénység szeszes ital iránti vonzalmát s az attól támadt jó kedvét izléstelennek, durvának, primitivnek tartotta. Bizonyos mértékig lehet, igaza is volt. De elfelejtette, hogy senki sem tanította a magyar népet izlésesen duhajkodni, mint teszem fel ahogy a dzsenti duhajkodik és hogy egy országot egy országon keresztülfuttatni esőben, sárban, s többnyire gyalog: az is izléstelen dolog s hogy a magyar parasztnak eddig nem adott meg másfajta szórakozás, mint a „benszülöttek” szórakozása: a „tüzes víz” élvezése. Amit azonban ő sem vetett meg éppen, hiszen a novemberi fagyos napokban nem egyszer nyakalta ő is a forralt bort jó cukrosan, fahéjasan „reuma” ellen. S azután kényelmesen elheveredve paplanyos szállásán, élvezte kellemes bódító gőzét. A legénységet tiltotta volna az ivástól minden erejével. Bardóczcal meg is járta egyszer.

Oda áll egyik nap Bardócz eléje s mondja nagy örömmel.

— Főlelkész ur, van itt egy helyen vagy harminc liter jó bor, a németek el akarják vinni s a gazdája azt mondta, inkább igyuk meg mi magyarok s hozzuk el. Jó bor — magyarázta — beléittam. Elhozzam-e? — kérdezte, s várta kipirulva a dicséretet. Azt ugyan várhatta.

— Adok én magának bort! — kezdett kiabálni a főlelkész. — Nem szégyeli örökké csak inni!? Meg ne halljam, hogy bort hozott el onnan, — tiltotta meg szigoruan.

— De megisszák a németek! — sötétült el Bardócz.

— Semmi köze hozzá, takarodjon a szekéréhez! — parancsolta a pap.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Bardócz nézte meredten a papot, nézte egy darabig, aztán sóhajtott egyet s elment. A szekéréhez ment. Volt ott neki egy negyed liternyi pálinkája, elévette s ötperc alatt megitta egy cseppig, aztán egy órahosszat egyebet se csinált, csak ült a kóber alatt, támasztotta fejét a tenyerével s pusmogott, ő tudja mit. De egyszer csak leugrott a szekérről s indult nagy hirtelen a parancsnoki kocsi felé.

Odaér, megfogja a ló száját s megállítja. A hajtó csak nézte: vajjon ez mit akarhat. Bardócz akkor odamegy a kocsihoz, s beszélni kezd, de olyan csendeskén.

— Hallod te pap! Én szeretem az Istent, mert hiszem is, de papra nincs szükségünk immár. Az akasztott fajtámra azt mondtad, áruló s a magyar bort sem ihat, azt se tudjuk miért?... Gyere harapjam el a gégádat! — De ezt már ordította. Avval benyult a kocsiba s mint ahogy virágról a lepkét két ujjával leszedi a gyermek, úgy szedte ki ő a kocsiból a lelkézt. Kiszedte s avval hajolt neki, hogy tényleg elharapja a gégáját... Alig tudtuk kiszedni a kezei közül. S jellemző volt a helyzetre, Bardóczot már meg se büntették a tisztok, még a pap is megbocsátott neki nagylelkűen.

Mentünk esőben, sárban s mind reménytelenebbül. Kétségbeesve éreztük, hogy le kellene maradni immár, de alkalom sehogy se támadt. Mentünk a novemberi ködben az országuton, mely most tényleg egy ország útja volt, egy elhurcolt országé. Elértük a Tiszát, azt a határmegyét, melyet lélekben nem tudtunk átalépni sehogy. Mindenki azt hajtogatta: onnan tovább nem megy, történjen akármilyen. S a végén mégis csak átalmentünk.

A Tisza hidja előtt egy szép őszi almafán gyümölcs helyett ember lógott párosan, két magyar katonára s a szomszédos fán még kettő, És mind egyiken cédula, ilyesfajta szöveggel: „Igy jár, aki otthagyja a zászlót!” „Fára az árulókkal!” „Igy jár,

aki gyáva!” Volt akin német szöveg díszlett: „Áruló magyar!”

Keszeg bajuszu ember lógott egyik fáról, alatta összetépett papir, s egy kettérepezstett fénykép. A felesége levelei.

A fényképről a felakasztott magyar három leánykája nézett rám nagy komolyan. És minden almafa alatt fehérlett a papir, segélytelen asszonyok szerteszórt levelei, elárvult gyermekek fényképdarabjai. S lógtak az almafákról a keszegbajuszu hősök, a becsapott, elárvult magyarok. Felakasztották őket, mert nem akartak átalmenni a Tiszán.

Mi átfutottunk s november első felére Miskolc alá értünk. Itt pihenhattunk egy hetet, amíg a tiszt urak Miskolc városát járták. Miskolcon akkortájt zsidó holmit osztogattak s tisztjeink igyekeztek abból is kiszerezni, amit csak lehetett. Egyik üzlet elé oda állt Bardócz is milátzni, ő vitte be a tiszteket szekeren. Egyik nyilas „testvér” széles karszalaggal, puskával a vállán igyekezett rendet csinálni:

— Sorba álljanak testvérek, sorba! — kiabálta s taszigált mindenkit kettős rendbe. Bardóczot is megtaszította oldalba, akinek erre rögtön elfeketedett a szeme. Elfeketedett s vissza ő a nyilast, ököllet, hogy az belesápadt.

— Mi lesz testvér, mi lesz?! — kérdezte rekedten s nézte ijedten Bardóczot.

Az is vissza őt, de alaposan.

— Itt ha nem egyéb, hát testvérgyilkosság! — mondta ki végül s meredt rá a nyilasra, hogy az elfordult okosan, mint akinek fontosabb dolga akadt, mint Bardóczzal értekezni.

Egy hét mulva Miskolcot is odahagytuk végkép, indultunk Eger felé.

A HITBIZOMÁNY FÖLDJÉN

*Nékem hát nem édesanyám
Magyarország, csak mostohám!
Megváltozik majd egészen,
Tudja Isten, mikor leszén...*

Miskolcon túl már hegyek között szaladtunk visszafelé. Sokat nem kellett szaladjunk s máris a papok földjére értünk. Erdők, mezők, s amit a két szem beláthatott, mind az egri érsekség, a boldog szegénységet hirdető keresztény egyház tulajdona volt.

Itt vált előttem teljesen érthetővé a magyar egyházak szerepe ebben és az előző háborúban. Megértettem azt is, hogy miért szerepel az iskolai válásórákon az „igazságos háború” megfogalmazása és hogy miért nyer felmentést a hét főbűn közül az ilyen „igazságos” háborúban az emberölés. Hogy miért áldja meg az egyház az emberölésre gyártott fegyvereket és hogy miért tart Te Deumokat nagy győzelmek idején. És különösen megértettem a magyar hitbizomány „labanc” szellemének okát is. Ez a szellem még Habsburg-örökség volt, hagyomány; ellentétben állt a latin katolicizmussal is. Még Németországban is akadtak katolikus püspökök és papok, akik a hitvalló protestáns papokkal együtt vállalták a harcot és a bebörtönzést a nemzeti szocializmussal, illetve a fajelmélettel szemben. Ezt Ma-

[Erdélyi Magyar Adatbank]

gyarországon kevés képviselője az egyháznak cselekedte, illetve, ha szembe is állt a fajelmélettel, a hitbizományokról hallgatott, a földreformmal pedig egyenesen szemben állt. Az egri tízezer holdak azt is megértették velem, hogy miért nem hisz már ez a nép, az én népem, sem Istenben, sem vallásban, sem pedig a papokban. Rászoktatták, hogy ne higgyen. Hogyan hihetett volna, mikor a tulajdon bőrén érezte az egyházi tulajdont s azt, hogy ez a „keresztes”-nek hirdetett háború nem a hazát és nem a kereszténységet védi, hanem az urak s a papok földjét, amelyen csak a kapanyele az övé s anyyi, hogy kínlódhat rajta látástól-vakulásig — harmadába. S a nép, a teológiát nem végzett nép, persze, hogy össze tévesztette a vallást azzal a gazdasági intézménnyel, amelyet püspökök, érsekek és más papok igazgattak. Miért nem zúdul fel háborúk idején a keresztény szellem megszemélyesítője, az egyház?... Mondjuk csak annyira, mint azok a primitív szektás hívők, akik inkább elítéltetik magukat, minthogy fegyverhez nyúljanak. Miért nem sztrájkol?... Zárta volna be a diplomáit, hogy addig ki sem nyitja, míg véget nem vetnek az egész örületnek. Állított volna szószéket a falvak és városok utcáira s azokon a legigazabb ember, Krisztus eszméi alapján lázított volna a háború ellen! — Igen, itt az egri érsekség tízezer holdjai és számlálatlan falvai mentén látszott meg tisztán, hogy mennyire oda volt kötve az önérdék láncával az egyház a mindenkori államhatalomhoz.

Magyarországon azóta megtörtént, ami már pár száz éve esedékes: a földosztás. Az egri érsekség földjeit is odaadták azoknak, akiket jogosan megillet, a magyar parasztságnak. És nemcsak az egri tízezer holdakat, hanem minden egyházi holdat, melyet jogtalanul birtokolt, s a krisztusi eszmével ellentétben vont el a magyar néptől az egyház. Ilyenformán a magyar parasztság megnyerte ezt a hábo-

[Erdélyi Magyar Adatbank]

rut, ha urai el is veszítették. És az egyház is megnyerte; bár birtokait el is veszítette. S éppen mert elvesztette. Legnagyobb, legerősebb fegyverét kapta újra kezébe, az érdektelenséget. Ujra kötetlen és szabad, semmi sem akadályozza a példamutatásban. Hitet ültethet az emberek lelkébe, hitet a jóságban, az önzetlenségben. Hirdetheti az értelmet, a szeretetet s mindazt, ami krisztusi.

Mentünk hát keresztül az érsek birodalmán s örvendtünk az erdőnek, amiben megbujhatunk, ha arra kerül a sor... Igen, csakhogy az erdő nemcsak megbujásra alkalmas. Fákból áll, s a fának ágai vannak, s az ágakra akasztani lehet — akasztani katonaszökevény magyarokat.

Akkor már mindannyiunkban ott bujkált a rémület: meddig szaladunk még a németekkel?... Egy félországot végigfutottunk már s belekezdünk jócskán a másik felébe is, és terjedt el az igazság, bármennyire is tagadták a tiszték, hogy ki akarnak vinni Németországba...

— Ha már meg kell döglenni, dögöljünk meg itthon! Akasszanak fel mindannyiunkat, magyarokat!... — morogták az emberek s még aznap megkezdődött újra a szökődés. Mire Felsőtárkányra értünk, az oszlopnak fele volt meg.

Igazi érseki falu volt ez a Felsőtárkány. Egy telken három ház is s egy házban két család. Harmadába művelte a falu az érseki földeket. Gyermekek voltak elég, de gyümölcsfa alig egy-kettő a faluban.

Akkor éppen „nyilasdit” játszott a falu. Vagy két-három zöldinges vetődött oda valahonnan s a még ott lévő öttel ígértek mindent Felsőtárkánynak, ami csak nem kerül pénzbe. A falu bólogatott is buzgón s arra gondolt: rosszabb már ugyse lehet.

Az egyik ilyen „testvér” csunyán összeakadt Bardóczcal egyik este. Bardócz azt állította, hogy ő éppen csak „dudolt” ott a szekere mellett — vele volt két cimborája is, — mikor berohant hozzájuk a nyilas testvér, egy nemzetőrpuskát tartott rá-

[Erdélyi Magyar Adatbank]

juk s ordítani kezdte: Micsoda lázadás van itt?! — Bardócz tisztességtudóan megkérdezte: Hát maga ki?! — de az csak csattogtatta a puská závárvját s ordította, hogy: Előre indulj! — be akarta kísérni Bardóczékat. Addig, hogy Bardócz leütötte a földre s akkor rá mind a hárman, összetaposták. Alig tudott a község házára levergődni. Leért valahogy, s felverte az őrséget; jöjjenek, mert fellázadt a katonaság.

Bálint István örvezető, egy gyimesi csángó, az őrsparancsnok, felkelt nagy mérgesen, hogy aludni sem hagyják, s mentek Bardóczékhoz.

— Mi volt itt?! Mit csináltak maguk?! — kezdte aztán Bálint István hivatalosan.

— Mi az ég színe világán semmit, ami rossz — védekezett Bardócz. — Dudoltunk csendeskén, mikor bejött ide egy partizán, vagy ki tudja mi, ránk tartotta a puskát s úgy megijedtünk, hogy le kellett fegyvereznünk. Akkor csak elfutott — végezte be ártatlanul.

A szegény nyilas ember felháborodva ugrott elő erre a rettenetes hazugságra.

— Én nemzetiőr vagyok! — üvöltötte, de Bálint István örvezető leintette hamar:

— Hogy mert maga, ember, egy katonai szekérhez öt lépésre közeledni, örüljön, ha nem lyuggatták ki golyóval... — olvasta rá a szigorú szabályzatot.

De hogy merték őt megverni — ágaskodott a testvér. — Én nyilas vagyok! — ordította.

— Akkor jó helyre ment — nyugtatta meg Bardócz s hiába ágaskodott, avval maradt, a veréssel.

Bardócz máskülönben ebben a faluban az oszlop összes rizskásáját eladta az asszonyoknak borért. Mire észre vettük, tiszta volt szekere a rizstől. Két kilót is adott egy liter borért. Azt mondta, sajnálta őket, igen nagyon szegények, s annyi kicsike gyermekük van, mondta s csak hallgatott nagyokat, ha a hadbírótságot emlegették.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Egy hétig sem ülhattünk Tárkányon, s az oroszok már Egert közelítették. Kellett hát szaladjunk tovább s kerüljünk a Mátra felé. Megállás nélkül mentünk Mátraballáig. Kicsike egy falu, alig látszott ki a sárból. Jaj, de nem szívesen láttak ott minket. Ezen ugyan nem volt mit csodálkozni, rekviráltattak a tisztek tyuktól kezdve a marháig mindent. „Ugyis az ellenségnek marad”, mentegették a dolgot. Pusztítottuk a falut, mint almaféreg a saját hazáját. Dugtak is előlünk a falubeliek mindent, de legjobban a takarmányfélét. Bardócz nézhette az ő két „németfajta” lovát, hogy soványkodnak meg erősen. De a harmadik nap aztán nagyot gondolt.

Vasárnap volt, vasárnap délután, mikor csak odaállt Nyeste örvezetővel az egyik zászlós elé titokzatosan.

— Zászlós ur! a falu határában, egyik helyt a kocsánok alatt, sok buza és zab van eldugva, el kéne hozni onnan...

— Hát hozzák el, — egyezett belé a zászlós.

— Csak nyílt parancs kéne, nehogy a tábori csendőrök kitudja minek nézzenek, — mondták Bardóczék.

Az volt a legkevesebb: papír volt bőven, pecsét is akadt. Megírta a zászlós, hogy Nyeste István örvezető négy társával egyetemben szolgálati uton van. Aláírta, s már mehettek az elrejtett zabért. El is mentek. Ötön mentek el a Bardócz szekeren. Ő hajtotta a lovakat, a két német lovat. Máig is hozzák a zabot. Megszöktek lovastól, szekerstől s még nyílt parancsuk is volt, hogy szolgálati uton vannak.

Ez egy nappal azután történt, hogy én megállapodtam Cseres Tiborral abban, hogy Pestre szökünk. A Bardóczék dolga már csak buzdítás volt számunkra.

Három napra rá meg is szöktünk aztán, s mi is szabályosan, nyílt parancssal a zsebünkben: bőrigénylésért mentünk s máig is visszük azóta.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Autóval mentünk, de már az első faluban majdnem megjártuk.

Sárral preckeltünk tele egy ezredest, de nem a mi hibánkból. Szembe jött az autóval, s kitérni sem akart csupa gögösségből. Köpenye alatt a rangjelzését sem láttuk, csak akkor tudtuk meg, hogy kicsoda, micsoda, mikor utánunk lövetett, nem akartunk másképp megállani neki. Épp, hogy csak fel nem falt: „Adok én nektek horthy-játékot!” — ordította. Cseres mondta a nevét, de elfelejtettem, már csak annyit tudok róla, hogy aranysarkantyus vitéz volt és kora hajnaltól késő éjfélig örökké részeg.

Nehezen utunkra engedett s mehettünk aztán, vihetett az autó Budapestre.

BUJÓSDI BUDAPESTEN

*Én Istenem, valahára
Tekints reá az árvára,
Hogyan jutott árvaságra.
Egyik ajtóról a másra.*

Mint aki erdőbe fut bujkálni, úgy szöktünk Cseressel Budapestre. Nagy erdő az Magyarország közepén, tele sűrűn házakkal és emberekkel, el lehet bújni benne, bíztattuk egymást, s utóvégre barátaink vannak ott, íróbarátaink, nyugtattuk meg magunkat mindegyre.

Hát ránk fért a nyugtatás mindenképpen, hiszen leírni könnyű s így leírva még nem sok veszedelem néz ki abból, hogy szökött katonák voltunk a németektől és nyilasoktól megszállt Budapesten. A mi előzetes elképzeléseinkben is sokkal szebben szerepelt a szökés, mint a maga keserű valóságában. S az íróféle ember számára valahogy még tűrhetlenebb volt ez az állapot: mint víz a követ, láb a küszöböt, koptatott a bujkálni nem szerető s mégis bujkálásra kényszerített lélek fáradalma. Az ember legjobban azt szerette volna, hogy felháborodva előugorjon s szétcsapva nemzete között, az értelemhez forduljon s leszidjon minden magyart. De hol volt akkortájt Budapesten az értelem?...

November tizenhatodikán értünk Cseressel Pestre. Kovarc „testvér” éppen akkortájt agyalta ki a

[Erdélyi Magyar Adatbank]

magyarságot géppisztolyok elé hurcoló plakátjait. Mindegyik azzal kezdődött: „Elrendelem: ez és ez a korosztály, eddig és eddig bezárólag, erre az időpontra bevonulni köteles!...” A szöveg ámene ugyancsak ismétlődött mindegyiken: „Aki pedig nem tesz eleget a fenti rendeletnek, szökevénynek nyilvánítják és rögtönítélő bíróság elé állítják!” Magyarul: felakasztják. — A hadiüzemek gépeit mindenütt szerelték le s szállították ki Németországba a magyar munkássággal együtt. Aki nem akart a gyalugép, furógép és más ilyen gépek mellett Németországba menni, azt egyéb fajta gép mellé, a gépfegyver mellé állították — küldték hamar a katonai behívót. Egyszerűen megszüntették a gyárak munkásainak katonai felmentését. 18 évtől 48 évig mindenkit behívtak. Még a testi fogyatkozással felmentetteket is — munkaszolgálatra. Bizony magyar munkaszolgálatosok épen úgy voltak, mint zsidó vagy román munkaszolgálatosok. Veres Péter is egy ilyen munkaszolgálatos században teljesített szolgálatnak nevezett lapátolást, csákányolást és mindent, amire az ilyen századot befogták. A városi és egyéb intézményeket szintén kiharancsolták Budapestről s ezek alkalmazottai is katonákká váltak máról-holnapra. Tehát katonakötelessé vált egész Budapest, a munkások, hivatalnokok, postások, vasutasok egyaránt, de azért ez nem jelentette azt, hogy egyuttal katonák is lettek! Dehogyan jelentette! Katonai felmentést szolgáló irások után vágtatott mindenki Budapesten. Ehhez még hozzá kell számítani a munkaszolgálat és deportálás elől bujkáló zsidókat is... Egész Budapest bujkált, irások után füllet és loholt. Egészen erre a célra alakult nyomdai nagyüzemek voltak már Budapesten, melyek még a zsidótörvények megjelenésekor keletkeztek. Gyártottak ezekben nagyatyai keresztlevelektől kezdve újraoltási bizonyítványig mindenféle iratot. Ezekben az időkben persze a katonai okmányokra feküdtek rá. Komoly és jólmenő üzletággá vált, szolid megél-

[Erdélyi Magyar Adatbank]

hetést biztosított tulajdonosainak. Utóbb már törzs-
őrmesterek és őrmesterek is igénybe vették. Rendes
árszabályzata volt: Lakásbejelentő ennyi, személyi
lap ennyi, egészségügyi szabadságot biztosító levél
ennyi...

De szükség is volt rá ugyancsak: minden fő és
mellékutcán nyilas razziázók csoportja éktelenke-
dett s végig bolháztak azok mindent és mindenkit.

Mi Cseressel egész tudatlanul kerültünk Buda-
pestre. Keservesen vettük észre aztán, hogy nemcsak
szökött katonák, hanem szökött civilek is vannak, s
hogy mindenkinek van annyi gondja, hogy ne sok
ideje maradjon a más gondjára. Milyen igazolvá-
nyunk van, kérdezték mindenekelőtt s bizony vakar-
ták a fejüket kelletlenül, mikor elárultuk, hogy a
nyílt parancson kívül, ami jó még egy-két napig, az
ég színe világán semmink. Félni kezdtek tőlünk s
kerülni a nyomunkat is. — A baj, hogy ti mint kato-
nák szöktetek meg s azokkal nem teketóriáznak...
— néztek szánakozva. A bőrünkkel játszunk, vigasz-
taltak s emlékeztettek kedvesen. Ők ilyen dologban
nem mernek tanácsot adni, mindenki a maga bőrére
játszódjék... Most már úgy is mindegy, sze vége
lesz a háborúnak hamar... — buzgólkodtak.

— Igen, csak tudjátok, az az egy nem mindegy,
hogy hol hal meg az ember, Budapesten, vagy Né-
metországban... — magyarázta meg nekik csen-
desen Cseres Tibor. — Mi ugy gondoltuk valahogy,
hogy Budapestet választjuk inkább — tette utána.

Igy hát Budapestet választottuk, annál is in-
kább, mert én még hozzátettem: Ha azok a magya-
rok, azok a magyar parasztok és munkások, akik
most honvéd ruhában bujkálnak Buda és Pest ut-
cáin és az országban mindenütt, civilruha, barátok,
étel és minden igazolvány nélkül vállalják a Szózat
utolsó sorát, akkor mi elfogadjuk ezt tőlük példa-
mutatásnak és követjük őket.

Természetesen mind ágálhattam volna e szép
szavakkal, s elébb-utóbb nyekeghettem volna kötél-

lel a nyakamban, ha nem akad, aki hozzásegít, hogy eltűnhessek Budapesten. Sz. Kálmán vállalta, hogy elrejt engem a lakásán. — Cseres, akinek ott volt a felesége is, egy szállodába ment egyelőre, majd lakást vett ki Budán s ott húzta ki az egész ostromot. — Sz. Kálmán rejtegetett s az sem volt kicsi dolog. Tudniillik azokon a Kovarc-féle plakátokon az is oda volt írva feltűnő betűkkel, hogy a szökevények rejtegetőit szintén halállal büntetik. Házigazdám civilruhába öltöztetett s a nyílt parancs elégetése után — nehogy nálam kapják, ha esetleg elfognának, ugyanis a civil szökevényeket nem mindig végezték ki — megkezdődött háromhónapos budapesti bujkálásom.

Cseressel úgy számítottuk: legkésőbb egy hónap múlva elesik Budapest s én már karácsonykor ott-hon mesélhetem csodálatos „hőstetteim” sorozatát a fiamnak. Na dehát menjek szép sorjába végig, sze közben történt velem s az országgal egy s más szelid dolog.

Az oroszok a pesti oldalt körülkerítették ügyesen még november elején, aztán rendes szokásuk szerint bolygatták a németeket hol Egernél, hol Miskolcnál, hol Pestnél, hogy a szerencsétlen német hiába igyekezett, sehogy sem bírta kitalálni, hol következik be valóban a főtámadás. Ha összpontosított Egernél, holnap már szedhette szét az erejét, hogy felvigye Miskolchoz s a harmadik napon ugyanezt kellett művelje egyebütt. Addig meg a Vörös Hadsereg duzzadt fel a legváratlanabb helyen, hogy alkalmas időben áttörje a frontot s szétfolyjon, szétáradjon a német vonalak mögött. Egyszerű volt ez, mint a kétszer-kettő, ezt csinálták végig Csíktól egész Berlinig s nálunk a legutolsó székely honvéd is azzal szórakozott, hogy találgatta: na most hol lepik meg a németet s hogy vajjon a német hol tartja az eszét, ha erre nem jön reá. Budapesten ezzel szórakoztam jó magam is, hogy vajjon hol fog keríteni a szovjet, s na még azzal, hogy: mi lesz, ha a

[Erdélyi Magyar Adatbank]

nyilasok el találnak fogni... Az is nagy kényelmetlenséget jelentett nekem, hogy ártatlan emberek okozhatok én „törvényen kívüli” igen nagy bajt. Dehát Uristen, hova mehettem volna immár?!... A razziák megszorodtak rettenetesen, s százával lötték föbe, akasztották fel a Dunaparton, elrettentő példaképpen, az elfogott szökevény honvédeket. Különösen a Bajcsy-Zsilinszky és Kiss János-féle ellenállási mozgalom leverése után.

Itt álljunk meg egy keveset. Végre magyar tisztokról írhatok, magyar honvédtisztokról! Kiss János honvéd tábornok Bajcsy-Zsilinszky Endrével és huszonöt különféle rangú, de szívből egyformán magyar honvédtiszttal ellenállási mozgalmat szervezett a német és a nyilas bitangok ellen. Meghaltak. Egy hitvány elárulta őket. Meghaltak, de emlékük, míg magyarok élnek a földön, megmarad.

A nyilasok most még inkább kezdték szűrni a várost. A falragaszok újabb sorozata következett s az utcai razziákat kiterjesztették háztömbrazziákra. Pincétől a padlásig kutatták végig a házakat. Szerencsére sok ház volt Budapesten s a nyilasok száma meg sokkal kevesebb. De azért engem evett meg a félelem napról-napra. S nemcsak engem, a többi írófélét ugyanugy. Az elején még találkoztunk itt-ott, de azután már kibujni sem mertünk a házból. Jómagam minden csengetésre ujonnan tapasztaltam, hogy nem vagyok bátor ember...

A magyar írók nagyobb része mind ott bujkált Budapesten. Hogy az erdélyieken kezdjem: ott bujkált Tamási Áron.

Mikor őt először megláttam, rögtön megkérdeztem; mi igaz abból a lelkesítő hírből, hogy ő most polgármester Kolozsváron? Azideig nekem tízen is híresztelték, hogy mióta a németek kifutottak Kolozsvárról, ő lett a polgármester. Azután komolyra fordítottam, s mikor elmondta, hogy kötelességének érezte Pestre jönni, hiszen itt lesz a dolog java az ország-

[Erdélyi Magyar Adatbank]

rendezésben, igazat adtam neki. Nyirő József elment a németekkel, Erdélyi József szintén, s az a hír jött felőle, hogy a Csallóközben öngyilkos lett. Veres Pétert egy Balaton mellett dolgozó munkásszázadból szöktették Budapestre. Ő utálta legjobban közülünk a bujkálást. Sinka István a tanyájáról futott fel Pestre s dugdosta a fiait, hogy el ne vigye a német. Darvas József, mint levél a vizen, minden pillanatban várta: na most merül el, s bizony nemcsak azért, mert katonaköteles volt. Tersánszki Józsi Jenő Tersánszki-féle tervekkel játszadozott, például, hogy miképpen lehetne a legegyszerűbben átmenni az oroszokhoz. Szerinte egy jó erős gépkocsi-val neki kell rohanni a frontnak s pász. Pesten maradt Kodolányi János is, de vele nem tudtam találkozni. Ott volt még csinos egyenruhában, mint szökevény honvédfőhadnagy, Nagy Imre, a festő is; Zsögödön hagyott teheneit és méheket busulta erősen. Erdei Ferencet egyformán busultuk akkortájt mindannyian, nem hallottunk semmi hírt felőle, csak annyit, hogy nincs Pesten. Illyés Gyula Német Lászlóval bujkált, nem tudtuk, hol, Kovács Imre viszont Budapesten volt, s akkor még róla sem hallottam sokat.

Végére hagytam a biharugrai Szabó Pált, akinek Isten után a legtöbbet köszönhettem ott Budapesten. Ő volt, aki mindenki sorsát sajnálta, köztük az enyémet is, és próbálta rendezgetni valahogy. Koptatta a csizmáját érettünk eleget. Csak ki kell birni, biztatott, s hordta a híreket, amikre nagyon rászorultunk, törődött velünk, s bizonyította tetteivel, hogy nemcsak írónak, hanem embernek is jó és követésre méltó.

November valahogy eltelt a találgatásokban, hogy vajjon decemberben mi lesz. Decemberben aztán az lett, s mindjárt az elején, hogy az oroszok megelégtették a találgatásokat, Apatinnál hirtelen csak átáradtak a Dunán, s Pécsen keresztül a Balatonig; Székesfehérvárástól, Velencei-tavastól együtt,

[Erdélyi Magyar Adatbank]

fel egész Érdig, elfoglaltak mindent. S mindezt egyetlen hét alatt. Hej, mi lett Budapesten!...

Megzúdult a város, mint a megbolygatott méhkas. A németek s a nyilasok egymás hegyén-hátán indították a vonatokat Bécs felé. Vittek, loptak ki Pestről mindent, ami csak mozdult. Az embereket lábon hajtották, mint a marhát. Elsőnek a leventéket. Tele volt minden ut embersorokkal. A Dunántul tele lett elmenekített minisztériumokkal és intézményekkel. Katonatisztek, vasutasok, rendőrök és hivatalnokok feleségei és családjai töltötték meg a volt katonafekhelyeket, a szalmát, s teltek meg tetűvel, amiben mint minden háború, ez a háború is ugyancsak bővelkedett. A vasutasokat, rendőröket, hivatalnokokat, jegyzőket, papokat hamarosan katonának öltöztették s ezek a szerencsétlenek ott kellett hagyják asszonyaikat, gyermekeiket idegenben, szalmán, ennivaló és minden nélkül... A német tiszték sőt altiszték is jól mulattatták magukat akkortájt magukra maradt jegyzőnőkkel, papnőkkel, államtitkárok feleségeivel — magyar uriasszonyokkal.

Szóval szaladt a hivatalos Magyarország, igyekezett menteni magát és értéknek hitt dolgait. Mind a kettőt elveszítette. Mi, Pesten maradottak pedig olyanformán voltunk, mint a fába szorult féreg, éppen csak nem visitottunk. Sose tudtuk, mire virradunk. Volt, aki már a rekamié fiókjában mentette meg magát a razziától. Én magam otthonomra már csak olyanformán gondoltam, mint valami soha el nem érhető álmra s az fájt rettenetesen, hogy mért éppen akasztás által kell nekem meghalnom!... Mindennap készültem; ma biztos, hogy elfognak.

BIMBÓ-UTCA

*Nagyfaluban csak két torony látszik.
De Majlandban harminckettő látszik.
Inkább nézem a nagyfalusi kettőt.
Mint Majlandban azt a harminckettőt.*

Bizony senkisé is akarta a „majlandi” tornyokat meglátni s mégis ráparancsoltak mindenkire, hogy hagyja el a fővárost és éljen a németek szíves vendégszeretetével.

Mindenki részére nyomtatták immár a falragaszokat, amelyekben katonai felmentés nem volt senki számára, sem hadiüzemi kibuvás, sem más efféle. Épp csak a súlyosan nyomorékokat hagyták békén ülni Budapesten, aki mondjuk csak sántított, azt vitték mint a cukrot — hadimunkára. Most már Budapest lakossága törhette a fejét újabb haditaktikán, hogy mi módon maradjon otthon. Például igazoló iratokat gyártattak, hogy tüzoltók, légósok, vagy más efféle szervek alakulataiba tartoznak. Ezeknek ugyanis az utolsó percig Budapesten volt szabad, jobban mondva, kellett maradniok. Így lett például Darvas József „lógósból”, „légós”. Persze nagyobb része — köztük jó magam is — azért továbbra is csak úgy istenszámba bujkált Budapesten. A nyilas kormány, hiven sokat hangoztatott jelszavához: Kitartunk mindhalálig! — vezérestül, mindenestül meglógott Budapestről, hátrahagyva a

[Erdélyi Magyar Adatbank]

vérebeít, hogy tökéletesítsék Budapest kiüresítését. Ezek végre is hajtották hűségesen; kiüresítettek embertől-anyagtól Budapestet. Terelték az embereket a bécsi utra s aki nem akart menni, „szökés” címén megölték. Az anyagot hordták a Dunántúlra, s amit nem tudtak elvinni, pusztították, prédálták. Ez volt a helyzet 1944 decemberében, s én fonnyadtam össze az idegességtől. Egy levelet nem tudtam megírni a feleségem részére, amit hátrahagyjak, ha esetleg engem elfognak. Türelmetlen voltam, semmire sem volt időm, minden percemet lefoglalta a fülelés és a rettegés. De nem csak én voltam ilyenképpen. Veres Péter gyomoridegességet kapott és turószinü lett három hét alatt. Nem a haláltól félt az ember, azzal magában leszámolt már régen, hanem a mindennapi, jobban mondva, a mindenperces bizonytalanságtól. Sokszor már azon voltam, hogy inkább vállalom a legnagyobb veszedelmet, a fronton való átmenést, amiről tudni fogom, hogy eddig tart és vagy-vagy, minthogy bujkáljak, mint a vakond s ideögölő bizonytalanságban éljek, tengődjek tovább Budapesten. Csakhát fogalmam sem volt, hogy hol van a front; amíg az első vonalba kivergődhetnék, rég elkap az első utcai razzia. Így hát öszültem szálanként tovább s vártam a szabadulás napját.

Egyik nap végre meglazult a feszültség. Szabó Pál jött el hozzám egy örömhírral:

— Na jófiu, nincs semmi baj! — ujságolta örömmel, majd nagy titokzatosan, hogy miért jött hozzám: elmondta, hogy a Kommunista Párt valakin keresztül utasította őt, hogy a Budapesten bujkálásban lévő írókat és művészeket s bárkit, akik nem akarnak kimenni Németországba, szedje össze s menjen velük egy megadott cimre, ahol egy különleges magyar katonai alakulatot fog találni, amelynek parancsnokában teljesen megbízhatunk, s aki a most szükséges katonai igazolványokkal ellátja a Szabó Pál által odavitt írókat. Ez az alakulat egy magyar

[Erdélyi Magyar Adatbank]

hírszerző alakulat, Budán a Bimbó-utcában szállásol, parancsnoka Mikó Zoltán vezérkari százados.

Hej, micsoda örömben estem! Hírszerző alakulat?... Tőlem akár az ördögök alakulata lehet, nem sokat törődtem azzal. Különben is a K. P. utasítására visz oda Pali, gondoltam nyugodtan.

— Gyűjts össze mindenkit, minél hamarébb, — tanácsoltam neki buzgón. Ő végig is járta mindnyájunkat, s összeültünk aztán megbeszélni a dolgot. Persze, hogy mindenki örült módfelett. — Egyetlen magyar kötelesség van ma, ittmaradni! — mondta ki Veres Péter. El kell hát menni s megnézni, miféle ember ez a Mikó százados, mert tisztetből, különösen vezérkari tisztetből kicsit s jót — mondta.

Abban állapotunkba meg végül, hogy elmegyünk a Bimbó-utcába s személyre vesszük ezt a Mikó századost.

December 18-án mentünk fel hozzá, s ötön: Szabó Pál, Nagy Imre a festő, Tamási Áron, Cseres Tibor és én. Veres Péter bár megígérte, hogy velünk tart, bölcsen nem jött el, először nézzük csak meg mi azt a Mikót, mondta. Darvas jött volna szívesen, csak ő nem tudott, Pesten lakott és légós szolgálatot teljesített éppen. Mi elmentünk, s mind az ötön számunkra való embernek ismertük meg Mikó századost. Lelkünkéből örvendtünk neki. Francia verseket idézett s a magyar népi irodalmat sokra becsülte, mindegyikünk munkáit ismerte, ő is részese volt a Bajcsy-Zsilinszky, Kiss János-féle mozgalomnak, mondta, és kevesen mult, hogy őt is le nem fogták. De már nagyon gyanakodtak rá és előre tudta, nem sokáig csinálhatja azt, amit csinált. A baloldal részére fegyvereket adott és igazolványokkal látta el azokat, akiket innen utasítottak oda. Nekünk aztmondotta:

Egyetlen értéknek Magyarországon az irodalom marad meg ebből a korból, és ő az írókat szeretné átmenteni, átsegíteni, mert úgy hiszi, hogy Magyar-

országot csakis ezeknek az íróknak segítségével lehet újratereíteni.

Hogy ne huzzam, vonjam, végül is belső zsebünkben az általa kiállított igazolvánnyal jöttünk el tőle, egy igazolvánnyal, amely igazolta, hogy ez és ez, ama budapesti különleges alakulatban teljesít katonai szolgálatot.

Mikó századosnál ismertem meg akkor Bondor Vilmos főhadnagyot és Tótka László zászlóst és mind a kettőt jó embernek ítélem. Februárban találkoztam aztán újra velük. Hogy hogyan, azt is elmondom lassacskán.

Meg volt hát az igazolvány s szervusz „Majland”, magyar írot nem látsz: örvendtünk neki szívből.

Most, hogy volt igazolványom, az egyhónapi önkéntes szobafogságból végre kimehettem az utcára s végigszemlélhettem a nyilasoktól és németektől megszállt Budapestet. A legérdekesebb az volt, hogy evett meg a csoda, — talán éppen, mert volt igazolványom, — bár minden utca sárkán razzia diszelgett, a kutya sem igazoltatott. Volt úgy is, hogy a mellettem menő embert megállították igazolásra, én meg mehettem tovább, meg sem kérdeztek. Egy ilyen razziázó csoport rendszerint öt-hat emberből állt: egy rendőr, egy csendőr, egy katona, egy civil-detektív és egy állig felfegyverkezett nyilaskarszalagos suhanc. Néha egy-egy katonatiszt, vagy rendőrtiszt is volt velük. A karszalagos sváb suhanc volt mindig a csoport parancsnoka s így a katonaszökevény magyarok felett az élet-halál ura. Állt ott retentő fontosán s aljas dölyfösséggel nézett, vizslatott mindenkire. S bár akárkit megállíthatott volna kedve szerint, nem ezt csinálta. Inyenckedett. Bizonyos „lélektani módszerrel” dolgozott: Hirtelen csak kiszemelt egy arramenőt, szigoru-mereven megnézte, majd nagy-határozottan megindult felé. S könnyü dolga volt a bitagnak, sze Budapesten minden második ember katonaszökevény volt. Milyen egy-

[Erdélyi Magyar Adatbank]

szerű dolga volt például a megszökött magyar és egyéb munkaszolgálatosokkal! Ezek a szerencsétlenek minden igazolvány és lakás nélkül lézengtek a fővárosban, ennivaló nélkül, torzonborzan s hátukon mindegyiknek áruló ismertető jellel: tarisznyával, hátizsáknak kötött zsákkal. (Hogy miért ragaszkodtak ezekhez az üres batyukhoz csökönyösen, mikor az életüket veszthették el miatta, ezt a parasztnak a tulajdonához való görcsös ragaszkodása magyarázza talán). Na, ahogy megindult embere felé a nyilas, az rendszerint gyámoltalan viselkedésével már előre elárulta magát. Hebegett, gagyogott, kapkodott a zsebéhez s annyira gyanusan viselkedett, hogy még ha rendelkezett is igazolvánnyal, már látatlanban félre lehetett állítani s bekisélni „tüzete-sebb kivizsgálás végett”. Volt olyan is, hogy a szerencsétlen fejétvesztve, futásnak eredt, s ez volt aztán a nyilas csemegéje, lövöldözött a levegőbe, utánaeredt s „hősi üldözés” után elfogta. Elfoghatta könnyen: az utca, a tömeg mindig segített neki, hiszen az emberi természet mindenkor az erőset segíti a gyengébb ellen. Ha elkiáltotta magát: fogják meg, az egész utca, egy emberként rohant a reszketve menekülő után, zsidó, magyar, vagy bárki is volt az üldözött. Ez már a csorda lélektanához tartozik. Ekkor aztán a nyilas, mint veszedelmes partizánt, szökött zsidót, vagy kémet, géppisztolyával véresre verte, majd külön fedezettel elkísértette. A tábori csendőrök voltak a nyilasok leghűségesebb végrehajtói. Viszont igen érdekes volt a rendőrök magatartása: ellentétben a tábori csendőrséggel, a szó szoros értelmében nyilasellenesek voltak. A nyilasok által kiadott rendeleteket elszabotálták, vagy csak tessék-lássék hajtották végre. A zsidókat és a katonaszökevényeket nem üldözték, inkább segítettek nekik, ahol csak tehették. Szóval rendesen viselkedtek. Persze ezt nem azért tették, mert baloldaliak lettek volna, hanem sokkal egyszerűbb okból kifolyólag. A Horthy-uralom a magyar parasztság

[Erdélyi Magyar Adatbank]

legjobb anyagából választotta ki, vérükbe oltotta, szerves részükké tette a vak törvény- és tekintélytiszteletet és a „rend”, a saját hatalmuk rendjének, szigorú őreivé nevelte; jobban mondva, idomította őket. Tehát ez a hűséges eszközzé idomított magyar rendőrség a nyilas uralmat törvénytelennek, rendbontónak ítélte s ennek vezéreit éppen ezért nem tisztelte. — „Börtön-töltelékek parancsolgassanak nekünk!...” — sugta nekem egy alkalommal még Miskolcon egy rendőr.

A nyilasok közül akkor már csak a vak eszközök, a kis nyilaskák voltak még Budapesten. A szovjethaderő akkor már háromnegyed részben körülzárta a várost s a „vezér-testvérek” már Sopronból, Bécsből buzdították hiveiket az elszánt kitartásra. De már az elszánt hivek is érezték, hogy befellegzett a „nagy ügynek” s kezdtek a karszalagok meggyérülni. Levetették ügyesen, igyekeztek megásni a rókalyukat öt-hat kibúvóval is, okosan.

Budapest lakossága nagyobb részének meg a város körül folyó harc hullámmása írta elő a hangulatát. „Ma nem hallatszott ágyúszó!...” — aggódtak nagyon, ha halkult a harcizaj, és elég volt egy ágyúszónélküli délután ahhoz, hogy kétségbeesetten reményt veszítsünk: — jaj, ha visszaverik az oroszokat! — hogy aztán az újra fel-felmorduló ágyuzásra lelkesen és türelmetlenül jósoljuk: Budapest kettő, három, legkésőbb tíz, vagy éppenséggel egy nap alatti elestét. Micsoda térképezés folyt és méricskélés a térképen! Mohács, Ercsi, Érd, a Velencei-tó, Szentendre és az összes Budapest körül létező falvak, erdők-hegyek, a Dunának összes kanyarulatai és szigetei igen nagy fontosságot nyertek előttünk s reszketve figyeltük a harcok minden mozzanatát.

December huszadika után már végsőkéig feszült a helyzet. A Vörös Hadsereg újra támadásra indult, s mi kétségbeesetten reménykedtünk abban, hogy a németek nem várják meg a körülzárást, hanem kiűritik, feladják Budapestet. Lestük az utcákat, s a

[Erdélyi Magyar Adatbank]

németek minden mozdulatát. A nyilasok családtagjaikat menekítették s a bőrüket. Én december 22-én Szabó Pál hívására, — aki látva árvaságomat, nagyon sajnált — átköltöztem hozzájuk a Horthy Miklós-körtérre. Egy hatalmas, ötemeletes ház félemeletén laktak Szabó Pálék, kétszobás-előszobás lakásban. Ott vártuk mi aztán reménykedve, hogy végre szabadok lehessünk s nem üldözött bujdosók saját hazánkban.

December 25-én este a londoni rádió magyar adása hírül adta aztán nekünk is azt a szörnyűséget, hogy noha Budapest körül bezáródott a gyűrű, a németek mégis tartani akarják a várost az utolsó házig. A szovjet haderő acélfalként fonta körül a várost s így megkezdődött Budapest ostroma. Ez volt az utolsó hír, mely minket a külvilággal s az igazsággal még összekötött.

HETEN VOLTUNK

*Házamon rongyos a fedél,
gólya reászállni sem mér.
A sok bánat súlya alatt
a gerendám majd rám szakad.*

Heten laktunk a félemeleten, mint a Szabó Pál háza-népe: Szabó Pál, a felesége, Erzsóka a leánya, Palkó a fia, Pali a vejére-menendő, egy sarkadi fiú, Árpi, a Szabó Pali keresztfia, én és Jóska, a kicsi szolga. Jóska kicsi szolgának volt szegődve még Ugráról Paliékhoz, de valójában egy fogadott fiú életét élte náluk. Odahaza pásztor-fiu volt, a Szabó Pál hét kis jószágát pásztorkodta. Ferdén is eleven két barna szemével olyan volt akár egy mongol, csak azt az egyet nem hiszem, hogy volt-e annyira kíváncsi mongol egész Ázsiában, mint ő. Nem győzött betelni a pesti csodákkal. Már az első nap elrontotta a villanyt s a fürdőkád csapját. Ha reggel leküldték a ház elé ujságért, este lett, mire hazakerült. Végül is Szabó Pali arra gondolt, hadd legyen hát iparos a gyerekből s beadta egy műköszörűshöz inasnak. Ez a műköszörűs — áldott jó fiú, nekem ő adott civilruhát Pestre szöktömkor — amellet, hogy késeket fent, verseket is írt, s a baj az volt, hogy nem egyet, nem kettőt, hanem vagy öt kötetre valót. Ő volt hazánk első köszörűs költője. De mit beszélek, hogy volt, hiszen még most is az. Na, ehhez az

66

[Erdélyi Magyar Adatbank]

iparos-költőhöz szegődtette be Szabó Pali Jóskát inasnak. Egy hétfő reggel kezdte meg Jóska a köszörüsi pályát, de tizenegykor már abba is hagyta. Addigra tökéletesen sikerült neki elrontania a szíjakat hajtó dinamót, „besüttette”. A költőmester erre hazazavarta. Így aztán továbbra is Szabó Paliéknál ette a kenyeret és hordta fel a szemet a pincéből. Szóval, heten voltunk.

Az oroszok egyelőre Pestet támadták s nekünk az ágyuzásnak csak a hangja jutott, a magja Pestnek. Így ezt ki lehetett birni elég könnyen. Az izgalom akkor kezdődött, mikor egyik este kirendeltek barrikádot emelni az utca sarkára. De hát ez sem volt veszedelmes dolog: váltással csináltuk; miránk éjfél után került sor. Szép holdvilágos éjjel hordtuk aztán a téglát, s raktuk ki az utca elejét kétméteres fallal. Az alig felhős égen orosz repülőgépek húztak, melyeket nyomjelző lövedékekkel lőttek a németek minden eredmény nélkül. Szemre szép látvány volt: piros, zöld, sárga fénycsik ragyogott végig egy-egy lövedék nyomán s ártalmatlanul, akárcsak egy Szentistvánnapi ünnepélyen a tűzijáték rakétái.

Aztán az is elmúlt, a barrikád-építés, békét hagytak vele s ülhattünk nyugodtan, játszhattuk a ferblit napszámba egész ujévig. Az ujesztendő azzal kezdődött, hogy a németek gépágyukat állítottak a térre s zengett aztán a hely az ágyu-szótól. Meg is lett a foganatja hamar, olyan aknasorozatokat kaptunk az oroszoktól a körtérre, hogy csattogott a tér, mint az égzengés. A villamos vasut dróthálózata egy nap mulva, mint egy összeszakadozott háló borította a tér kövezetét. Az orosz gépek sem szálltak aztán át felettünk csak úgy ingyen, hanem mint ahogy a pisztráng a part szélére kicsap egy-egy ott rezgő szitakötőre, csaptak le ők is a gépágyukra, megmutatva ezüstös hasukat s végig sorozták gépfegyverükkel az ágyuk környékét. Mint mikor nagyszemű eső esik és buborékot vett a földön, pattogtak a lövedékek a körtér kövein.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

A mi ötemeletes házunknak közbül volt egy beugrója, a mi lakásunk meg ebben a beugróban, közbül egy hatalmas ablakkal s mi onnan, akár egy páholyból láttuk a körtér legnagyobb részét s ennél fogva, mint egy szinpadon, az egész ostromot.

Mindent meg lehet szokni, még a halál-veszedelmet is, csak a törvényenkivüliséget bajosan. Jobban mondva, a bizonytalanságot, ami ezzel a törvényenkivüliséggel jár, azt nem.

Mi december 18-tól január 3-ig könnyen birtuk a dolgokat. A zsebünkben lévő Mikó százados-féle igazolvány a biztonság érzetét keltette bennünk. Csak hát mi történt: Január harmadikán jön ám Tótka zászlós lóhalálában, hogy vége mindennek, az igazolványt meg kell semmisíteni, nem jó immár semmire. Ugyanis az egész Mikó-csoportot lefogták a nyilasok, köztük Bondor főhadnagyot is. Őt ki is végezték, s a többit a várban kínozzák, vallatják. Egyedül Mikó századosnak sikerült megszöknie, most valahol Budán bujkál. Legyünk óvatosak intett a zászlós, lehet, hogy a nyilasok minket is keresni fognak. Ennyit mondott Tótka zászlós és azzal elment, de el vele a mi biztonságérzetünk is.

Dehogy törödtünk mi már aknával, repülővel, ágyúval, a háború veszedelmeivel: „Boldog az — gondoltuk sóhajtván —, aki csak a bombától fél”. Minden csengetésre remegve vártuk a nyilasokat.

Igen, irigykedve gondoltunk azokra, akik csak a bombától, a háborútól kellett féljenek. Mi, különösen én, attól féltünk legkevésbé. A razzia volt számunkra a félős, az, hogy ránkakadnak s úgy kell meghalunk, hogy csak nem is védekezhetünk, leölnek, mint a barbot. A nyilasok naponta látogatták az óvóhelyet, zsidókat és szökevényeket kerestek. Szerencsénkre az emeleteket nem razziázták, csak az óvóhelyeket, mi a félemeleten húzódtunk meg. A legnagyobb bombázásban sem mentünk óvóhelyre. Oldalról 3—4 fal védett az utcától, fentről meg 4 emelet. Azt ugyan tudtuk, ha 200 kilós bombát dobnak reánk, rapity-

[Erdélyi Magyar Adatbank]

tyává megyünk, papir felettünk a négy emelet, de hát gondoltuk, vagy van szüksége ránk a sorsnak, vagy nincs, s kukultunk a félemeleten.

Kukultunk, s ha szünetelt vagy egy óráig a bombák hullása, a gránátok becsapódása, a géppisztolyok sziszegése, aggódtunk rémülten: — Jaj, csak már lőnének! S ha lehet, ezt a házat a leginkább, hogy ne merjen idejönni a razzia...

A szomszéd lakásban ugyancsak a félemeleten, egy zsidócsalád lakott, egy belügyminiszteri papirral ellátott régtől kivételezett zsidó-család, a férfi orvos volt, felesége orosz-zsidónő. A 14-es világháborúban orosz fogságba került az orvos, ott ismerte s szerette meg az asszonyt, feleségül vette és hazahozta. Három gyermekük született, három fiú. Már csak kettő volt odahaza. A nagyobbikat munkaszolgálatra vitték. A középsőnek baj volt az eszekerékével, féleszünek születt. A kisebbik zenei táalentum volt, gyönyörűen zongorázott. A doktor mindaddig — igen nagy szerencsével — megúsza a deportálást a családjával együtt, de az óvóhelyet, akárcsak mi, ugyanúgy elkerülték. Nesztelenül éltek mellettünk, kétségbeesett reménykedéssel várva a felszabadulást. Elmondta az asszony, hogy sem ura, sem ő nem bírtak egy helyben ülni otthon az örjítő bizonytalanságtól. Egyebet sem csináltak napokon keresztül, minthogy járták kereken a szobát, mégpedig, hogy valaki meg ne hallja őket, mezitláb. Járkáltak körbe a lakást s a férfi sokszor ujjával csendet intve hosszú ideig állt az ablak felé fordulva, s hallgatózott. A géppisztoly hangját szerette volna hallani. Hiszen ha az hallatszik, közel vannak már az oroszok, az már utcai harc. A végén már mániájává vált ez a hallgatózás. Egy izben hosszas géppisztolyropogás után a golyók háromhelyt is beütöttek az ablakot: Hisztériás örömben tört ki, sírt-nevetett, a feszültségtől nem tudott szólni, állt egy helyben, arcán folytak a könnyei, ujjá mindcsak a bejövő golyók nyomait mutogatta. A felesége irtóztatva figyelte. Még egy pár nap és megőrül...

Nem volt rá ideje.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Egyik délelőtt kiabálást és sírós könnyörgést hallotunk keresztül a falon. Kiküldtük Jóskát a folyosóra. Jött is vissza hamar s elmondta suttogva: razzia van a szomszédban, a zsidó orvost négy nyilas már géppisztoly közé is vette. Mi csak néztünk egymásra sápadtan. Nem az orvosért sápadoztunk, addig jóformán nem is tudtuk, hogy a világon van, hanem magunkért. Igaz, Szabó Pali nem volt katonaszökevény, de ott volt a veje, fia, keresztfia, akik nem vonultak be egyik felhívásra sem, s még ez is hagyján lett volna, de ott voltam én. „Aki katonaszökevényeket rejteget, ugyancsak rögtönítélőbíróság elé kerül” — írta, hirdette mindegyik plakát.

Szóval meredtünk egymásra hangtalanul. Én már Etához fordultam, a Pali feleségéhez, hogy hagyakozzam neki, adja át majd feleségemnek, ami kicsi batyum még van, tanácsaimat és búcsuszavaimat.

Dehát nem történt semmi. A nyilasok nem razziáztak, hanem feljelentésre jöttek a doktorhoz. Valami „jótét-lélek” a házból feljelentette az orvost. Jöttek a „zöldesek” s hiába mutogatta a kivételezettségét, nyugodtan elvitték. Egyelőre csak őt viszik, biztatták, de az asszony is készülhet, holnap sorra kerül ő is, majd a fiai is szerre. Azzal elmentek.

Estefelé bent ültünk a szobában, s az ablakból lestük a teret. Valami történhetett a „fronton” — idézőjel közé kell tegyem a frontot, valahogy nevetségesnek tartom ugyanis frontról beszélni, mikor az mindössze háromszáz méterre volt tőlünk, hogy tulajdonképpen mi is front voltunk házastól, ablakostól. — Szóval valami mozgás keletkezhetett az oroszok részéről s a németek tartalékokat vetettek harcba, németeket és magyarokat. A németek tankok mögé bújva húzódtak át a téren, a magyarok — negyven éven felüli korosztály — csontos vén magyarok, csoportokra szakadva, a házak mellé lapulva várták, hogy csendesedjék az aknázás. Álltak gyámoltalanul kezükben a „mánikker”-rel, vagy a rakasszal. Álltak s szorongtak, mint a fába szorult féreg.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Álltak vállba húzott nyakkal s tették magukat süketnek, s hogy nem értik egy kiveresedett arcu német tiszt üvöltözéseit, aki káromkodva igyekezett áthajtani őket a téren. Végül is dühében előkapta revolverét s ijesztésül feléjük lőtt vagy kettőt. A vén bajuszos magyarok kényszeredetten, mint aki tudja, mire megy, végül is rászánták magukat az átkelésre, nekiiramodtak szanaszét a téren. De a közepéig sem értek, mikor csak zsúvijj... egyik akna a másik után; eléjük, oldalt, közük... A német tiszt, aki a kapualjból már indult volna utánuk, láttuk, hogy csak meginog, a gyomrához kap, majd kezét a hasához szoritva, mint aki valami rettenetes nehezet cipel, öt-hat lépést tesz roskadozva, mindjobban rosszabb kucorodik, végül előre bukik s elfekszik ott gomolyába.

A magyarok is levágták magukat a földre s feküdtek a téren, mint egy-egy rongycsomó s húzódtak kicsire irtózáttal. Bujtak volna a földbe. Közben hullott az akna, egy egész sorozat. Nem is birták ki, felugráltak onnan, elébb egy, majd kettő, három, öt... s robogtak át a téren. Átjutottak valahogy. Negyedrésze azonban ottmaradt, ki mozdulatlan, ki fetrengve, olyan is akadt, aki húzta magát a földön, mint a derekatört kutya s jajgatott eszelősen.

Onnan az ablakból néztem a teret, a háborut. Meredten néztem s nem tudtam elvenni szemem az ablaktól. Azóta nem hat rám film; hazugnak, valótlannak érzem. Abból az ablakból a valóságot láttam: kitágult szemü, szükülő embereket. Hogy példát is említsek: egy zászlóst, aki rettenetesen félt s félelmét úgy ordította világgá, hogy lelkesített, káromkodott, üvöltözött, gyávának mocskolt mindenkit s mindezt kocogó foggal, a félelemtől remegett minden kis porcikája. Mint egy vitustáncosnak, rángatózott keze, lába s a végén azt sem tudta mit, csak üvöltözött s ez már ugy hallatszott, mint egy rémült jajgatás.

Két asszonyra is emlékszem s nem is fogom felejtetni soha. Vízért indultak volna át a téren, hogy kijussanak valahogy a Dunára. A vízvezetékek szét voltak

[Erdélyi Magyar Adatbank]

bombázva, főzéshez, mosdáshoz havat szedtek össze az emberek az utcákról, kertekből s ahol csak hó volt, onnan. Szedték a korom-megszállta havat óvatos, lágy mozdulattal; gyűjtötték, mint a kincset. Csakhogy gyenge tél volt, a kevés hó hamar elfogyott s kénytelenek voltak a Dunára lelopózni vízért Ez a két asszony is vízért indult a téren.

Megálltak a tér innenső felén s vártak. Most sem értem, mire vártak, hiszen egyformán veszélyes volt a téren járni bármilyen időpontban. Talán bátorságot gyűjtöttek. Végre is rászánták magukat s szaladni kezdtek. Egyikük alacsonyabb volt, a másik szikár, öregebb, mindkét kezükben egy-egy veder. A szikár, öregebb nem ért a tér közepéig sem, mikor fel sem jajdulva, csak szétsapta a két karját s arcra bukott. A vedreket messzire eldobta magától. Az alacsonyabb, aki elől volt, már majdnem átjutott, mikor észrevette, hogy mi történt a társával. Anyja lehetett, vagy kije, ösztönszerűleg visszafutott hozzá. De nem ért egészen oda, mikor tudatára ébredt: hiszen ő is veszélyben van. Akkor rémülten megfordult, a két vedret elhajítva, sikoltozva szaladt át a járdára s ottan megállva hol a téren heverő halottat szólitgatta jajgatva, hol meg az eldobott vedreit siratta.

De térjek csak vissza a zsidó orvosokra:

Ültünk bent a szobában s néztük a kinti harcot, mikor csak bejön Eta, a Pali felesége s mondja, sugja, hogy itt van az elvitt orvos felesége s arra kéri Paliékat, hogy ha őt is elviszik a nyilasok, ügyeljenek a két ittmaradt fiára és hogy... tovább nem sughatta, halkan kopogtatott s bejött maga a zsidóasszony. Nagy kökény szeme volt s még mindig éjfékete haja. Gyönyörű lehetett fiatalabb korában. Bejött, riadtan nézett mindegyikünkre, fájdalmasan és alázatosan. Mintha tüzre ültünk volna, ugrottunk fel egyszerre Palival, hogy helyet csináljunk neki. Eta meg ijedt-udvariasan kínálta székkal. Zavarodottak lettünk, mint akit tiltott dologban kapnak. Beszélni kezdtünk gyorsan és sokat olyasmiről, amiről szégyenkezve éreztük, hogy felesleges beszéd.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Ő szegény tette magát egy darabig, hogy hallgatja, de sokáig nem bírta tettetéssel: minden átmenet nélkül beszélni kezdte panaszát, fájdalmát. Dűnnyögős sirással s szinte összefüggéstelen mondatokkal mondta el ura elhurcolását:

— ...Nincs Isten, Szabó ur, én eddig hittem, de nincsen, higgye el. Miért engedte?! — tört ki gyűlölködve. — Kinek vétett az én szegény uram?!... Egy olyan ember... az én szegény uram... Most kit sirassak, a nagyobbik fiamat, az uramat?...

Zokogva ült a széken tenyerébe rejtett arccal s olyan mély fájdalommal, hogy lélekzeni alig mertünk, csak éreztük: rettenetes, ami ezzel az asszonnyal történt. Nem nekünk sirt már, hanem csak úgy magamagának. S a legrosszabb az volt, sírása nem volt lázadó, hanem mélységesen lemondó: annyira nem volt lázadó, hogy düh ömlött végig rajtam; ne üljön és sirjon itt mindenbe beletörődve, hanem orditson, üvöltsön, lázadjon s ha meg kell haljon, haljon meg emberül. Menjen, induljon el, kockáztasson, vállaljon valamit, mit tudom én mit, menjen át a fronton, vagy védje magát s ne mint a barom, engedje elhurcolni gyermekeit, magamagát... Torkomig futott el a düh s már majd hogy ki nem mondtam, mikor ráeszméltem: magamért dühöngök reá... Hiszen ugyanazt teszi, amit én. De bánom is én, miért jött közénk, miért hozza ránk, különösen rám a veszedelmet, a nyilasokat, a halált... Mi lesz, ha utána jönnek a nyilasok, megtudják, hogy mi segítettük őt, a zsidót és hogy itt katonaszökevények vannak és... és fojtogatott a sirás a szégyentől, hogy mennyire gyáva tud lenni a lélek, ha az életét félti. S mindannyian erre gondolhattunk, mert mindnyájunk arcán csak a kötelező udvariasság rángatózott. Egyedül Eta volt őszinte szánakozó ember. Talán mert anya volt és feleség.

Végül is arra kért a zsidó asszony, ne haragudjunk, hogy nem tud fájdalmán uralkodni, nézzük el neki s ha nem esik nehezünkre, engedjük, hogy a kislfia, ha őt elviszik, vagy egyszer bejöhessen hozzánk...

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Eta kísérté ki a meggörnyedt, elcsendesült asszonyt, aki a mi zavart, földet néző szemünkről könnyen kitalálhatta kelletlenségünket.

Szabó Pál mozdulatlanul ült az egyik széken, ki volt sárgulva egészen, nem nézett egyikünkre sem, csak meredten maga elé. Éreztük, telik meg szégyenkezéssel és feszültséggel a szoba... Egyszer aztán felállt, mint aki határozott. Megszólalt s a fiához beszélt, a nagy fiához, aki szintén szökevény volt már:

— Hát fiam, ha elfognak, bizony agyonlőnek, de a hazáért más is meghalt már, mert hogy én a saját hazámban és házamban se tehessem azt, amit becsületnek tartok, azt senki sem kívánhatja. Emberül éltem ezideig s ezután sem akarok szégyenkezni magam előtt! — ezt már kiáltva mondta. Fel volt indulva nagyon.

S így a zsidó orvos asszonya és fia azután majd minden nap nálunk töltötte az időt a félemeleten. A szerencsétlen asszony minden nap azzal kelt: na, máma jönnek érte. Hol magát siratta, hol az urát, hol meg a gyermekeit. A nyilasok ugyan nem jöttek el érte soha, volt nekik egyéb bajuk, de az orvos felesége idegroncs lett az ostrom végeztére. Mi meg izgulhattunk titokban ugyanugy. Hiszen ha érte jönnek, biztos bebotlanak mihozzánk is.

De nem botlottak be sem akkor, sem azután. Nem, mert közben az történt ugyanis, hogy a mi házunkhoz a földszintre s éppen a mi szobáink alá egy, a téren lévő tüzerüteg parancsnoksága szállásolt be. Két-három tüzértiszt s egy pár altiszt. Alattunk az a helyiség azelőtt vendéglő, jobban mondva olyan korcsmaféle volt. Odahurcolkodott hát ez a parancsnokság s az egész földszintet telehordták lőszerral. Az elején rémüldöztünk is eleget, alig mertünk moccanni a fejük fölött. Az a tudat, hogy egy katonai parancsnokság székel alattunk, elgyávitott végkép, de aztán rájöttünk lassacskán, hogy ez még tisztára szerencse reánk nézve, hiszen megóv a razziáktól. Különben is Cseres Tibor szökött katona létére tulmerészen, uniformisban meg-meglátogatott s megnyugtató, hogy a nem nyilas magyar kato-

[Erdélyi Magyar Adatbank]

nai alakulatoktól nem kell félni semmit, azok itt csak mimelik a harcot, bujnak ki alóla, ahol csak tehetik. Alig várják már végét a cirkusznak, amibe őket a németek és nyilasok kényszerítették és még próbálják kényszeríteni. Ugy nagyjából én is tudtam ezt, tudtam, hogy a Budát és Pestet „védő” magyar katonaság egyharmad része tulajdonképpen szökésben lévő magyar, akiket a nyilasok össze-összeszednek, jópárat közülük agyonlőnek, a többit ujracsopotortositva harcbevethetnek, hogy aztán azok az első alkalommal újra szétszélédjenek s bujkáljanak különféle kétségbeesett ürügyek alapján. Kétharmadrésze meg ugyanolyan szétszóródott s újraösszeszedett kellett magyar, akiben a német és a nyilas ugyanugy nem bízhatik, mint ahogy ők nem bíznak a német és nyilas győzelemben. Hallottam olyan esetről is, hogy egy egész alakulat szökésben volt. Ez egy málházó alakulat volt, egy ellátó oszlop, amelyet még a körülfűrés előtt kivezényeltek Budapestről a Dunántulra. El is indultak. Elöl autókon a tisztek, az alakulat utánuk szekéren. A tisztek meg is érkeztek Esztergomba baj nélkül és hamar, csak az alakulat soha. A Bécsi-ut végén ugyanis az egész alakulat, egy velük maradt magyar zászlóssal az élén, megfordult szekerestől s visszazöngött Pestre. Hatvan szekér, százhusz ló s vagy háromszáz ember. Pesten beszállásolták magukat egy nagy emeletes házba, volt élelmük elég, az alakulat pénztára és hivatalos pecsétje is náluk maradt s nyugodtan körülfűréselték magukat. Aztán mint alakulat szökdöstek egyik emeletes házból a másikba, addig, míg valahogy aztán sikerült elfogatni magukat az oroszok által.

Az alattunk lakó tüzéralakulat különben harcoló alakulat volt. Volt egy nagyhangu ágyujuk, azt sűtögették el napjában ötvenszer-hatvanszor s nemcsak repülőgépekre, hanem a negyedik utcán tulra is, ahol már oroszok voltak, öblös, mély hangja volt ennek a gépágyúnak s amikor ismételt, úgy ugatott, mint egy láncon megöregedett vén kutya. Vén kutya, akinek foga nincs, csak hangja. Hát ez az ágyu is inkább a hangjával igyekezett ijesztgetni, mint a magjával. Ahány repülőgép elhuzott

felettünk, ő azt mind célba vette s ha el nem is találta, de megugatta. Leírhatom bátran, nem sok hasznára volt az ottani háborúnak. De ez nem volt valami nagy csoda. A tüzérek tisztjeikkel együtt reggeltől-estig a legtöbbet azt cselekedték, hogy ittak. Megitták a vendéglősnek minden otthagyt borát és italát.

A németek, azok nemcsak ittak, ők minden üzletet feltörték s bár hangszóróikon állandóan Budapest közeli „felszabadítását” hirdették, fonák ellentmondásként, „ne maradjon az ellenségnek!” jelszó alapján fosztogattak. A nyilasok, talán hogy „mentsék, ami még a németektől menthető”, bátor lélekkel követték „hü szövetségeseink” példáját! A civil lakosság egyrésze ugyancsak felbuzdult ez „új rend” láttán s a feltört és kirabolts üzleteket végigtallózta...

De térjek csak vissza a hangszórókra. Jaj, mennyit ették a lelkeket. A németek minden áldott nap hangszórós autókról „megnyugtató” híreket közöltek és kitarásra biztatták Budapest lakosságát. Például: „A felmentő seregek áttörték az orosz gyűrűt és diadalmasan törnek előre. Órák kérdése már csak a felmentés...” Vagy: „A felmentő német páncélosok már Budafokon vannak!...” S ez nap, mint nap így ment. A félelemtől, hogy még tényleg fel találunk menteni, már betegek voltunk s aludni sem tudtunk. Ha nyugat felől valahogy erősebb ágyuszót véltünk hallani, sápadtan gubbasztottunk s reményt veszelve kókadottunk, mint a beteg varju... Soha az emberi történelemben felmentő sereget annyira a pokol fenekére nem kivántak, mint Budapest magyarsága a németeket. Felmentéssel vigasztaltak az örültek akkor, mikor a gyűlölettől elsárgult minden magyar ember szeme, ha az ablakokból a tönkretett fővárost, vagy egy németet látott. Engem Szabó Pali vigasztalt jótékonyan. A mult világháboruban szerzett minden szakaszvezetői tudását előszedte naponta és kétségbevonhatatlanul bebizonyította a németek által hirdetett felmentés lehetetlenségét. Mindig nagy örömmel hittem el neki mindent, hogy aztán egy félóra múlva újra rákezdjem: „Igen-igen, Pali, de hátha...”, talán hogy újra és újra meggyőzes-

[Erdélyi Magyar Adatbank]

sem magam valóban okos érveitől. Akkor már negyedik hete, hogy tartott az ostrom. S alig hogy elmúlt ugy nagyjából a razzia veszélye, előjött egyéb.

Egyik este feljön hozzánk a házparancsnok, civilben rajztanár s bejelenti, hogy egy katonai parancs értelmében minden férfiember tizenöt évestől hatvan évesig, hadimunkaszolgálatra köteles. S hogy ez már ma estétől kezdődik, lent vár egy katona, akit e ház lakóiért küldtek ide. Ő tőlünk négy férfit jelölt ki, nem szivesen teszi, dehát a parancs, az parancs... Igen, és hogy egy félóra mulva indul a csoport, tehát készüljünk neki.

Csak hallgattuk elsárgulva. Mi lesz, ha ott leigazolnak, azonkívül ez frontszolgálatot jelent, ha lapáttal is...

— Te semmiesetre nem jössz most — mondta nekem Pali. — Meglátjuk, hogy megy ez a dolog... Nekünk muszáj mennünk, nehogy azért legyen baj... — S el is mentek aztán. Négyen mentek: Pali, a fia, a veje s a keresztfia. Este mentek el, ugy hat óra után. Csend maradt utánuk, rettenetes és rejtelmes csend. Eta meg ugy ült ebben a csendben, mint aki nincs is jelen. Nem is volt. Csak a teste ült a szobában, a lelke az ura és a fia után hallgatózott.

Érdekes az asszonyi s még inkább az anyai ösztön. Eta ugy ült abban a csendben, mint a megkövült várakozás. Ült mozdulatlanul, talán azt sem tudta, hogy ül, szeme a semmit nézte és fülelt. Minden kis neszre szinte boszszusan megriadt, türelmetlenül várta, hogy elüljön a nesz, csenddé ülepedjen s ő újra hallgatózhassék.

Csak éjfél utánig ültek oda Paliék s mint aki bajból szabadul, jókedvvel érkeztek haza, sokkal vigabbak voltak, mint amikor elindultak. Nem volt semmi különösebb baj — magyarázták. Nem igazoltatta őket a kutya sem, behajtottak mindenkit egy ház udvarára, ahol még várakozott vagy öt-hatszáz olyan magukfajta odaparancsolt civil. Lapátot, csákányt osztottak szét közöttük s egy csomó kiabálás után csoportokra választva, elvezették őket hadimunkára, a frontra. Futóárkot kellett ássanak egy utcán keresztbe, két-háromszáz méterre az oroszoktól. Az oroszok ugyan nem nagyon zavarták őket, egy-egy raké-

tát a fejük fölé engedtek, lőttek is egyszer-másszor, de azt sem valami komolyan. Onnan aztán felvitték őket egy ház első emeletére átútni a falat, lőréseket gyártani. Még cigarettát is kaptak ott egyik öregebb honvédtől. Nagy dolog volt az akkor, ujságpapirba csavart kapadohányt szivtunk már jóideje. Elmondták, hogy nem mindennapos ez a szolgálat, minden héten csak egyszer kell menni, mikor melyik utca és háztömb kerül sorra.

Szóval ez a baj is elmúlt a fejünk felől egyelőre. Együttal újfajta rém- és más híreket hoztak onnan haza Paliék. Például: igaz, a németek első ellentámadási kísérletét széjjelverték az oroszok, de még mindig a Velencei-tó mellett dülnek a harcok. És hogy a németek újra biztatják a népet, hogy a második támadás most már biztosan sikerülni fog. Nekem ez megkönnyebbülést okozott, hiszen ha az elsőt úgy széjjelverték, akkor nem is olyan egyszerű talán az a német „felszabadítás”.

Elmondta még Pali, hogy egy csomó Beszkárt villamoskalauzzal és postással vájták együtt az árkot és a falat. Ezek „hivatalos minőségükben” igyekeztek Budapesten maradni, most meg befogták őket hadiszolgálatra s ahogy panaszozzák, kosztot a németek nem adnak és sok elpusztult már aknától és golyótól.

Eltelt hát az eheti hadimunka, de attól kezdve drukkolhattam aztán a jövő hetiért. És most már nemcsak azért, mert katonát küldenek a hadimunkaszolgálatosok után, azt még kikerülhettem volna valahogy, nem is voltam a ház listájára felvéve, de szégyeltem Pali előtt, hogy ő idős ember létére menjen, én meg üljek idehaza... Közben még egyéb szorongásaim is képződtek: kétségbeesztően fogyott a Paliék ennivalója is. Sokan voltak s énvelem még többen. Paliék ugyan sohasem éreztették ezt velem, de elég volt, ha én éreztem... Ott, ahol van miből, szívesen vendégeskedem, de ahol kenyér nélkül kell enni harmadik hete a porcióra osztott és rántás nélkül megfőzött paszulyt, ott bizony nehéz érzés vendégeskedni. S most még ráadásnak itt volt a hadiszolgálat is. Házigazdámék menjenek s én üljek odahaza nagy kényelmesen?... Igen, de más volt mégis az én helyzetem. Jó, hogy

[Erdélyi Magyar Adatbank]

most nem igazoltak senkit, de hátha igazolnak ezután, vagy ki tudja, mi jöhet még közbe. Izzadtam a következő péntek estig s csak magamban sóhajtoztam.

Pénteken este be is állított aztán a házparancsnok pontosan, mint az óra s kérte a négy embert nagy hivatalosan. Szerencsére közbejött valami, mégpedig az, hogy éppen aznap tudtuk meg Jóska révén, hogy az egész házból — ahol különben huszonöt férfi volt számontartva — nyolc ember megy munkaszolgálatra, a többi meg különféle ürüggyel igyekszik kibujni a munkaszolgálat alól. Egyik például arra hivatkozott, hogy ő tűzoltóparancsnok volt Makón s ennél fogva kötelességének érzi itthon maradni, mert mi lesz, ha teszem fel, tűz üt ki a házban... Így hát Pali is kijelentette igen erélyesen — ha jól emlékszem az Uristent is megemlítette —, miféle dolog az, hogy mi négy embert adjunk, vagyis az egész csoport felét, talán csak nem protekcióra megy itt is a dolog?... — kérdezte roppantul gyanakodva. Így aztán a házparancsnok nagyhirtelen beérte három férfivel s így én megint csak megsusztam a hadimunkát. Igen, de a következő héten egyéb, engem emésztő dolgot vettem észre: Eta roppant féltette a fiát, reszketett érte, bár nem szólt senkinek semmit, legkevésbé nekem, én mégis vádolónak éreztem néma kinlódását. Lehet, csak képzelődtem, de akkor sokat gyötrődtem ezért. Magam ellen fordultnak éreztem már nemcsak a világot, hanem barátaimat is.

Emellett a hosszú, egyszobában lévő együttlét is megfertőzött s mindinkább kikezdett bennünket. Ha az emberek sokáig együvé zárva élnek, a sivár egyhangúság, az örökös együttlét, bármennyire is jóbarátok legyenek, ingerültté, marakodóvá teszi őket. Mi is ilyenformán voltunk már az ostrom hatodik hetében. Marakodni ugyan nem marakodtunk, de a legsemmbibb dolgon is szinte a haragvásig, a gyűlölködésig vitatkoztunk. Egy kártyajátékon — ezzel próbáltuk valahogy eltölteni az időt —, vagy például egyik közös iróbarátunk egy mesterkéltné mondátán: „A tavasz madarakkal lövöldözött az erdőben...” Hát ilyesmin. Ezen a mondaton annyira össze-

mentünk Palival, hogy két napig törhettük a fejünket, hogy miként is béküljünk ki.

Dehát egyeben is volt min törjük a fejünket: az egy paszulyon kívül nem volt már semmiféle ennivalónk, persze étvágyunk, az annál inkább. És nemcsak mi voltunk éhesek, hanem a németeket kivéve — akik összeharácsoltak a honvédek és civilek elől mindent, ami ennivaló, mindenki, aki csak nem harmaton élt. Mi már mindenből kifogytunk s ami a legrosszabb, sehonnan és senkitől sem várhattunk semmit. Azt, hogy nem csak mi lehettünk eféle jómódban, onnan tudom, hogy az emberek életük kockáztatásával igyekeztek például lóhust szerezni. A harcokban elesett lovaknak még a koponyájukról is lekaparták a húst s mint csemegét lakmározták fel. Egyik nap, ugy estefelé, az ablakból néztünk kifelé. Az oroszok nyomjelző lövedékkel lőtték a teret s az abba torkolló utakat. Mint valami piros cérnafonalak, villantak végig az ablak előtt az ágyugolyók. A szürkületben egy német konyhaszékér zörgött végig a téren, két ló huzta s a bakon két katona ült. Telitalálat érte. Egy akna éppen a két ló közé hullott, sűrű fekete füstöt vetve. Egy darabig semmit sem láthattunk a füsttől s azután is csak annyit, hogy a két ló kétfelé dőlve feküdt a rud mellett mozdulatlanul s az egyik német fejfelé lógott a rud tövében, a lába felakadt a szekérré, a másik a kövezen feküdt mozdulatlanul. Ilyen hamar sem láttam még megállani szekeret. De egyszer csak látjuk, hogy a kövezen fekvő német katona mocorogni kezd, nehezen felül, sőt feláll és tántorogva, kezével az arcához kapkodva, elindul a téren. S akkor csak keresztülszaladt a téren egy piros cérnafonál s éppen derékon kapta a német katonát. Egy csattanás és villanás után semmi sem maradt a szerencsétlenből, csak egy piros folt a kövezen és az iszonytató csend. Aztán az erős szürkületben egy pár perc múlva azt láttáik, hogy fekete árnyékok kuszának a szétlőtt szekér felé és reggelre a két döglött, lónak csak a csontváza hevert a téren.

Lóhust mi is ettünk nem egyszer, mégpedig Jóska jóvoltából.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Lent a földszinten az egyik tágas teremben, amely békében bankhelyiség volt, az íróasztalok és a kényelmes bőrfotelek közé istállót rendezett be a leleményes tűzeralakulat. Az ostrom ideje alatt nem volt szokatlan dolog az ilyesmi. Például Budapest minden egyes kávéháza igen kitűnő férőhelynek bizonyult lovak számára. Nem mondom, furcsa dolog volt, mondjuk a „Philadelphia”-kávéház ablakaiban a bóbiskoló lovak látványa, melyek alá — alomszalma hiányában — széttépett könyvtárak lapjait terítették találékony honvédeink. A várba szorult és a „kereszténységet védő” németek, kávéház hijján, még a koronázási templom szentélyét is lovakkal zsufolták tele. Az ostrom végén döglött lovak бүdösödtek ott, a szerteszt taposott szentelt stólák között.

Igy hát nálunk is lovak dobogtak alól a bankhelyiség parkettjén s mivel addigra az alakulat összes szénája elfogyott, ezek a szerencsétlen állatok előbb a bőrfotelekről rágták le a bőrt s ették ki azokból a tengeri füvet, azután az íróasztalokra fanyalodtak és hersegették a száraz fát éjszakánként. A szó szoros értelmében leették az asztallapokat a zöldposztóval együtt. De mivel nemcsak ők éheztek kegyetlenül, hanem a tűzerek is mindjobban, sorra agyonlőtték és megették őket. A civilek örökké ott ólálkodtak a „kivégzési helyen”. Az udvar felől, a kertre néző ablakunk alatt volt ez a hely. Állandóan tele volt kolduló civilekkel. Lóhust koldultak a katonáktól. Jóska nem koldult. Ő cserélt. Fél, vagy egy kiló paszulyért mindig megkapta a ló sörényes részét, a nyakát. Ezt adták legszívesebben a tűzerek: nagyon babra munka volt levakarni a hust a csigolyákról. Így aztán vagy négyszer is lónyakat lakomázhattunk. Pörköltnek ettük, jól megpaprikázva. De kellett dicsérjük állandóan, míg ettük...

Még el kell mondanom itt valamit, ami számunkra sokkal kellemetlenebb volt a lóhús-evésnél. Apró dolog igaz, de kínos volt nagyon. Szép és jó dolog a civilizáció, például az angol W. C., csak hogy ha nincs víz, teljesen megáll a tudománya... Ott mind rángathatja az ember a láncot s két nap alatt nagy baj van... Akárhogy szoritottuk, a végén csak le kellett sétálni a kertbe s ott

[Erdélyi Magyar Adatbank]

spanyolfal nem igen akadt. Még egymás közt megy a dolog, de hát mindkét nemből akadtak elegen a házban. Edénnyel kísérleteztünk hát addig, míg valahogy egy jól zárható öntözőkannával megoldottuk a dolgot. Ezzel az „üggel” kapcsolatban még egyebet is elmondhatok:

Viz és ennyivaló hiányában a böjtölő patkányok mind feltolakodtak nagy éhesen és nemcsak az utcákat árasztották el, hanem az emeleteket is bőven. Csak úgy pacéroztak nagy merev farkukkal végig a folyosókon.

A németek, azok abbahagyták már a pacérozást s abba a hangszeres biztatást is. Nem hogy hangszeres autó, de még gyalog német sem merészkedett immár a tere. Az orosz gépek ott szállidostak felettünk állandóan, a gépágyu is hallgatott már széjjel löve. A mi öt emeletünkről is lebontottak már konok munkával két emeletet a gránátok s hogy nem mind az ötöt, azt csak annak köszönhetjük, hogy az oroszok ötven kilósnál nehezebb bombával nem dobogálták Budapestet.

Akkor már az ostrom vége felé voltunk, február elején. Pest el volt foglalva már régen s Buda is kereken körülöttünk. Csak a vár, a Gellérthegy és mi magunk voltunk még a németek markában. Reménykedve karikáztuk mind kisebbre a kört a már csupa rongy térképünkön. És igyekeztünk előkészülni az oroszokkal való találkozásra. A „Beszeljünk oroszul” című, akkor már igen elterjedt hevenyészett szótárból, amivel igen élelmes emberek a német és nyilas bizakodás ellenére már 1944 tavaszán igen jó üzletet csináltak, szóval ebből a szótárból „aktuális” mondatokat magoltunk Palival. Hogy őszinte legyek, mi nem láttuk éppen olyan egyszerűnek ezt a találkozást, mint például a rajztanár házparancsnok, a volt tüzoltó főparancsnok, vagy ami a legnevetetőbb volt, a házban lakó Főtanácsos ur. Ezek, a budapesti „polgárságra” annyira jellemzően, most eddigi magatartásukat konokul megtagadva, az ellenkező végletekbe esve, lelkesen hirdették az orosz nép megbocsátó jóságát. Az a gyanum támadt, hogy izgatottan vették le könyvespolcaikról a „Tolnai”-féle nagy lexikont s felütve a „D” betűnél, kikeresték a „demokrácia” szót és amit csak

[Erdélyi Magyar Adatbank]

alatta találtak, azt most mind az orosz katonákra ruházták nagylelkűen — bölcsen elfelejtve, hogy ezek a katonák öt esztendeje nélkülözések és embertelen harcok közepette érnek Budapestre, amely Budapest a végsőkig ellenállt nekik. Elfelejtették, hogy ezek a katonák az elpusztított, meggyalázott és felégetett Ukrajnából jönnek, a szétszórt és kiirtott családjaik földjéről. S főleg azt, hogy ezek is emberek, akik tele s tele vannak bánattal, fájdalommal.

Érthetetlen volt hát előttem a Főtanácsos ur derülése és szorgalmas buzgalma, kénytelen voltam arra magyarázni, hogy önmagát igyekszik ezzel tisztába tenni valahogyan.

FEBRUÁR 11

*Felszállott a páva
vármegye házára.
De sok szegény magyar legény
szabadulására.*

Hetedik hete tartott már az ostrom s a második napot is megkezdtük már a nyolcadikból, mikor csak igen fontos hír szivárgott el hozzánk, kikutathatatlan utakon:

A német nép sirásója, miután hét hete és naponta ígérte Budapest közeli „felmentését”, rádión keresztül elbucsuzott Budapest „hős védőitől” egy újabb ígérettel: — biztosította számukra a történelem lapjait. Bizony, több mint ötvenezer német életét áldozta fel a „Führer”, hogy a maga életét még nyolc héttel megnyujthassa.

De megbolydult a ház s a benne lévők hangulata: Napszámra dicsérte mindenki az oroszokat s legjobban saját magát. E tekintetben a főtanácsos „elvtárs” még tulórázott is szorgalmasan — Ó, ő már régóta megrögzött szociálista — vallotta be mosolyogva s elvtársnőnek szólította a zsidóasszonyt és jóságos volt hozzá mindenáron. A zsidóasszonyt különben a ház valamennyi lakója körülvette, becézte s hogy úgy mondjam, kiszolgálta. Zsidó származása mellett igen megbecsülendőnek ítélték orosz tudását is. Elhalmozták eddig mindenki szeme előtt dugdosott befőttjeikkel, feketekávéjukkal, gyógyszereikkel, rejtve készített süteményekkel. A főtanácsos szentet és sonkát vitt lopva a hálálkodó asszony-

nak, aki boldogan hitt el minden embernek mindent s dicsérte hálásan ő is az oroszokat.

Most és így derült ki tehát, hogy míg mi s a háznak hozzánk hasonló egérszegény lakója nyilvánosan éhezett hétszámra, addig ők sonkával dugták magukat naponta s befőtten nyeltek rá nyomtatéknak. De ha csak mi éhezünk volna... A földszint és az emelet tele volt a harc, németek és a nyilasok elől bujkáló, éhező és beteg magyar katonákkal, honvédekkel. Egy-egynek már csak a bajusza lógott az orra alatt, arccsontjaikra rászikkadt a bőr. Kiették a szemétből a krumplihajat. Tisztek és fegyver nélkül lopóztak ide-oda; szemük a földet vizsgálta egyre, mint ahogy az eléhezett kutya szimatol hulladék után.

Nálunk jobban csak ezek a magyarok várhatták az oroszokat.

Akkor nap este minket is lekértek az óvóhelyre. A rajztanár házparancsnok tudunkra adta, hogy mivel már estére várható a ház elfoglalása, a ház lakóinak többsége úgy kívánja, mi is vonuljunk az óvóhelyre, annál is inkább, mert nagyobb részét férfiak vagyunk.

Rendben van, lementünk.

Tömve volt az óvóhely emberekkel. Rajtunk és a zsidóasszony családján kívül mindenki lent élt már karácsony óta és mindenkinek megvolt a maga féltékenyen őrzött vacka, ruhafogasa, jól zárható, szagnélküli edénye és azóta szerzett halálos ellensége.

Amikor lementünk, éppen a tűzoltófőparancsnokné bejáró asszonya vitatta a főzés körül való elsőbbségi jogát, az óvóhely egyetlen főzőkályhájára való tekintettel, — a főtanácsosnéval szemben.

— Elvigye nekem innen, mert ledobom kérem — rántott félre egy sültelábst a kályha közepéről. — Azt hiszi, most is úgy van, mint a multkor, a buftáival?!... Csak elnéztem, kérem — magyarázta tele tudóval —, egész nap sütötte a buftáit. Odatette már tizkor s estig mind pancsolt vele, hogy legyen neki a tea mellé... Csak tolta félre az én kis levesemet... Ohó, elmúlt az a jóvilág, kérem. Várjon sorára! — vágta oda diadalmasan.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

A főtanácsosné nem szólt egy kukkot, csak állt belé-
sáppadva a méregtől s konokul mind csak toltá volna lá-
bosát öszeszorított szájjal a karika felé, de a bejáróné
még kónokabbul szorította mind kijebb a maga lábosá-
val a platni legszélire, közben merev indulattal a maga
hig levesét kavargatta egy kurta plékanállal.

A főtanácsosné végül is megnyikkant:

— Tóni!... Maga nem látja?! — sirt fel az ura
felé, aki a tűzoltóőparancsnokkal szociális kérdéseket
fejtegetett éppen.

Bár iparkodott nem látni, dehogy is nem látta. Mind
idegesebben figyelte a kályha körüli dolgot s dühöngött a
feleségére rettenetesen.

— Ugyan hagyja, drágám — igyekezett mézesnek
lenni. — Sor kerül mindenkire, minek most ott izélni...
— s visszafordult tovább fejtegetni a szociális kérdése-
ket.

A főtanácsosné egészen lezorult a kályháról. Tehe-
tetlenül állt egy darabig, végül, mint egy vértanu, visz-
szavonult s elrejtőzött sirni.

Jobbhijján most már a tűzoltóőparancsnok és a fő-
tanácsos szociális „fejtegetéseit” iparkodtam okulás cél-
jából végig hallgatni. Meg is hökkentem alaposan. A tűz-
oltóőparancsnok illegális munkásmozgalmi kapcsolatairól
beszélt titokzatosan, például a „nemzeti munkaközpont-
ról”, mint ilyenről. Először sehogy sem értettem a dolgot,
de aztán rájöttem hirtelen. Ez az ember annyira és jel-
lemzően tudatlan volt a magyarországi munkáskérdések-
ben, hogy még a fennálló rendszer által s éppen a valódi
munkásszervezetek ellen létesített m. kir. gitt-egyleteket
is titokzatos, illegális munkásszervezeteknek nézte.

A főtanácsos már sokkal okosabban a földosztás el-
kerülhetetlen szükségességét hangoztatta. Szerinte ezt
„közös megegyezéssel az eddigi tulajdonosokkal, tíz-
tizenöt év alatt okvetlen végre kell hajtani”.

Lent ültünk hát az óvóhelyen s egész éjszaka lent is
voltunk. Egy széken ülve próbáltam aludni s aludtam is
nyulmódra egy keveset. Ugy éjfél felé újabb hír tört
reánk: „tele van németekkel a körtér”. Ez igaz volt:

[Erdélyi Magyar Adatbank]

akkor vonultak vissza a várba felkészülni a kitörésre. A nyilasokon kívül a velük volt magyarok leszakadtak s visszamaradtak tőlük okosan. Másnap tudtuk meg mind- ezt, addig csak azt, hogy tele vagyunk németekkel. De- hogy vártuk meg Palival lent a reggelt, még hajnal előtt visszahúzódtunk lakásunkba s ott vártuk aztán re- ményvesztve újra, hogy mi lesz.

Eljött a reggel s telt el a délelőtt kinos-nehezen. Ugy ültünk hang nélkül, kókadt-szomoruan, mint teli faágon a fázó madár. Csak idegeink borzolódtak mind- egyre. Dél is eltelt nehezen s utána még egy óra. S ekkor hallottuk a kiáltást, melyet a világító akna hozott fel hozzánk a félemeletre. Magyarokhoz szólott a hang s ide- gen magyarsággal:

— Ne löj, mágyár!... Mágyár?... Szerusz — aztán egy lövés hallatszott.

Pali nagyon lassan felállt hallgatózva.

— Te!... Ezek nem németek, te...

Nem voltak németek. Jóska szaladt fel az óvóhely- ről. Keze alig kapta a kilincset.

— Pali bácsi!... Pali bácsi! — hadarta sugva már az ajtóból. — Itt vannak az oroszok, egy németet ott lent agyonlőttek.

Február 11-ike volt aznap és vasárnap.

Az oroszok elfoglalták hát a körteret s a házat, amelyben laktunk. És most ki kell térnem a Vörös Had- seregbe, melyről a mindenféle-fajta hirverés olyan el- rettentő és otromba híreket koholt, hogy még az sem hi- hette igazán, aki máskülönben hajlandó lett volna el- hinni azt szívesen. Persze, azoknak is lett mit nyel- niök, akik a szigorú „elméletből” kiindulva, csupa kép- zeletük szülte „automatákat” vártak az öt rettenetes esztendő végig harcoló, hazájuk megdúlásától s a hábo- rutól felingerelt emberek helyett. S aztán minden „bal- esetet” az elmélettől kértek számon, elfelejtve azt, hogy éppen ezért lázitott annyit ez az elmélet a háboru ellen, mert jól tudta előre, hogy a háboru, az háboru.

A szovjet katonát én magam is nagy kíváncsi- sággal figyeltem akkor s figyelem azóta is. S bár bosz-

[Erdélyi Magyar Adatbank]

szankodtam emiatt eleget, rajta kapom magam nem egyszer, hogy mint valami „ujabb csillagzat” lakóit szemlélem őket s mind a két „világ” közötti különbséget igyekszem rajtuk keresztül meglátni, csökönyösen. De vajjon nem egy „ujabb csillagzat” szülöttei-e ezek az emberek?

Irjam csak tovább a krónikát:

Most már szabadon, de izgatottan siettünk le az óvóhelyre. A folyósóról láttam, vagy tiz magyar katona puskákat hord ki a kertbe egy zömök, szürkeköpenyes orosz katona elé, aki azokat nagy szakértelemmel végigválogatta. Egy párat félretett belőlük, a többit meg a csövénél fogva nagynyugodtan egy fához csapdosta — kettőt csinált az egyből s félredobta. Aztán a kiválogatottakra mutatva intett, vegyék s vigyék utána. Géppisztollyal a vállán kiment az utcára s utána a tiz magyar a puskákkal s batyuikkal, mint hadifoglyok.

Mi leértünk aztán az óvóhelyre. Ott egy fiatal, géppisztolyos, tatárforma katona egy rakás megrémült aszszonyt igyekezett csendesíteni a zsidóasszony tolmácsolásán keresztül, hogy: elég legyen már a bögés... Majd mikor látta, hogy nem sokra megy velük, legyintett dühösen s egy katonai jókivánsággal otthagya őket. Átment egy másik házba. Mi meg újra vissza a lakásba, a félemeletre.

Vagy két órával később odakint úgy nagyjából csendesedett a harc. A németek két utcával hátrébb húzódtak, de mi csak estefelé merészkedtünk le az utcára széjjelnézni — addig csak az ablakból lestük a teret. — De estefelé is csak úgy a megnyitott kapuból szemlél-tük a kinti háborút. Nagy volt a kinti mozgás. S ami a legjobban meglepett, az egész sürgés-forgásban, ideoda kiáltozásban, nyomát sem észleltem semmi katonai „drill”-nek, tisztí parancsszavaknak, látszólag rendszertelen összefüggéstelenségnek tetszett előttem a külön kis csoportok mindenféle tevékenysége. Ágyukat vontattak a térre, három irányból is ládákat vonszoltak, csusz-tattak a sikos uton. Egy darabig vitték ezeket a ládákat, majd előttem érthetetlen okból, szó nélkül otthagyták

[Erdélyi Magyar Adatbank]

szerteséjjel, gazdátlanul. S mindezt lázas sietséggel. Olyan volt a tér, mint valami lakodalmos hangyaboly. Mindenki mozgott, dolgozott nekifeszülve s közben kiáltozott, ha azt akarta, hogy a nagy lármában meg is értse a társa, amit akar. Ismétlem, nem parancsszavakat kiabált ott senki...

Értetlenül néztem s hallgattam őket s lassan mind ismerősebbnek tűnt előttem a kép s fülemnek az effajta lárma: Munkások villantak fel emlékezetemben, alagut-építő munkások, csákányok ütése, gerendák vonszolása, munkáskiáltozás: a veszélyes és túlfeszített munka lár-mája, melyben otthon voltam egyből. S már nem katonákat láttam a téren, hanem egyformaruhás, egyformán dolgozó s munkájukat értő munkásokat s a látszólagos rendszertelenségből varázsgyorsasággal alakuló rendet. Szabályosan felállított ágyukat, munkára kész gépeket.

Mindaddig az egyik sokemeletes házban ott rekedt németek gépfegyver tüzzel lőtték a teret, úgy két-háromszáz méterről. A már felállított ágyuk löni kezdték most már ezt a házat s olyan buzgósággal, mintha versenyeznének egymással a „többtermelésben”... Egy negyedóra alatt lelőttek a házról két emeletet s már a harmadikat is megkezdték jócskán, mikor azok ott jobbnak látták kidugni a fehér lobogót.

A szovjet katonák nevettek s integettek egymásnak örömeikben. Azzal már szedték is fel az ágyut s vontatták tovább. Vagy tíz géppisztolyos elment a németekért.

Nekem meg két jellemző szó jutott hirtelen eszembe: népi hadsereg.

Jöhettünk, mehettünk a házban immár szabadon s még az utcákon is. Legalábbis az első két napon. Azután már kevésbé volt tanácsos mászkálni. Az oroszok annak ellenére, hogy mi igyekeztünk bőven, ők nem igen lelkesedtek értünk civilekért s nem nagyon hittek Budapest polgárságának. Ők tudták legjobban, milyen hatása van a front mögötti partizánharcoknak, hiszen saját partizánjaik ezt bebizonyították ugyancsak. Ebből okulva aztán nem szerettek volna valamit is kockáztatni. Hogy is mondjam csak; „elszigetelték” bizony

[Erdélyi Magyar Adatbank]

a férfiakat. Ebben azonban tévedtek, mert magyar partizánok nem voltak. Hiszen éppen azért irtam le mindazt, amit a hadakutjáról mindeddig leírtam, mert bizonyítani kívánom minden betümmel azt, ami az igazság: maga a nép, a magyar nép undorodott ettől a háborútól s ahol csak tehette, szökött meg előle. Nagyon is jól tudta, hogy felemás vezetői és urai csak a grófi, meg a sok hasonló című és rangú 10, sőt 20 ezres holdakat akarják megvédeni vele, nyomorú magyarral, azt hazudva neki otrombán, hogy a hazáját védi. Hazáját, amiből csak az adó volt az övé, 1—2 hold föld, vagy éppen csak annyi, ahová elkaparták. Bizonyítani kívánom mindazok és mindenki előtt, akik nem tudják, vagy nem akarják tudni, hogy a magyar népet élőködő uraival és vezetőivel azonosítani nem szabad. Ez a nép szenvedett annyit ebben a háboruban is, mint bármely más nemzet vagy nép. Megtovább megyek: harcolt is a maga módján urai és vezetői ellen, mégpedig azzal, hogy ott hagyta őket, hiába aggatták huszasával a fákra — megszökött konokul. És nem gyávaságból szökött meg. Hiszen aki csak végigélte ezt a hadjáratot, az nagyon is kell tudja, hogy sokkal kényelmesebb és gyávább dolog volt autózva, szekerezve, vagy csak gyalog is visszavonulni, mint vállalni a felakasztatást, a szökéssel járó lelkiállapotot, vagy valljuk be őszintén, a bizonytalan hadifogolysorsot.

A felszabadító harcban aztán nem is volt gyáva a magyar katona, hiszen magam láttam még a második nap, hogy vagy 20 magyar katona vonult át a téren s ezek már a debreceni kormány katonái voltak piros sállal a nyakukban. A vár felé siettek, ahol még folyt a háború. Egy szemüveges zászlós vezette őket s mikor megkérdeztük tőlük: hova mennek? Csak annyit mondtak röviden: a németre. Egy jött vissza közülük és az is sebesülten. A többi ott esett el az elfoglalt vár udvarán.

Szóval mi nem igen mentünk ki az utcára Palival, hanem csak ott dohogtunk türelmetlenül és naivan a lakásban, hogy már két napja szabadok vagyunk s még min

[Erdélyi Magyar Adatbank]

dig nem jönnek Darvas Jóskáék át Pestről, hogy valamiféle igazolványt hozzanak, amivel járkálhassunk kedvünkre s tegyünk amit szeretnénk. Pali összekötetésbe szeretett volna lépni a Nemzeti Parasztpárttal, amelynek addig ő volt az elnöke és dajkája. Erdei Ferencsel és Kovács Imrével ő hozta létre ezt a pártot Szegeden, egy csónakban a Tiszán, hogy rajtuk ne üthessen a rendőrség. Lázadozott mindegyre: mégis csak furcsa, hogy nem jönnek utána, a így aztán nem kezdheti a munkát. A lakásunk tele volt asszonynéppel, mert még a szomszéd lakásokból is hozzánk tódultak mind: mi sokan vagyunk férfiak, mondták, engedjük, hogy ott legyenek. Paliék beengedték őket, s a végén tele volt velük s bőrröndjeikkel az egész szoba. Mindegy — legyintett Pali — ez is eltelik valahogy. De a harmadik nap már nem birtuk türelemmel, kimentünk az utcára érdeklődni. Akkor tudtuk meg, hogy nincsen egyetlen hid, amin át-mehetnénk Pestre. S hogy nem is lesz jó sok hétig. Akkor láttuk meg azt is, hogy a mi házunkból két emelet maradt meg épen s hogy romhalmaz egész Buda. Megtudtuk azt is végre, hogy az egyik közel lévő utcában már magyar hatóság is működik. Gyerünk hát oda. Elmentünk. Ott valóban működött is egy ideiglenes magyar hatóság, Pestről jöttek át csolnakon s még ismerősöket is találtunk köztük. Igazolványokat kaptunk tőlük és tanácsokat. Palit, mint elismert nemzeti parasztpárti embert a budai városrész ideiglenes vezető-bizottságába választották, pártja részére házat utaltak ki, kedvenc tervét, hogy ujságot csináljon, nemcsak hogy elfogadták, hanem nyomdát és munkatársakat is kerítették a terv mellé. Ez volt 15-én, Buda elfoglalásának harmadik napján. Akkor este örültünk mód felett. Pali egy kiáltványt szövegezett, melyet ujságja vezércikkének szánt. Még a rajztanár házparancsnoknak is megbocsátott anynyira, hogy lapfejet rajzoltatott vele. Kicsi Jóskát meg kinevezte kifutófiunak. A lap címe egyébként hosszas vita után „Budai Magyar Szó” lett volna.

Tele volt hát Szabó Pál munkakedvvel, csupán csak Darvasra, Kovács Imrére, meg Veres Péterre neheztelt

egy keveset, hogy a harmadik napon sem küldtek még senkit sem hozzánk; bár a szovjet parancsnokságot értesítették volna arról, hogy itt a Körtéren, ebben s ebben a házban tulajdonképpen kik is vannak.

Másnap is korán keltünk s nekifogtunk a lap szerkesztésének újra, hogy már másnap reggel kijöhessünk vele, ha egy oldalon is.

Ugy 10 óra felé egyszercsak halljuk az előszobából, hogy kérdi egy férfihang: — Szabó Pál és Asztalos István itt laknak? — De fel is ugrott Pali örömmel s ki mondta nagy gyorsan: Itt.

Bejött három szovjet tiszt, egy őrnagy, egy főhadnagy és egy magyarul beszélő harmadik. Pali kínálta is mindjárt őket hellyel, de ők ahelyett, hogy leültek volna, az ajtót tették be és kérték komolyan az igazolványokat. Kivettük s mutattuk azt, amit a tegnap kaptunk. Megnézték és zsebre tették. Majd hozzánk fordult a tolmács s arra kért még komolyabban, hogy: adjuk elé a fegyvereinket is, meg aztán, hogy nyissunk ki minden bőröndöt.

Pali egészen belesápadt s bár nem volt nálam tükör, úgy gondolom, én is.

— Fegyverünk nincs — mondtam — a bőröndöket kinyithatjuk, bár egyik sem a miénk.

Ki is nyitottuk. Egytől-egyig tele volt női fehérneművel. Egyikben annyi celofánba csomagolt selyemharisnya volt, hogy a huszadiknál már én szegyeltem magam az oroszok előtt. Hogy az áldásban képes valaki ennyi harisnyát itt rakásra gyűjteni

— Zábráli, há?! — kérdezte s nézett ránk az őrnagy megvetően.

— Jaj dehogy! hiszen nem is az enyém — motyogta kétségbeesetten Pali.

Végignézték a bőröndöket, becsukatták velünk, majd felszólítottak, vegyük a kabátunkat s menjünk velük. Tiltakozni próbáltunk, magyarázni; kik és mik vagyunk. Meg is hallgatták komolyan, aztán legyintettek: — Jó, jó, ők hiszik, de most azért menjünk csak velük.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

És mentünk. Pali mérges volt, mérgesen vigasztalta a feleségét is. Odakiáltotta neki: — Jövök mindjárt, ne félj!

Mentünk tehát a szovjet tisztok mellett anyátlanul. Azok nem sokat törődtek velünk, beszélgettek maguk között, éppen csak arra ügyeltek, hogy valahogy le ne maradjunk tőlük. Mentünk fejlődgetva. Mind kérdezni szerettem volna Palit: vajjon mit akarhatnak velünk — de hát ő honnan tudhatott volna többet, mint én. Békét hagytam hát neki, inkább magamat igyekeztem bátorítani mind-egyre. Rám fért nagyon. Bár magamat a pihés fecskefiókánál is ártatlanabbnak tudtam; mégis mind a hideg borzolta a hátam bőrét. Az utcákból is csak annyit láttam, hogy mindenütt romok között megyünk. Egy kiégett autó mellett egy feketére sült katona hevert. Meg volt minden része, két keze, lába, csak olyan kicsire zsugorodott, mint egy jókora fekete baba.

A szovjet tisztok egy házba vezettek, ahol már volt vagy három hozzánk hasonló civil. Ott az egyik bidermájer bútorzatú szobában leültettek s közölték velünk, hogy várjunk. Vártunk hát. Egészen estefeléig mind vártunk. A tisztok alig ültek valamit s már mentek is tovább dolgukra. Én egy kecsesen görbelábú diványon ültem. Pali pedig egy ugyanolyan kecsesen görbelábú fotelen. A három civil ugyanúgy. Egy fiatal, fekete szemű, géppisztolyok orosz katona az ajtó mellett ült s hogy minket őrzött, azt onnan tudom, hogy más katonaféle nem volt a szobában s hogy tőle kellett kérezni, kézzel-lábbal, ha sürgős dolgunkban a fürdőszobába akartunk jutni.

Az ötből hamarosan tízre szaporodtunk s mikor végre a szovjet katona úgy öt óra felé levezetett az utcára, már tizenketten voltunk. Ott sorba állított kettesével s kiadta a parancsot: Pásli! Mi elindultunk s ő is el mellettünk oldalt. Kereken mentük Budát. Én Pali mellett lépdeltem s jó darabig mind azt találgattuk, mit akarnak s hogy mi lesz velünk. Végül is megegyeztünk abban, hogy amit az Isten akar. Aztán mivel egyebet úgy sem tehetünk, ebbe belenyugodtunk s mentünk a többi után.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Mentük hát kereken Budát s megszorodva mindenképpen. Belesárgult az ember abba, amit utközben látott. Már nem is uton, hanem háztetőkön jártunk. Volt hely, ahol nyoma se volt az ezelőtt szép árnyas budai utaknak, végig befedték azokat a szétlőtt házak romjai. S mindenütt éhendöglött vagy egyébként elpusztult lovak. A déli vasut betonkerítése tövében arcra bujva a hóba s összekucorodva vagy hat civil munkaszolgálatos hevert meghalva! Magyarok voltak. Parasztok. Az üres átalvető még most is a hátukon laposodott. Foltos, kubikos nadrágyukról, fekete, kopott báránybőr kucsmájukról s hóba fagyott bajuszukról ismertem föl, hogy magyarok.

Kiértünk az Olasz Fasorig. Erre próbáltak volt ki-törni a németek a szétlőtt várból. Az oroszok ki is engedték idáig, itt aztán megszorították őket. Mint fausz-tatóban a fa, ha kiszáradt a víz, úgy heverték egymás hegyén-hátán kétoldalt a kocsit mentén. Az ember eliszonyodott ennyi pusztulás láttán.

Már sötét lett jócskán, mikor megérkeztünk a Varázs-utcába. Itt aztán helyben voltunk, mert egy villa kapu-ján bevitték mindnyájunkat. Felvezetek egy folyosó-félére, végig egy kókusz-szőnyegen s egy üveges szárnyas ajtó elé állítottak. S ott álltunk mind a tizenkettőn. Ne-kem a szívem a torkomban volt s hogy Palinak is ott ver-hetett, azt onnan tudom, hogy többet nyelt, mint szólt.

Rajtunk kívül volt ott még egy nő is, aki már ré-gebben ott lehetett és ez meg is látszott rajta. Otthonosan mozgott, biztatott mindenkit — ami rá is fért minden-kire —, hogy nem kell félni semmitől, az oroszok nem bánanak senkit, csak meg kell mondani a tiszta igazat. Lám, ő bevallotta őszintén, hogy nyilas volt s ujjal sem nyultak hozzá. Csak nem szeretik, ha valaki hazudik, mert arra úgy is rájönnek hamar.

Ellátva jótanáccsal törhettük a fejünket aztán egy jó félóraig Palival a mi tiszta igazunkon. Eltelt a félóra, bárhogy is huzzuk volna többre. Az ember ha rosszat vár, legszivesebben késleltetné az időt s ami a legrosszabb, ilyenkor telik a leggyorsabban. Elfogyott az idő s el a sor is előlünk s már én állottam az ajtó előtt. Pali engem

hagyott bemenni hamarább — lássa, én mire megyek — mondta. Bementem aztán:

Szép nagy szoba volt s az ajtóval szemben egy íróasztal. Az íróasztal mellett egy fiatal szovjet kapitány ült s egy tolmács. Jóestét köszöntem s megállottam előttük. Mindaddig dideregtem izgalmamban, de ahogy beléptem, nyugodtság fogott el. A kapitány nézett egy darabig s én komolyan vissza reá. Sokáig nézett, aztán a tolmácshoz fordult, aki már fordította is a kapitány kérdését magyarra:

— Mondja meg kérem, hányszor és mikor volt a Bimbó-utca 51 szám alatt?

Most már végkép megnyugodtam. — Egyszer! — feleltem.

A tolmács mindjárt fordította is. A kapitány bólintott és jegyezte, amit mondok. S már adta is fel a következő kérdést:

— Miért ment oda és honnan, mióta ismeri Mikó Zoltán vezérkari századost?

— Igazolványért mentem oda. Mikó Zoltánt meg akkor láttam életemben először. Az igazolvány arra kellett, hogy szökött katona voltam és hogy el ne fogjanak a...

A tolmács intett, hogy hallgassak. — Csak arra válasszoljak, amit kérdeznek — mondta kurtán és szigoruan — s csak az igazat. — S már kérdezett is.

— Tudja-e, hogy ki volt Mikó Zoltán százados s hogy miféle hely volt az a Bimbó-utca 51?

— Tudom, mert megmondták, akik odaküldtek minket, magyar írókat — mondtam. — Mikó Zoltán vezérkari százados volt és egy magyar hírszerző alakulat parancsnoka, aki ezt a rangját és helyzetét arra használta fel, hogy a németek ellen dolgozzon és segítse a cselekvő baloldalt.

A tolmács mosolyogva fordította le szavaimat, a kapitány is nevetett jegyezgetései közben. De csakhamar elkomolyodott s egy kis szünet után a tolmács által hirtelen rámkérdezett s nézett a szemembe erősen:

— Mire tanította magát Mikó Zoltán?

Értelmetlenül néztem rá. Mi a fészkes csodára taníthatott volna engem Mikó Zoltán?

— Semmire sem tanított — mondtam.

Türelmetlenül legyintett a kapitány s kérdezett a tolmács:

— Azt mondja meg, mivel bízta meg magát Mikó Zoltán, mit cselekedjen, ha ide bejön az orosz hadsereg?

— Te jó Isten! — hökkentem meg — ezek mit akarnak? — Hirtelen világossá vált előttem, hogy kémet, vagy még ennél is rosszabbat vélték bennem fogni. Egészen belekomolyodtam.

— Kérem, én író vagyok — mondtam keserűen —, magyar író s mint szökött katona kerültem Pestre még novemberben. Itt bujkáltam azóta a nyilasok s a razziák elől. Mikó Zoltánhoz a baloldal küldött igazolványért s nem csak engem küldött egyedül, hanem a Pesten élő összes magyar baloldali írókat: Szabó Pált, Darvas Józsefet, Tamási Áront — s kezdtem felsorolni, hogy még kiket. Abbahagyatták velem hamar.

— Csak arra válaszoljon, amit kérdeznek — intett a tolmács komolyan. — Arra válaszoljon, milyen megbízatást adott Mikó Zoltán? — tette fel mégegyszer a kérdést. S utána még tízszer, mert ebből nem engedtek. Végül a kapitány dühös lett rám nagyon. — Mondjam meg az igazat! — kiáltotta.

— Nem szoktam hazudni! — mondtam pirosan s hogy vagy végighallgatja azt, amit tudok, vagy egy szót sem hall tőlem olyat, amit nem tudhatok.

Végül is rámszólt, ha beszéljek.

Én aztán beszéltem. Elmondtam mindent, fülétől a farkáig, ki vagyok, mi vagyok, hogyan szöktem meg, mint katona, hogyan vitt Szabó Pali a többiekkel együtt Mikó Zoltánhoz, akit addig sem láttam életemben s akinek a nyilasok, tudomásom szerint, még január harmadikán lefogták az egész alakulatát. Hivatkoztam Erdei Ferencre, aki már a debreceni kormány belügyminisztere volt, Kovács Imrére, Veres Péterre és Tildy Zoltánra, akik tudják, hogy mi kik vagyunk. A végén azt is meg-

jegyeztem, hogy maskülönbén a magyar Nemzeti Parasztpárt elnöke kint áll az ajtó előtt Szabó Pál személyében.

Végighallgatott türelmesen, majd gúnyosan meghajolva mondta:

Ez mind szép s ha nem tudnám, ő elmondja szívesen, hogy ki volt az a Mikó Zoltán. S elmondta. Mikó nemcsak egy hírszerző alakulat parancsnoka volt, hanem egy partizán-kiképző alakulat parancsnoka is, akit az oroszok már Erdélytől kezdve keresnek s akivel máskülönbén még lesz szerencsém találkozni, mert éppen két hete, hogy ők elfogták. Azzal intett, hogy menjek ki.

Kimentem.

Utánam Szabó Pál ment be s tőle sem kérdeztek egyebet, mint tőlem.

Mikor kijött, sápadt volt s megrendült ő is. De azért vígasztalt.

— Ne búsulj — mondta csendesen. — Ezek nem németek s az igazság úgylát kiderül. Kivizsgálják az ügyet s majd eleresztenek. Erdei Fériék is igazolnak.

Ezt én is tudtam, csak az a „majd” hökkentett meg kegyetlenül.

— De mi lesz velünk most? — kérdeztem elkeseredve.

Vállat vont, de ingerült is lett rám.

— Azt hittem, keményebb lélek vagy — szégyenített reám. — Látszik, nem voltál magyar paraszt. Az megtanulhatta, ezer éve mind tanulta, hogy befelé forduljon s várjon. Szoktasd magad a türelemre — tette utána csendesen.

Elhallgattam hát s szoktattam magam a türelemre. Csak nehezen ment nagyon. Igazságom bolygatott mind egyre. — Hát ezért kínlódtam végig a szökést és egész életemet, hogy most ide kerüljek? — lázadoztam, fűtődtem kegyetlenül. Palit néztem. Ő már nyugodt volt, egykedvűen nyugodt. Megnőtt bajusza, bozontos szemöldöke, meg sem ránduló ráncos, kemény arca a földre emlékeztetett s a türelemre szoktatott magyar népre. Állt a fal mellett, sem alázat, sem írói méltóság nem mutatkozott rajta. Egykedvűen állt, csak néha-néha mozdult, csak a

[Erdélyi Magyar Adatbank]

lelke figyelt mozdulatlan szemöldöke alól. Állt, ahogy a fa áll, aki bölcsen tudja, hogy az időnek meg az a dolga, hogy teljen.

Igyekeztem hát csitítgatni magam, példát venni róla s várni, hogy teljen az idő.

Sokat nem kellett várni. Kijött a tolmács, nekünk csak annyit mondott, itt kell maradjunk, míg kivizsgálják a dolgot, a katonának meg annyit, hogy kísérjen le minket, azzal magunkra hagyott.

A katona lekísért aztán.

FOGSÁGBAN

*„Repülj madár, repülj,
a Dunán keresztül.
Szállj le rózsám ablakára,
maga van egyedül.*

*Ha kérdi, hol vagyok:
mondjad, hogy rab vagyok,
hazai börtönben
térdig vasban vagyok.”*

Hogy aztán a katona hova vezetett, az lényegtelen. Hogy haza nem, az volt a sajnálatos. Elég annyi, hogy egyik szomszédos ház alagsorának szobájában ültünk kerek három napot. Két egymásba nyíló szoba volt ott s megrakva emberekkel. Tisztek s mindenféle civil. Szegény ember kevés volt közöttünk, javarésze úr, hivatalos ember. Államtitkárok, királyi tanácsosok és más hasonló rangú emberek. Enni kétszer kaptunk naponta s ha a reggeli meleg vizet is számítom, háromszor. Ahhoz két darab kockacukrot is adtak, délben meg este levešeket. Éltem én életemben annál rosszabbul is, igaz, akkor követ törtem napszámba, de aki addigi életében csak jól élt, úri életben, az persze hogy panaszkodott s szidta kegyetlenül a szocializmust.

Volt közöttünk egy tiszáninnyi földbirtokos; az örökké tele volt panasszal. Egész nap a kapott kenyерét méricskélte és mutogatta síránkozva s bizonygatta min-

[Erdélyi Magyar Adatbank]

denkinek, hogy nála odahaza csak a béresek, ha esznek olyan kenyeret. De azért megette, ha mutogatta is s mert két ember kapott félkenyeret naponta, féltékenyen ügyelte, nehogy egy morzsával is megrövidüljön az elosztáskor. Addig, hogy végül már nem kapott társat, aki sorbaálljon vele arra a félkenyérre.

Dehát nemcsak ő volt az egyedüli ember közöttünk, aki hasonlóképpen viselkedett. S leginkább ételosztáskor, meg lefekvéskor. Pedig, ismétlem, rajtam és Palin kívül kevesen voltak főiskolai végzettség nélkül. Mindössze tíz edényünk volt, kanalunk pedig egy se. Így aztán, amíg az egyik evett, addig a mások tülekedtek, hogy ki kerüljön majd sorra.

Volt köztünk egy nyugdíjas államtanácsos. Hát ez az idős ember minden ételosztáskor másodszer is oda-lopta magát a sorba, nem sokat törődött azzal, hogy más ezt megsínyli, étel nélkül marad. Ha meg rajtacsípték, konokul esküdözött, hogy még egyszer sem kapott és tagadta a sírásig. A végén mindig levetette magát a cementre s a haját tépdeseve átkozta, mocskolta az egész szobát és örökké tele volt gyűlölködéssel.

Egy vezérkari ezredes is volt köztünk s ő volt a legrégebb fogoly. De éppen mert legrégebb volt, elsőbbségi jogot formált mindenre. Még az első nap, mikor odahozták, lelt a szobában egy félliteres befőttes üveget s abból kosztolt. És bármennyire is felszaporodott a szoba létszáma, ő szigorúan ragaszkodott ahhoz, hogy az üveget egyedül használja. Nem eszik senki szája után, jelentette ki csökönyösen. Addig, míg végül valaki feljelentette az egyik őrtálló orosz katonának s az, hogy igazságot tegyen, két embert osztott be még az üvegre. Akkor aztán egész nap falról kapart mésszel súrolta az üveg száját kétségbeesetten. Ez még nem lett volna baj, hiszen volt rá ideje bőven, a nagyobbik baj az volt, hogy nagyon kényelmesen evett, még a levét is megrágta a paszuly-nak. A két társa meg ott toporgott kétségbeesetten mellette s nézték hol a befőttes üveget, hol meg az ételes

[Erdélyi Magyar Adatbank]

vedret, hogy melyikből fogy ki hamarabb az étel... És hiába könyörögtek neki, hogy a jó Istenre kéri, egyen gyorsabban, sze mindjárt nem jut nekik étel, nem használt a könyörgés: komoran összehúzott arccal forgatta szájában a paszulyszemeket s felháborodva jelentette ki, hogy senki kedvéért sem akar gyomorhajós lenni.

Ezek voltak tehát ételelosztáskor, éppen csak minának írtam le ennyit is. Mindig akadt marakodni való. Este például a fekvőhelyekért folyt nagy vita. Mindenki igyekezett háromrét görbülni, mint a collstok, hogy minél nagyobb helyet biztosítson magának, így aztán mindig akadt három-négy ember, aki lábon átkozódott és őrjöngött hajnalig.

Mit csinálhattunk volna mi ketten Palival ezek között az emberek között? Hallgattunk, húzódtunk kicsire s vártuk sorsunk jobbrafordulását. A Mikó-ügyben kezdtünk már tisztábban látni. Már másnap délelőtt kiderült, hogy nemcsak mi vagyunk abban a szobában a Mikó-üggyel kapcsolatban. Volt még rajtuk kívül vagy három hozzánk hasonló Mikó-igazolványos, akik nem sokkal tudtak többet nálunknál, hiszen ugyanúgy, mint mi, ők is utasításra mentek Mikóhoz igazolványért. Úgy kerültek be a Mikó-ügybe, mint Pilátus a krédóba, akárcsak mi. De volt ott rajtuk kívül még két „mikós”, két fiatal fiú. Az egyik még hozzá éppen Mikó százados sógora volt, Pál Gaszton. Mind a kettő a Mikó-féle alakulatban teljesített szolgálatot. Ettől a két fiútól aztán megtudtunk elég sokat apránként a Mikó-ügyről. Leírom ide, mert jellemzőnek tartom a németeket utáló magyarságra. Hogy mennyi volt belőle a pontos igazság, azt sohasem tudtam teljesen kihámozni. Egy-egy újabb behozott „mikós” frissiben elmondott beszélgetéseiből ellenőrizhettem le csupán a tőlük hallottakat s az igazságnak tartozom leírni, ha volt is eltérő vélemény: súlyosabb ellentmondást nem tudtam felfedezni. A következőket mondta el Pál Gaszton, aki egyébként nemcsak sógora, hanem az alakulatnál titkára is volt Mikónak.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Mikó Zoltán vezérkari százados — Pál Gaszton elbeszélése szerint — benne volt a Bajcsi Zsilinszky, illetve a Kiss János honvédtábornok által szervezett magyar ellenállási mozgalomban, amely a németek ellen dolgozott. Mikor Bajcsi Zsilinszkyékét lefogták, Mikó Zoltán gyanún kívül maradt. Hogy hogyan lett aztán ennek a hírszerző alakulatnak a parancsnoka, azt Pál Gaszton sem tudta megmondani, ő csak annyit tudott, hogy összeköttetésben volt a budapesti baloldallal. Például egyik ismert munkásmozgalmi ember az alakulatnál mint sofőr szerepelt s ezen az emberen keresztül érintkezett Mikó a munkásmozgalmak szervezőivel. Ezt az embert Somogyi Mihálynak hívták, akinek öccsét, Imrét, a közgazdász szakírót, magam is jól ismerem és barátomként szeretek. Mikó a sógorát, aki diák volt, azért vette magához, hogy rajta keresztül a budapesti közgazdasági egyetem közismerten haladó gondolkozású diákságát a maga céljaira megnyerje és belőlük a Bimbó-utca 51. szám alatti gárdát összetoborozza. Mert hogy terveit végrehajthassa és hogy a nyilasok felé a látszatot fenntartsa, két részre osztotta az alakulatot. Mind a két részt a Bimbó-utcába helyezte el, két egymástól elég messze fekvő villába. Egyiket az 51., a másikat az 57. szám alatt. Az 57. számú villába voltak azok az emberei, akikben nem bízott s akikkel, tudtukon kívül, az 51. szám alatti félalakulat németellenes dolgait fedezte. Az 51. szám alatti házban helyezte el tehát azt a csoportot, amelyet az ellenállási mozgalom céljaira szervezett meg. A legénységet ide, mint már említettem, Pál Gasztonon keresztül, a közgazdasági egyetem diáksága közül toborozta és válogatta össze, amellyel aztán, ahogy Pál Gaszton elmondta, vakmerő tervei voltak. Például: fegyvereket juttatni a baloldalnak, hiteles igazolványokat adni a németek és a nyilasok előtt bujkálóknak, majd egy adott alkalommal belülről rést nyitni az ostromló szovjet seregek előtt. Fegyvereket állítólag juttatott is az újpesti és az angyalföldi munkásságnak, igazolványt is adott rengeteg embernek, de az ostromló seregek előtt nem

[Erdélyi Magyar Adatbank]

sikerült neki utat nyitni. Megpróbálta, de rajtavesztett. Kevés emberével nem merte vállalni a kockázatot, egy másik alakulat tisztjét is beavatta hát e tervébe. (Itt érdemesnek tartom feljegyezni, hogy ez a másik alakulat legénysége egytől-egyig szintén egyetemista diákságból állott, mégpedig a budapesti műegyetem diákjaiból, akik Pál Gaszton szerint, tekintettel a műegyetem németbarát tanári karára, nagyobb részét a hungárista-mozgalom megkerült hívei voltak.) Szóval Mikó beavatta tervébe ezt a tisztet s az látszólag bele is ment a dologba, hogy még akkor este, ezen s ezen a helyen beengedik az ostromlókát, de alig távozott tőle Mikó, rohant jelenteni feletteseinek az „árulást”. Rá egy órára már géppisztolyos műegyetemistákkal volt körülfogva az 51. számú villa. Mikónak majd minden embere pedig lefogva. Egyedül Pál Gasztonnak sikerült valahogy elkerülni a lefogást. Egy társával megszökött a műegyetemisták elől. Társát géppisztollyal lelőtték, de neki sikerült nehezen eljutnia Mikóhoz, aki hazament volt elbúcsuzni feleségétől.

Az 51. számú csoport helyettes parancsnoka s egyben Mikó legmegbízhatóbb embere Bondor Vilmos honvéd-főhadnagy volt. Őt is lefogták s a várba vitték még aznap este, január 3-án. Mikó, Pál Gasztonnal a budai kertekben, pincékben és elhagyott házak emeletein bujkált az őt, mint a tüt kereső nyilasok elől, akik díjat tűztek ki a fejére.

Bondor Vilmost, ahogy elmondták, a legénységgel együtt felvitték a várba. Bondor, kinek nem volt mit tagadni, hiszen ő is résztvett a tiszttel való tárgyaláson, mindent magára és Mikóra fogott, csakhogy megmenthesse a „legénységet”, a diákjait. Megjátszatta velük a felháborodottat, mint akiknek fogalmuk se volt „hazáruló” tisztjeik terveiről. Ezt még a várbavitelük ideje alatt beszélte meg velük egy óvatlan öt percben és bármennyire kínozták, nem adta ki egyiket sem. Egy csomó leírt nevet találtak ugyan a nyilasok az 51. szám alatt, de azokkal nem sokra mentek. Különleges villamoseszközzel villanyozták, rázatták ájultra, de ő mindig csak

[Erdélyi Magyar Adatbank]

azokat a neveket és címeket adta ki okosan, amelyik városrészt már elfoglalták az oroszok. S ezt éppen a valatóktól leste ki mindig vallatása közben.

Izgalmas játék lehetett ez Bondornak, de kénytelen volt vele, hiszen a bőréről volt szó, időnyerésről.

Mindezt Pál Gaszton társa mondta el, aki szintén az elfogott legénység között volt. Őket egy csomó éheztetés és kihallgatás után két hét múlva, bizonyíték híján, elengedték, illetve egy másik alakulatba osztották, ahonnan aztán szerre-szerre mind elszökdöstek. Ő éjszaka idején, a befagyott Dunán át szökött a pesti partra s a pesti parton került aztán orosz fogságba.

De térjek vissza Mikóra. Egy hónapi bujkálás után végre elfoglalták a szovjet csapatok azt a részt, ahol Mikó Pál Gasztonnal bujkált. És ahogy Pál Gaszton nekünk elmondta, Mikó azonnal jelentkezett az oroszoknál.

És hogy ott fogták, annak már nem az oroszok voltak az okai. Annak csak a fonákul össze-vissza kúszálódott, ezerféle szállal összegabalyított és különféle emberekkel teleszótt „magyar ellenállási mozgalom” volt az oka. Nemhogy Mikónak, de sajnos még a munkásmozgalomnak sem volt semmi összeköttetése a szovjet haderővel. Az ilyen szervezetlen és összegabalyított szálak kibogozása pedig egy más országból s főleg más rendszerből jövő hadsereg számára nem volt éppen könnyű feladat.

Hogyne fogták volna hát ott Mikót. Hiszen nem egy emberét fogták el oroszellenes cselekedet közben még Budapest ostroma előtt, akik a Bimbó-utca 57. szám alól indultak el „tevékenykedni” s amely csoportnak ugyancsak Mikó Zoltán volt a parancsnoka. Mind állíthatta ő pusztán szóval, hogy kénytelen volt azt a csoportot látszattól fenntartani, mikor ez a „látszat” tényleges kárt okozott a szovjet haderőnek.

Bizonygatta azt is, hogy ő fegyvereket juttatott a cselekvő baloldalnak, de ezt csak bizonygatni tudta, bizo-

[Erdélyi Magyar Adatbank]

nyítani nem. Kinek hittek volna el valamit is az oroszok, mikor két és félhónapi kemény ostrom után foglalták el Budapestet, anélkül, hogy belülről egy komoly puska-lövést adtak volna a németekre. Bizonygatta, hogy igazolványokat adott baloldali, nyilasok elől bujkáló embereknek és íróknak. Felmutatott egy ívet teleírva itthon talán sokat jelentő, de az oroszok előtt mind-mind ismeretlen nevekkal. Csoda hát, ha jogos hitetlenségre talált, hideg bizalmatlanságra?...

Külön szobába tették, sorsát meg vizsgálat tárgyává.

S az általa felmutatott névsor alapján, ötödnapra mi is a szomszédai lettünk Palival, csak mi a szomszédos ház alagsorának már említett két egymásba nyíló szobájában.

KÚNSZENTMIKLÓS

*Te túl rózsám, te túl
a Málnás erdején,
én meg innen sírok
a bánat mezején.*

Három napot töltöttünk hát az egymásba nyíló szobákban. A harmadik nap estéjén felvittek kihallgatásra, jegyzőkönyvet venni.

Egy orosz főhadnagy hallgatott ki. Olyan kéken nyíló szeme volt, mint a felhőtlen májusi ég. Nyugodt, komoly volt az arca. A háromnapos bizonytalanság elszállott lelkemről s vele szállt keserűségem is.

Úgy harminc év körüli volt s csendes, bizalomkeltő minden szava. Előtte papír állt, mellette széles ernyőjű lámpa s a szobában félhomály. A lámpa fénye ráomlott az előtte lévő tiszta lapra s mikor a gyöngyös betűk sorakozni kezdtek azon a fehér papíron, bizonyosra vettem, hogy a főhadnagy tolla nyomán nem szenvedhet csorbát sem az igazság, sem az én szabadulásom.

Tolmács által kérdezett s lassan, rajzolva írta a betűket. A lámpa fényében egyenletesen haladt a tolla, fekete fonalat eregetett a toll hegye s hurkolt össze puhán a papíroson.

A tolmács, egy rutén fiú, hirtelen megkérdezte, ismerem *Olbrach* „Átok völgye” című regényét.

Bólintottam, hogy igen.

Egy kissé hallgatott, majd ő is bólintott egy rövidet, aztán folytatta a hivatalos tolmácsolást.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Négy oldalnál is többet írt tele a főhadnagy, mire befejezte. Bólintással jelezte, hogy elkészült, de azért intett, maradjak csak ülve. És majd egy óra hosszat beszélgetett még velem s most már nem hivatalosan. A magyar irodalomról a legtöbbet. Magyar könyveket és írókat jegyzett fel, cserébe tíz percig dicsérte Liszt Ferencet és szigorúan védelmébe vette, amikor Bartókot, Kodályt és a magyar népzene-t említettem.

Annyira barátságos volt a hangja, hogy bár szándékomban volt őt sorsomról megkérdezni, valahogy már resteltem előhozakodni vele. Félttem, nehogy félreértse, azt higgye: kihasználom az alkalmat. Inkább hát letettem róla. De amikor behívatta a kint várakozó katonát, hogy visszavezettessen, megérezte helyzetemet, mert egy kis ideig hallgatott elgondolkozva, aztán rámnézett s a következőket mondta komolyan:

— Lesznek kényelmetlenségei, de hát elmúlik — legyintet. — Kivizsgálják a dolgot s rendben lesz. — Kicsit elmosolyodott: — Férfinak nem árt... — mondta. Mosolyogva bólintott a fejével s ezt búcsúzásnak szánta.

*

Másnap korán reggel az első cinke szóra nyolcunkat névszerint kiszólitottak a szobából. Heten „mikósok” voltunk, csak egy volt közülünk másféle. Akkorra már Bondor főhadnagy is közöttünk volt, azelőtt való nap hozták be hozzánk. Elmondta, hogy a várból való kitörés estéjén két tábori csendőrrel a vár egyik kertjébe vitették a nyilasok azzal az utasítással, hogy löjjék le. Igen, de a két csendőr úgy látszik jobbnak látta lemaradni a kitörésből, mert nem álltak meg a kertben, hanem elbujtak az egyik szomszédos nagy épület még megmaradt félemeletén. S hogy legyen majd, aki igazolja őket az ostromlók előtt, életben hagyták s magukkal vitték okosan a foglyukat is. Hogy velük mi lett, azt Bondor sem tudta megmondani. Fogolytáborba kerültek, ez a legvalószínűbb. Ő rögtön jelentette az oroszoknak, hogy hogyan került a várba és segítségükre volt néhány várban maradt, nyilas felkutatásánál is. De akkor már őt

is keresték a Mikó-üggyel kapcsolatban, s így került aztán ő is a Varázs-utcába.

Levezettek hát az utcára, ahol mellénk csaptak még vagy tíz embert s kenyeret osztottak mindenkinek. Azok között volt Mikó is, akkor láttam életemben másodszor.

Azután beültettek egy fedett, padokkal ellátott teherautóba s már indultunk is. Hogy hova, azt még sejtteni sem lehetett.

A keserőség újra csak rám telepedett s vele együtt a szorongás. Mind az orosz tiszt szavaihoz próbáltam menekülni: — Rendben lesz minden... Férfinak nem árt... — De csak mind jobban belepett a bánat. Sírni szerettem volna, dehát annyi mindent szégyel az ember mások előtt megcselekedni. Irigyeltem Palit, aki csak gubbasztott közönyösen. Az autó pedig haladt, a Dunához ért s valahol Újpest felé átdöcögött egy fahídon.

— Pestre megyünk! — rügyezett fel bennünk a reménység. — Lehet, átadnak most már a magyaroknak... — sugdosta valaki körbe.

De lehorgadtunk hamar. Átszaladtuk Pestet s az Üllői-úton át ki is értünk belőle. Kezdhattuk élőlőről a találgatást.

Február második felében voltunk, cicusberke virágzáskor. A tél gyenge, a nap sütött, s a fekete földek páráltak a sugarak alatt kékes sejtelmesen.

A kíséző katona fiatal volt s vidám, mert énekelni kezdett. Előbb dudolt, aztán mind hangosabban. Egy szekér zörgött el mellettünk, rajta magyar parasztlány egy fiúcskával. A katona, ének közben odaintegetett s kacagott neki vidáman. Fogai csillogtak fehéren.

Pali megmozdult mellettem s rám hunyorgott. Szelid volt a szeme, a szava meg egyszerű:

— Két hét mulva, pajtás, lehet már szántani.

Sokat, egész nap mind dorombolt velünk az autó, míg éjfélutánra megérkeztünk egy nagy, lapos faluba. Másnap tudtuk meg, hogy Kunszentmiklóstra értünk. A falu egyik legféltrebb eső részén szállásoltak el mindannyiunkat, egy nádzsuppal fedett házba. Kit a szobákba, kit a pincébe. Ez a ház az egyik kis mezőre futó utcács-

[Erdélyi Magyar Adatbank]

kában volt, melynek csak egyik felén volt egyre gyérülő házior. Egy hasas kemence agyagos padkáján talált régi adócéduláról olvastam le később az utca nevét és a házszámot: — Szippankó-u. 13.

Az első éjszakát a pincében töltöttük el Palival, jobban mondva beszélgettük végig a lépcsőn ülve. Bentebb emberek aludtak a szalmán, régebbi „kunsaftok”. A pince előterében a lépcső előtt, kis vaskályha hunyorgott szembe velünk s ha mi nem is, a tűz annál hamarébb elaludt. Kialudt s mi ülhattunk egymáshoz mind közelebb Palival, hogy legalább annyi meleget érezzünk. Olyan árvák voltunk, hogy már én szánakoztam magunkon.

— Ne búsulj fiú! Te vagy a fiatal — vigasztalt Pali. — Ha legalább dohányom lenne... — fintorgott kesernyésen. Majd hirtelen csak elkomorodott s hamarjában úgy összeszidta az Istent, hogy hallgatni is sok volt. Végül is legyintett:

— 17-ben sokszor a sárban hasaltunk egész éjjel s még ott is elaludtunk volna szívesen, ha békét hagy az olasz. Ez ott úri hely lett volna, hidd el — intett körül a pincében.

Másnap reggel lejött hozzánk a „nacsalnik”. Fialat szovjet őrmester volt, a minket őriző katonák s egyben a ház parancsnoka is. Szigorú volt mindenkivel szemben, bizalmatlan, de igazságos. Végigmustrált összehúzott szemekkel, aztán kiválasztott egyet-egyet közülünk s azt felküldte. Hét vagy nyolc embert lent hagyott a pincében, a többi, közöttük engem s Palit is, felvitetett a ház legelső, útfelöli szobájába. Abban a szobában töltöttem el aztán négy hosszú hetet szalmán. Három ablaka is volt s egyik sarkában egy alföldi hasas kemence. Felletünk a gerendás mennyezet. Tizennégy embernél soha sem volt kevesebb benne, huszonnégy meg csak úgy fért el, ha négy ember éjfélig veszekedett a többivel. Legtöbbször húszan voltunk, tizennégyen csak az első nap. Az ablakok alatt ör állott éjjel-nappal.

Minden reggel kivittek mosakodni és egyéb elvégzendő dologra. Késő délután mégegyszer. Enni minden-

[Erdélyi Magyar Adatbank]

nap háromszor kaptunk. Reggel, délben levest, estére teát kockacukorral. A kenyeret és a cukrot minden reggel kiadták egyszerre: negyvenöt deka kenyeret s két darab kockacukrot egy napra. Egy-egy veder levest kaptunk egy evésre s benne meritőkanalat. A szobaparancsnok kellett elossza a többiek között.

Telt hát az idő s mi karcolhattuk a falra a napokat naptár helyett. Főfoglalkozása mindannyiunknak az volt, hogy a reggeli leves megevése után várni kezdtük türelmetlenül a déli levest, ebéd után meg nekifogtunk várni a reggelit. A vacsorát rendesen kihagytuk, mert akkorra már rég nem volt kenyerünk, a cukorból pedig egy szem sem.

Érdekes emberekkel volt tele a szoba. Volt három rendőrfőtanácsos, egy csendőrezredes, két detektívnyomozó, két magyar katonatiszt — egyikük őrnagy, a másik lutheránus lelkész-főhadnagy — egy nyugalmazott ezredes valami katonai titkos osztálytól, két diák a közgazdasági egyetemről, ezek Mikósok voltak. Na meg én és Pali. Velünk együtt nyomta még a szalmát négy orosz katona is büntetésből. Részegeskedésért és egyéb hibákért voltak közénk zárva.

Minden emberi közösségnek megvannak a maga gondjai, éppen mert emberekből áll. Ezek a gondok pedig mindig az egyes emberi érdekek túlhajlásaiból tevődnek össze. Minél több ember, annál nagyobb közösségi gond. Hiszen egy ember — lehetőségeinek keretei között — azt teheti mindig, ami számára a legjobb, de már két ember ugyanazon lehetőségek között, ha akar, ha nem, tekintettel kell legyen egyik a másra. Így születnek meg aztán a közösségi szabályok, melyeket a közösség szükségszerűen mindig arra használ, hogy velük az egyéni érdek ellen védekezzenek.

Igy volt ez nálunk is, Kunszentmiklóson. Szabályok alakultak, — íratlan szabályok, melyeknek betartása azonban jellem kérdése volt. És ott abban a földes szobában mutatkozott be előttem meztelenül az ember, az emberi jellem. A fekvőhelyekért, az ételért folytatott marakodások alkalmával derült ki előttem, hogy iskola,

olvasottság mind csak máz az emberen, amit a szerencsés körülmények tapasztanak egyesekre külső használatra. Hogy csak egy példát mondjak: Nagyon könnyű dolog a főtanácsosi csillagokkal ellátott magas gallér védelmében fejet csóválni és elképpedni a toloncház lakóinak megrögzött erkölcei felett. Majdnem olyan könnyű, mint amilyen könnyű négy szoba, konyha és angol-vécével ellátott fürdőszobás lakásban, a minden hónapban kijáró főtanácsosi fizetés mellet, sohasem éhesen, de gondtalan kávéházalás és színházbajárás közben, a fizikai munka fáradságát messzire kerülve, köztiszteletben álló, jellemes uriembernek maradni, akár egy életen át. Nagyon könnyű. S a nyolc hosszú hét alatt mind inkább megbizonyosodtam afelől, hogy az emberiség és a jószág jövője elsősorban gazdasági kérdés, csak azután a nevelése. Hogyan lehetne addig az emberi közösség jószágos, amíg a benne élő egyén nincs felszabadulva gazdaságilag, amíg a szabad verseny alapján, a szegénységtől való félelem miatt, más embertársai rovására kénytelen gazdasági javakat gyűjteni rakásra. Szabad versenyt csakis az emberiség szellemi vonalán tudok elfogadni, gazdasági vonalon soha. Mert arra is rájöttem nyolc hét alatt, hogy téves az a felfogásom, amelyben addig hittem, hogy az emberek alapján véve jók, csak a körülmények teszik őket rosszakká. Nem. Az emberek alapján véve hajlamosabbak a rosszra s a körülmények teszik aztán őket teljesen azzá. A körülményeket kell tehát megváltoztatni, hogy fékezve legyenek a hajlamok s helyes irányba terelve az indulatok.

De térjek csak vissza a kunszentmiklósi íratlan szabályokra és az ottani fogolytársakra.

Mivel nem felhízlalni vittek minket oda, hát örökké éhesek voltunk. De nemcsak a kevés ételtől, hiszen láttam én munkáscsaládokat annál rosszabbul is élni s nem hat hétig, hanem évekig, jómagam is éltem annál gyatrább kosztos életemben elégszer, de egész nap a szalmán feküdve semmit sem csinálni és mind az ételre várakozva ételről ábrándozni: tűrhetetlenül éhessé tette az embert. Mind csak ettünk volna. Mikor behozták az ételt,

már szinte parázslott a szemünk, ingerültek voltunk és gyánakvók egyik a másra, nehogy több jusson valame-lyiknek akármilyen kevéssel is. Itt jöttek aztán az irat-lan törvények, az emberi jellemek próbái. És ez mindjárt a kenyér és cukor kiosztásánál elkezdődött:

Egy alacsony termetű, kissé bicegő járású katona hozta és osztotta el a darab kenyereket. Egymásra rakva hozta be az ölében, úgy, mint az aprófát. A csendőr-alezredes csak erre várt. Gyorsan végigfűrkészte a kenyereket, megmérte szemre, körülbelül melyik lehet a legnagyobb s hogy hányadik az a katona ölében, aztán helyezkedett... Magas ember volt, hosszú karokkal el-látva s bár a katona sorba osztotta a kenyeret, leste visszahúzódva, türelmesen, mikor kerül sor a kiszemelt darabra. Akkor aztán villámgyorsan kinyújtotta a kezét, ő még nem kapott, dűnnyögte s elszedte egy másik orra elől. Ha pedig hamarabb került sor arra a kenyérré, akkor a másik elé állt s elkapta a kenyeret. Veszekedni a katona előtt nem lehetett vele. Hogy mennyi gyűlölködésben volt része emiatt, azzal nem törődött. Mocskol-hatta akárki bárhogya, morogva falta fel a kenyeret és senkire sem nézve elfeküdt a szalmán emészteni.

Vagy ott volt például az egyik rendőrfőtanácsos. Sívárogorva várta a leveseket s a dühöngésig fel tudta ingerelni az egész szobát azzal a szerencsétlen szokásával, hogy szinte imádkozva sorolta fel minden órában a különféle fajta finom sülteket, ételeket. Kezdte a libasültön piros káposztával s végezte tengeri süllőn aszpikkal. Ezen, a számunkra kellemetlen szokásán kívül, volt azonban egy még kellemetlenebb szokása, amiről szegény már ő sem tehetett. Erre a szokásra a kunszentmiklósi ivóvíz szoktatta s nemcsak őt, hanem majd mindannyiunkat. Elcsapta úgy az ember hasát, hogy akire ez a baj rájött, hát köhinteni sem mert, nehogy kiloccsanjon alól, még hozzá olyan vékonyan, hogy tübe lehetett volna fűzni. Egyetlen orvossága az volt, ha két napot bőjtölt az ember. Na de most már hogy bőjtöljön az, aki éhes állandóan, hogy szikrát hány a szeme?... De kénytelen volt vele, hiszen naponta csak kétszer volt

hivatalos kimenő s a sarokba állított edény használata meg húsz ember számára túrhetetlenné tette volna az amúgy sem friss levegőt. Iratlan szabály lett hát ilyenkor a böjtölés. Szegény Pali, sohasem felejttem el, milyen szemérmesen igyekezett kivárni a hivatalos időt, hogy elkerülje az edényre ülést. Végül már a fogait csikorogtatta s elsáppadva a szégyentől jelentette ki, hogy hiába, nem bírja tovább. Nem is bírta. De megbocsájtották neki, annál is inkább, mert rögtön böjtölésre fogta magát. Még a meglévő kenyerét is szétoztotta mindenki között összeszorított szájjal. Két napig egy falatot sem evett. Ugyan így cselekedett egyik fogoly orosz katona is, semmivel sem maradt el Pali mögött. Na, nem úgy a rendőrfőtanácsos. Nem akart az evésről lemondani semmiképpen. Remegve titkolta egy darabig a baját, hangtalanul fetrengett a szalmán, dehát a fogfájást esetleg még el lehet titkolni, de az efféle dolgot már bajosan. Rá kellett hát kuporodjon a kiplire. De ottültében is kétségbe vonta és kétségbeesetten tagadta a böjtölés hasznosságát. A veszekedésig vitatta annak haszontalanságát, a máskor oly hallgatag alezredessel. Mert az könyörtelenül követelte „már csak fogolytársai érdekében is”, hogy a főtanácsos, ha egyszer úriember, tartsa be a szabályt... Mi pedig teljesen tisztában voltunk azzal, hogy az alezredes könyörtelensége csak azért olyan konok, mert jól tudja, hogy a böjtölő fogolytárs ételét elosztva, egy-két kanállal több étel jut neki is. Igen, az alezredes volt köztünk a legszigorúbb megfigyelő. Mindenki széketét könyörtelenül figyelte, s még könyörtelenebbül követelte a böjtölést. — Bár csak egyszer jönne rá is az áldás!... — kívántuk neki tiszta szivünkéből. De sohse volt részünk ebben a boldogságban. Vasgyomrú ember volt, nem ártott neki még az a három ujjnyi megavasodott ételolaj sem, amit a hasas kemence egyik félresarkában talált, egy félliteres üveg fenekén. A főtanácsossal azonban ő sem bírt. Az csak megette az ételt, hiába vonta kétségbe az uriemberségét s végül már többet ült a kiplin, mint a szalmán. Az alezredes gyűlölködve nézte, mikor evett s dühében még

éjjel is számon tartotta a rendőrfőtanácsos sarokba járkálásait. Az végül már lábujjhegyen próbálta kijátszani az alezredes éberségét, de hiába, nem lehetett. A legkritikusabb pillanatban mindig felült s odasziszegte neki dühösen: — Gazember! — s minden megmozdulásáról tudott, hiába igyekezett egyetlen egyet is letagadni. Gyűlölték egymást feneketlenül.

Bizony nehéz dolog fogolynak lenni s közben embernek maradni. Majd mindenkinek megvolt közöttünk a maga bogara. Például a szobaparancsnokunknak, amely tisztséget négy napig az őrnagy viselte, az volt a bogara, hogy a leves sűrűjét nemcsak hogy a veder fenekén hagyta, hanem meg is ette előlünk. Négy nap múlva egy orosz katona kivánságára leváltották a parancsnokságról s egy orosz katonát bíztak meg ezzel a tisztséggel. Kevés olyan igazságos embert ismertem életemben. Nemcsak abban volt igazságos, hogy egyenlő mértékkel mérte a levest, hanem még saját behozott dohányát is elosztotta köztünk. Terentefnek hívták, odahaza mezőgazdasági munkás volt. Nem áll különösebb érdekemben dícsérni, még a Varázs-utcában leszoktattam magam a dohányzásról, valahogy resteltem cigarettavégeket és a végek végeit elkunyerálni másoktól. Palinak azonban jól fogott a Terentef dohányja. Kunszentmiklóson már a kertből lefejtett és lopva behozott megszáradt őszirózsa szirmai szívtá papírba csavargatva. A lelkész-főhadnagy nem volt ennyire romantikus. Ő az őszirózsa helyett a szalma között talált ujjnyi vastagságú sás rostjait morzsolta meg dohányynak. A lelkész főhadnagynak a dohány gondjai mellett más, lelki gondjai is voltak. Ugyanis evődény dolgában Kunszentmiklóson is gyatrán álltunk, két emberre jutott egy konzervdoboz. Na most, a lelkész-főhadnagyot éjjel-nappal az a kérdés emésztgette, hogy: elsőnek vegye-e ki az ételt, vagy várja meg, míg a társa megeszi?... S aggálya ráadásul még azzal is bonyolódott, hogy szelid társa, a nyugalmazott ezredes, teljesen rábízta a döntést, neki mindegy volt, hogy elsőnek veszi ki, vagy másodiknak. A lelkész-főhadnagy túl éhes volt ahhoz, hogy átadja az elsőséget, de állandó gyanakvással

leste, az ezredes nem kap-e többet, sűrűbbet az elosztásnál. S ez a lelki gond, amíg csak ott volt közöttünk, állandóan furkálta, emésztette.

A magam bogarairól is tudna bizonyosan írni valaki egy-két bekezdésnyit, de azokról én itt nem beszélhetek, — a saját bogarai iránt rendesen elfogult az ember. Legfeljebb azokról a bogaraimról beszélhetnék, melyekkel kellemetlenül el voltunk látva mindannyian. A végén már, ha mellé nyultam is, fogtam egyet.

Érdekes dolgot láttam ott a szobában. Az egyik detektívnnyomozó egy toloncházi „ismerősétől”, e csípős állatka magasfokú értelmi képességeiről hallott valamit mesélni. Akkor nem hitte, most hogy alkalmá nyílt, kipróbálta. Megfogott egy fejlettebb példányt s a szoba közepére terített újságpapírosra helyezte. Mi körülültük a papírost s vártuk mozdulatlanul: mit fog a bogárka csinálni. Avval kezdte, hogy egy darabig ő is mozdulatlanul, gyanakodva állt, szétterpesztett lábakkal, aztán megrázta magát, mint a ruca s utána tanácstalanul ödöngött a papíron. Meg sem moccantunk, vártunk. Elindult jobbra, majd balra s tisztán láttuk, nem tudja mit csináljon. Ekkor a detektív hirtelen megszólalt, mondott vagy két-három mondatot. A papíron lévő tetű azonnal megtorpant és fülelve állt egy pár pillanatig, akkor aztán megfordult s elindult fürgén egyenesen a hang irányába. Háromszor próbáltuk ki a bizonyosság kedvéért s mindannyiszor így cselekedett; ennyire értelmes állat. Sokat elszórakoztunk még velük e játékon kívül is. Minden reggel a szoba közepén kuporogva, addig írtotta mindenki, amíg a körme bírta. S ez a művelet is íratlan szabály lett, másképpen fene mód eltenyésződött volna. Még ma is előttem van Pali, ahogy kuporog a szoba közepén pendelyre vetkezve s konokul keresi végig az inge ráncait. Bár mindég szemüveget tett az orra nyergére, mindég a szemüvege felett pislogott le az ingre. Mindenki igyekezett hát betartani a szabályt, csak egy másik főtanácsos bujt ki mindenáron alóla. Szinte kiabálva tiltakozott a gyanusítás ellen, hogy neki tetűje lenne. Idős ember volt, szégyeltünk vele vitázni.

Igen, a fiatal szovjet-orvos, aki minden második nap végig vizsgálta a szobát, örökké talált rajtunk jócskán e bogarakból s már nem győzte hordani számunkra a sok rovarport. Végül is előszedtük az öreg urat, mutassa csak meg azt az inget. Persze már a második szvetter-nél kiderült, hogy megtaláltuk a bajok fészket. Az inge meg úgy tele volt, hogy csodájára jártunk. A teste pedig csodálatos módon össze volt vájkálva. Azért írom, hogy csodálatos módon, mert olyan titokban csinálta, hogy senki sem vette észre, hogy mikor vakarózik. Félt, hogy rájövünk a tetüire. Most aztán, mit csináljunk ott vele?... Gyámoltalan létire, egymagában sohasem tudta volna kiirtani azt a temérdek állatot. Próbáltunk ugyan segíteni neki, dehát a sajátját még megöli az ember, de a másét már utálja. Inkább beárultuk hát a szovjet-orvosnak, hadd segítsen ő rajta. Az aztán segített is, még pedig gyökeresen. Nemcsak az öreg tanácsost fürdette meg, hanem mindannyiunkat. A ruháinkat meg betetette forró gőzbe. Egy napig dideregtünk utána. S ilyenformán az öregből hasznunk is származott; a tetük eltűntek, de a fürdés megmaradt. Az pedig nagy enyhülést jelentett számunkra. Attól kezdve minden héten fürödünk egyszer.

De általában két hét letelte után lényegesen javult a helyzetünk. A levesekben már húst is kaptunk s Pali már csak azon aggódott, hogy bár csak Budapesten maradt családjának jutna ki ennyire mindennap.

A társak hetenként változtak, el is eresztettek belőlünk, hoztak is közénk.

Mert volt rá időnk bőven, sokat vitatkoztunk. S az is volt, akivel. Az ott lévő tisztek és főtanácsosok örökké vitatták és felháborodva hangoztatták, hogy ők mennyire ártatlanok. Főérvük mindenre az volt, hogy ők csak kötelességüket teljesítették és hogy ők csak felsőbb utasításokat hajtottak végre. Ott láttuk csak meg igazán Palival, hogy milyen gondolkozásra képtelen embereket nevelt, tenyésztett ki és vett át még a monarchiától a szegedi rögeszme. A havi fizetésen s az előléptetés számárlétráján kívül semmi mást nem láttak, ismertek.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Még nemzeti érzelmük is ezek szerint dohogott, fokozódott, vagy lohadt. A magyar nép érdekeit mindég saját érdekeikkel tévesztették össze, társadalmát pedig mindég csak társasági alapon nézték és mérték. Műveltségük elképesztően silány volt. A pengős és félpengős ponyván kívül Somogyvári Gyulát, Herczeg Ferencet ismerték s csak mert most igen tanácsosnak látták, összevissza dicsérték Molnár Ferencet, szentül meggyőződve, hogy ezzel csodamód baloldaliak lettek. Mindenféle lényeges vitára alkalmatlanok voltak. Pali, a maga négy elemijével, elérhetetlenül magasan állott felettük. Annál többet vitatkoztunk a közgazdasági egyetem köztünk lévő diákjaival, a Mikósokkal. Ezek a fiatalok Szabó Dezsőn nőttek fel és Németh Lászlóig jutottak. A minőség elvét vallották és a Karácsony Sándor kereszténységét vállalták. Értelmesek voltak, jófejű magyarok, csak még zavarosak. Móricz Zsigmondot olvasták, Veres Pétert, Sinkát, Kovács Imrét, Féját, Erdei Ferencet, Szabó Pált, Tamásit, Darvast, Szabédit, még jómagamat is, a baj csak az volt, hogy nem emésztették meg, illetve egy felé emésztették. A paraszt- és munkásírókban ők csakis a magyarfajta minden nép fölötti értelmességének és magasabbrendűségének csalhatatlan bizonyítékát látták, a mondanivalójuk lényege már kevésbé érdekelte őket. Kovács Imre, vagy Veres Péter mondanivalóját egybevetették Németh László és Féja mondanivalóival és azzal intézték el egyszerűen, fő, hogy mind a négy magyar. Aztán ellentétben paraszt és munkásírók iránti rajongásukkal, az értelmiségi jelzöt szigoruan csak az iskolázottak számára monopolizálták. Képtelenek voltak megérteni, hogy az egyetemi diploma nem mindég jelent minőséget. Jóformán minden szavuk „a magyar parasztság” volt, de a debreceni kormány földreformját túlgyorsnak, tervszerűtlennek ítélték és kétségbeesve állították, hogy most már ebbe fog tönkre menni az ország. Érvük is volt rá bőven. Mind a ketten benne voltak a budapesti közgazdasági egyetem egyik kis szektaszerű csoportjában, amely a magyar földreformot tekintette legszentebb vallásának. Éppen ezért, szinte illegálisan, a

legaprólékossáig pontos tervet dolgoztak ki és neveltek hozzá fiatal szakembereket a földreform megvalósítása idejére. A földreform utáni helyes gazdálkodásra való áttérést is belefogalmazták ebbe a tervezetbe. Majdnem egy egész hétig magyarázták Palinak s nekem e tervezett fontosságát. És valóban kitűnő tervezet volt az mindenképpen, egyetlen s nagyon-nagy hibája mindössze az volt, hogy legkevesebb tizenöt-húsz év kellett volna a terv gyakorlati végrehajtására. És hiába magyaráztuk Palival a rekedtségig, hogy egyetlen év mit jelentene a magyar parasztság rovására; hogy törülhetnék a szemüket parasztjaink, ha még mindig a tízezer holdak birtokában ócsudhatna fel a reakció; hogy milyen súlyos hiba lett volna fel nem használni a mindenképpen kedvező politikai pillanatot; hiába vitattuk. Ők a húsz évből egy hónapot sem engedtek, a minőségi szakemberekből pedig egy szálat sem. Inkább megtagadták a népi irodalmat, a népet s elkeseredve szidták magukat bolondnak, mert „bedőltek” nekik. Hogy őszinte legyek, már szinte sajnáltam őket, de hiszem, hogy azóta régen belátták már kunszentmiklósi tévedésüket — Budapesten. Hiszen a rohamosan szaporodó belvárosi aszfalt- és címeres kiszagdák tevékenykedése sajnálatosan minket igazolt azóta.

Az eszmei vitákkal lassanként azért felhagytunk. Elnyomta őket a személyi marakodás. Untuk már egymást is nagyon, nemcsak a szalmánfekvést. Mindenki csak feküdt a vackán tele ingerültséggel, mint a láncos kuvasz. Csak egy szó kellett hozzáérjen akármelyikhez, már vicsorgott sötét szemmel s nézett a másikra gyilkosul.

Négy hét eltelte után engem nagy szomorúság ért. Elszakadtam Palitól. Másik szobába tettek, más foglyok közé. Itt aztán az emberi jellem újabb típusait ismerhettem meg akaratlan. Itt csak tíz-tizenketten voltunk együvé zárva. Négy közülük „mikós” volt. Bondor főhadnagy, egy orvos s még másik kettő, neveikre már nem emlékszem. Bondoron kívül ugyanúgy igazolványosok voltak, mint jómagam is. Itt tudtam meg, hogy Mikó százados-

nak Pesten kívül vidéken is volt egy alakulata, egy partizánképző csoportja. Bondor főhadnagy szerint erre a csoportra azért volt szüksége Mikónak, hogy e csoport tevékenységének ürügye alatt olyan embereket tudjon átlopatni a fronton, akik a németek elől bujkáltak. Hogy ebből mi volt az igazság, azt nem tudhatom, de azt bizonyosan tudom, hogy Kovács Imrét, a falukutató író és baloldali politikust Mikóék lopták át a német vonalakon, a börzsönyi hegyek között. Ezt maga Kovács Imre is elismerte előttem, mikor később, kiszabadulásom után, Budapesten megkérdeztem tőle.

De mikor Kunszentmiklóson a sokféle Mikó-bonyodalom után még erről a fura alakulatról is hallottam, hát teljesen belekeseredtem. — Mibe nem keveredtem, te jóisten, akaratlan és ártatlanul?! — panaszkodtam a plafon felé sokszor.

De mindegy volt, ha panaszkodtam, ha nem. Töltöttem az időt a többiekkel s egyéb foglalkozás hijján az emberi természetet tanulmányoztam.

Volt közöttünk abban a szobában egy idősebb és már régebben kikeresztelkedett zsidó származású ember. Ez az ember, bár életében soha sem látott még búzaszemet, borsót is csak főzelékképpen a tányérjában, mégis búza- és egyéb terménynagykereskedéssel foglalkozott. És ez a foglalkozás, saját bevallása szerint, jól jövedelmezett számára. Ha esett, ha fűjt, rendesen megkereste a havi 15.000 pengőjét. Mégpedig az akkori időkben, amikor egy kapás-, kaszás- vagy aratónapszámos — és most nagylelkű leszek — 60—70 pengőt keresett havonta, ha az avas szalonnát és egyéb kommencióját is készpénzbe számítom.

Elmondta, hogy mindennap délelőtt tíz órakor szokta lebonyolítani foglalkozását egyik megszokott kávéházában. Üzletfelének elmondja, hogy itt és itt ennyi és ennyi vagon búzája van, vagy mondjuk lencséje, az megveszi tőle látatlanba s a következő asztalnál sokszor már el is adja — „rendes haszonnal”. Elmondta azt is, hogy ő már kora tavasszal megveszi, vagy ügynökei által megvéteti az „árut” a paraszttól még lábon, zöld korában.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Sokat siránkozott és mindenkinek naponta többször, hogy ő mennyire ártatlanul ül közöttünk abban a szobában. Egy nagy bécsi céggel volt üzleti összeköttetésben még 1925 óta és most kiderült, hogy ez a bécsi cég a magyar búzán kívül német politikával is kereskedett Magyarországon. Többek között hírszerzéssel is. De ezt ő honnan tudhatta volna, sírta el mindannyiunknak kétségbeesve. S a legnagyobb izgalma az volt, hogy megkaptak nála egy számlát, amely szerint 1944 őszén, Csepelen, négy vagon borsót adott el a németeknek. Dehát mit csinált volna ő azzal a borsóval, jajgatott panaszosan, hagyta volna ott, beleölve pénzét, mindenki szabadjára?... Most meg itt az oroszok a szentnek se akarják megérteni, hogy: az üzlet, az üzlet...

Sajnálni való ember volt, tisztán látszott rajta, hogy az üzleten kívül semmi köze nem volt semmihez, de én valahogy nem tudtam sajnálni. Egy ízben torkig lakva már jajongásaival, rászóltam, hagyja már abba s igyekezzék bölcsebben viselkedni, hiszen semmi baja sem lesz, azt láthatja. A szalmán eltelt idő pedig csak hasznára válhatik majd hátralévő életében. S valahogy azt is megjegyeztem, hogy ő is oka volt a magyar parasztság rettenetes sorsának és közvetve bizony a háborúnak is.

— Miért? — kérdezte elképedve s nagyon felindult. Izgatottan követelte, hogy azonnal vonjam vissza, amit állítok. Ő nem volt kapitalista soha és tudjam meg, hogy ő 1912 óta tagja a magyar szociáldemokrata pártnak és azóta is minden hónapban pontosan fizette a tagsági díjat. Most is megvan a tagsági könyve, bizonygatta és ha hazakerülünk, a szemem elé fogja tenni. Tehát azonnal vonjam vissza, amivel megrágalmaztam. S mikor erre nem voltam hajlandó, lebújt a szalmába és zokogva sírt.

Ő világ életében becsületes ember volt, mindig csak a családjának élt — mondta — soha senki kárát nem okozta, miért vádolom hát olyan rettenetes rágalomokkal, hogy ő oka lenne a parasztság nyomorának, vagy éppen a háborúnak — sírta kétségbeesettén.

Olyan elkeseredett és őszinte volt a sírása, hogy vígasztalni próbáltam. Tudom, hogy becsületes ember —

mondtam —, hogy tudatosan sohase cselekedett olyat, ami törvénybe, vagy az általánosan elfogadott erkölcsbe ütközött volna. Nem itt van a hiba, nem azért mondtam, amit mondtam, hanem mert egy rendszer által elfogadott foglalkozáson keresztül követett el olyan dolgokat, amelyek károsak voltak az emberi közösségre.

Nem értette s ezért még jobban felindult. Követelte, azonnal magyarázzam meg szavaimat.

Megmagyaráztam hát: Ha ő kihasználva a parasztság tudatlanságát, szervezetlenségét és szorult helyzetét, olcsón és lábon vette meg a termést, üzlettársaival szervezeten előre meghatározva a búza árát, akkor a parasztság rovására kereste meg a havi 15.000 pengőjét. És mindezt egy kényelmes kávéházban, három órát kávézva, naponta. Míg a magyar paraszt, aki szántotta, vetette és learatta a búzát, a családjával együtt havi 60 pengőért nyomorgott. Igazságos volt ez? — kérdeztem meg tőle.

— De hiszen minden kereskedő ezt cselekedte! — vitatta izgatottan. Ha ő nem csinálja, csinálta volna más. Már látja, én is csak olyan vagyok, mint az oroszok; nem akarom megérteni, hogy: az üzlet, az üzlet. Különbösen is ezzel a foglalkozásával ő az egész ország jövőjét és érdekeit szolgálta becsülettel. Mert ezzel ő is részese annak, hogy a magyar búza hírnevét a külföldi piacokon elismerték. — Kinek köszönhető, hogy a magyar búza olyan keresett volt világszerte? — kérdezte veszekedve. Ő igaz, hogy sok pénzt keresett, de mit gondolok én, aki magyar író vagyok, kik támogatták a magyar kultúrát?... Ő minden magyar remekíró díszkiadását megrendelte piros, kék, aranyozott kötésekben. Egész sorozatokat, pedig ideje se volt, hogy egyszer is beléjük olvasson. De azért megrendelte... — Vesz a magyar paraszt könyvet? — kérdezte diadalmasan. És hogy tudom én tulajdonképpen, mennyi vesződséggel, munkával és izgalommal jár az ő foglalkozása?...

Mivel sohasem voltam búzanagykereskedő, valóban nem tudtam, ő aztán elmondta nekem:

Elsősorban is a versenytársak megelőzése, vagy az azokkal való megegyezés izgalma. Egy-egy búzatermő

vidék biztosítása a sokféle hatóságokkal való vesződség árán, kezdve a főispánon egész a segédjegyzőig, hogy azért minél kevesebbe kerüljön a dolog. Aztán a biztosítótársaságokkal való herce-hurca, sze nem lehet a termést egyedül csak Istenre bízni. Aztán a paraszttal való alkuvások... — Tudom én, milyen ravasz a paraszt? — kérdezte elkeseredve. Aztán a búza elszállítása; az állomásfőnökkel való veszekedés, hogy ki kapjon hamarabb vagont. Ez mind verejtékes munkába és főleg pénzbe kerül, magyarázta. Hogyan fizethet nagyobb árat a búzáért valaki, amikor tízszer többre kerül a vele való bajlódás... A minisztériumi-, a hatósági kijárások, az elszállítási gondok... A nagybirtokosoknak könnyű volt, mondta, hiszen az övék volt a búza, éppen csak azt a kis napszámot kellett megfizessék és százszázalékos hasznuk volt, még ha olcsón is adták el nekik az „árut”. Legyintett.

— Ahelyett, hogy rágalmazna, inkább gondolkozzék azon, amihez nem ért! — nézett rám megvetően.

Gondolkoztam s megnyugvással gondoltam arra a viharra, amely akkorra már végig és tisztára seperte Magyarországot s hittem, hogy szabaddá teszi verejtékező népem.

Igen, a vihar akkorra már végigseperte Magyarországot. Áthömpölygött a Dunántúlon és rászakadt Ausztriára. Seperte maga előtt a német haderőt, amely már szétszakadozva szóródott szerte. Fent az északi fronton márciusban már Berlint is körülfogta a szovjet hadsereg és a háború a vége felé közeledett.

Kunszentmiklóson csak úgy terjedt szét a tavasz. A rügyek hasadoztak s a fűzfaágacskák pelyhes cicusokat ringattak pirosan.

Egyik nap kivittek a pázsitra s az őszi sárgult füvek közül elevenzölden sarjadt a tavaszi fű. Vagy háromszáz méternyire tőlünk egy magyar parasztfiú szántott két megfontolt ökörrrel. Szántotta a fekete tavaszi földet. Szántott és fűtyörészett. Nemcsak én néztem, hanem az orosz katonák is. Egyikük, egy fiatal, hirtelen átadta a géppisztolyt egy másiknak, egyenesen átvágott a fűzek

között s láttam, elkéri az ekét a fiútól. Végigszántott egy fordulót, aztán nevetve, kipirosodott arccal visszatért hozzánk.

Akkor éjjel nehezen tudtam elaludni, meredt szemmel bámultam a falat, hazagondoltam Erdélyre s a családomra. Kint, valahol messze vonat sípolt és dohogott. Egy fekete vonat, amely megy, fut a síneken, miközben én fekszem a szalmán.

Másnap újabb embereket zárták közénk. Egyikük „mikós” volt, egy Csorba nevezetű hadnagy. Csak ő a Bimbó-utca 57. számú alakulatból volt „mikós”, amely alakulat valóban az oroszok ellen működött.

A közte és Bondor között a veszekedésig menő vitákból tudtam meg aztán, hogy Bondort valóban lefogták volt a nyilasok s hogy Mikót halálra keresték. Most azonban Csorbáék, mert kettőt fogtak el közülük, mindenért Mikóval takaróztak, minden tettükért Mikóra hárították a felelősséget. Mikó volt a parancsnokuk, mindenben csak az ő parancsait teljesítették — mondták. Ki tudott volna hát ebből kiigazodni. Máskülönben az oroszok előtt mindenki ártatlannak mondta magát.

Ott volt például egy másik rendőrfőtanácsos, aki a velem való beszélgetésében hófehér báránkyént pompázott s egy szanatóriumi főorvossal bizonygatta ártatlanságát, aki őt még Pestről ismerhette. Ez a főorvos bizonyos kenyérdarabkákért hajlandó volt bárkin hasmasszázst alkalmazni, ha az illető hasmarsban szenvedett. Hát ez a kenyércsinálta doktor valóban ismerte a főtanácsost. Elmondta négyszemközt és bizalmasan, hogy ez a rendőrfőtanácsos az utóbbi években mivel gyarapította fix fizetését: a kiutasítási hivatalnak volt vezetője s mint ilyen, egy-egy általa kiszemelt, gazdagabb zsidó emberre küldte rá az embereit azzal a figyelmeztető jótanáccsal, hogy igyekezzen valamit csinálni, máskülönben ő kényszerülve lesz hivatalból őt kiutasítani s egy annyira rozoga dunai hajóra feltenni, hogy azon még Mohácsig is bajosan jut el a víz tetején... Egy fél év alatt hatalmas házat vett Budakeszin.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Mikor ezt megpengettem a főtanácsos előtt, felháborodva tagadta és felbőszülve leplezte le előttem a doktort, hogy az nem is doktor, csak egy szanatórium bérlője, aki azelőtt textiles volt. Elmondta, hogy bizony a „doktor” nem éppen emberbaráti szeretetből bérelte ki azt a szanatóriumot se, hanem azért, hogy oda jó pénzéért ártatlan zsidó családokat bujtasson, hatalmas napi bért kérve tőlük az ellátásért és az „orvosi titoktartásért”. De persze nem fogadott el tőlük pengőt, hanem szigorú szerződést kötött velük, hogy annyi pengő értékű aranyat kötelesek adni, amennyit a szanatóriumi számlájuk minden hónapban kitesz. A „kezelt beteg” így aztán lassankint minden ékszerét odafizette a kezelésért. Akkor aztán mint gyógyultat, kibocsátotta.

Hát ilyen ártatlan emberekkel ültem ott együvé zárva.

Hogy az oroszok ellen vétettek-e ezek az emberek, azt én nem tudhatom, ebben talán még ártatlanok is lehetek. Volt olyan is, akit velemmel együtt adtak át később a magyar politikai rendőrségnek. De azt már bizonyosan tudom, hogy két élet is kevés volna egyéb tetteik levezeklésére.

Ottani viselkedésük is szálnalmas volt. Behoztak például egy ügyvédet, aki annak idején Szálasi védőügyvédje, később pedig a nyilas párt legbuzgóbb ügyésze volt. Még féregben sem láttam csúszó-mászóbb jellemet. Hiszen még a csupasz hernyó is felágaskodik, ha hozzá nyúlnak, de ez az ember semmi ellen nem ágaskodott. A magyar politikai rendőrségtől hozták oda hozzánk két napra, ahol bizony érdeme szerint bánhattak vele. S bár a teste tele volt tetűrágta sebekkel s úgy ki volt éhezve, hogy gerincéhez ragadt a gyomra, mégis örömteli kenetteljességgel beszélt fogságáról s a börtönről, akár egy szeretetházi. — Nagyszerűen bántak velem — hazudta szemeit nyugtalanul rebegetve és buzgón, szemérmetlenül feldicsért nálunk is mindent, amit mi esetleg kifogásoltunk.

Egy másik hozzá hasonló nyilas, akit vele együtt hoztak Kunszentmiklóstra, az meg éppen ellentéte volt

ügyészi testvérének. Megvetően nyilatkozott mindenről, kiváltképpen a magyar politikai rendőrség bánásmódjáról. Naponta többször is kikelt annak barbársága ellen s állandóan a sötét Balkánt és az ezzel ellentétes emberbaráti és emberjavító modern nyugati intézményeket emlegette és követelte.

Ő máskülönben a nyilas hónapok alatt az egyik pesti politikai gyűjtőtábor hirhedt vezetője volt.

Megkérdeztem tőle: miért nem alkalmazta hát emberbaráti eszményeit akkor és ott, amikor és ahol a legjobb alkalma volt rá.

Felháborodva nézett rám és kioktatott dühösen: — A nyilas párt azt tette, amit jónak látott, de ő elvárja, megköveteli egy demokratikus irányzattól, hogy igenis valósítsa meg az emberbaráti eszményeket — mondta s azzal fölényesen otthagyt engem. Az emberbaráti szeretet és javító eszme gyakorlati alkalmazását természetesen elsősorban is saját magára értette.

De e kisebb rangú emberek mellett, voltak közöttünk nagyobb rangúak is. Például Ditrich dunai ellentengernagy. Hát milyen fura és fonák dolog ellentengernagyi ranggal parancsolni egy folyóvizen, éppen olyan fura jelenség volt maga Ditrich is. És mint ahogy máig sem vagyok tisztában, hogy tulajdonképpen, mit jelent ez a rang: ellentengernagy — már a tengernagy ellenfelére is gyanakodtam — éppen úgy magával Ditrich ellentengernaggal sem tudtam tisztába jönni sehogy. Fura ember volt, szenvedélyes csillagász. Óra, sőt napszámra el tudott beszélgetni a csillagok rejtelmes rejtelméről s olyankor se látott, se hallott, csak beszélt, beszélt az ő nyakatekert magyar nyelvén. Már rég aludt mindenki s ő még mindég a csillagok ilyen, vagy olyan állásának rendkívüli jelentőségéről dörmögött, magyarázott. Sokszor az ablak elé lopakodott s egész hajnalig figyelte, leste a csillagos eget. Mikor meg a géppisztolyos őr észrevette és rázörgetett ingerülten, hogy: — Segyiti!... Ül le! — akkor ijedten csúszott vissza a helyére, s egy negyedóra mulva lélekzetét is visszafojtva, még óvatosabban újra csak az ablak elé settent.

Jósolt a csillagok állásából és fanatikusan hitt azok beteljesedésében. A politika és a háború fejleményeit is a csillagok állása szerint állapította meg. Ha a népet említették előtte, türelmetlenül legyintett: — A matyar rossz katona. Tuhaj. Kár neki föld. Kell neki sok műfeltcség — mondta osztrák-magyar nyelven s avval már térítette is a beszédet kedvenc hóbortjára, az ég csillagaira.

*

Lehet lesznek, akik úgy vélik majd könyvem olvasáskor, hogy ezeknek az embereknek a leírása tulajdonképpen nem tartozik szorosán a könyvhöz, akár el is hagyhattam volna. Lehet esztétikai szempontból igazuk is lesz. Csakhogy én itt nem óhajtottam ám esztétizálni egy szikrányit sem, és nem véletlenül írtam le a könyv egyetlen sorát se. Nem szórakoztatónak, hanem hiteles dokumentumnak szántam népem eljövendő nemzedéke számára. Azért igyekeztem megrajzolni ezeket az embereket, hogy láthassák, kik és miféle emberek vezették és hajtották bele akarata ellenére a magyar népet ebbe a számára teljesen esztelen háborúba.

*

És most térjek vissza saját magamra:

Öt hétig semmi sem történt velem.

Az ötödik hét végén egyik este kihallgatásra vittek egy orosz kapitány elé. Itt egy vékony s örökké komolyarcú jugoszláv fiú tolmácsolt. Nagy barna szemei voltak. A kapitány alacsony termetű ember volt s a szokása pedig az, hogy inkább háromszor is leírta a jegyzeteit, minthogy valami javítást, áthúzást csináljon benne.

Leültetett maga elé, vagy tíz másodpercig komolyan nézett rám, aztán csendesen megkérdezte: van-e valami újabb hozzátenni valóm a felvett jegyzőkönyvhöz? Mikor megmondtam, hogy nincs, leírta, aztán egy darabig elgondolkozva hallgatott. A kezében tartott tollat kétszer is belemártotta a tintába, bár nem írt vele semmit. Végre is rámnézett s megkérdezte tőlem, hogy mi az én véleményem Mikóról.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

Előbb zavarba jöttem, de aztán megmondtam neki őszintén, hogy annyira bonyolultnak és furcsának találom a Mikó dolgait, mint egy rossz detektív regényt, vagy kémdrámát, aminek a végén már maga a szerző sincs tisztában hősének titkaival. De előttünk, amikor hozzá küldtek minket igazolványért, legalább is őszinte embernek mutatkozott.

Félbe szakított. Gondolkoztam én azon, kérdezte, hogy Mikó, aki a mi vallomásaink szerint azt mondta volt előttünk, hogy azért ad nekünk, íróknak igazolványt, hogy megmentsen minket a németektől és mint a magyar nemzet legnagyobb értékeit, átmentsen mindenféle bajokon. Szóval, ha ilyen romantikus és idealista ember volt Mikó, akkor miért volt mégis első dolga az, hogy a listát, amelyen a mi neveink első helyen szerepeltek, átnyujtsa alibiként az orosz hatóságoknak. Mint szakmabeli ember, jól kellett tudja, hogy az ilyen háborús dolgokban szigorú vizsgálat következik, s hogy azt bizony az írók sem kerülhetik majd el. Miért tette hát? Gondolkoztam én ezen?... Ha nem, ő elmondja, s el is mondta: Mikó, mint vezérkari tiszt, igen jól tudta, hogy a háború kész, és mint a vezérkari tiszt általában, ő is nagyobb felelősségre lesz vonva, különösen mint különféle furcsa alakulatok parancsnoka. Alibi kellett tehát neki s ilyen alibinek szánta a baloldali írókat. Nem az írók bőrére, hanem a saját bőrére gondolt elsősorban. Bizony kétkulacsos játékot játszott — fejezte be a kapitány.

— De hiszen azt most már biztosan tudom, hogy január 3-án a Bimbó-utca 51 szám alatti alakulatát lefoglalták a nyilasok s hogy Bondort a várban kínozták, míg Mikó bujkált a fejét mentve. Ezt maga Csorba is beismerte a Bondorral való veszekedései közben, — próbáltam magyarázgatni a dolgot, de inkább már magamnak, mint a kapitánynak. Egészen el voltam hülve.

— Igen, ez volt a második kulacs — mondta komolyan a kapitány, de aztán alig észrevehetően elmosolyodott. — S még mit ismert be Csorba? — kérdezte félíg lehunyt szemmel.

Elmondtam mindazt, amennyire még emlékeztem.

Lejegyezte egy szóig. Utána megkínált kenyérrrel és sajttal. Míg ettem, újra írta a jegyzeteit. Írás közben hirtelen felvette a fejét, egy darabig gondolkozva tűnődött, aztán megkérdezte tőlem: nem tennék meg neki egy szívességet?...

Arra gondolt, mondta, figyeljem meg, miféle ellentétek vannak Csorba és Bondor között.

Hogy őszinte legyek, kényelmetlennek éreztem ezt a figyelő szerepet, de mgigértem, mert tudtam, csak az igazság szenvedhet csorbát, ha kényelmeskedem. Megígértem hát, s a kapitány aznapra befejezte a kihallgatást.

Ez volt hát az ötödik hét legvégén. A hatodik hét utolsó napján meg kiszólitottak közülünk vagy hatot. Ezek között voltak azok a „mikósok” is akik, akárcsak jómagam, mint igazolványosok lettek vendégségbe hívva Kunszentmiklóstra.

Az ablakon át láttuk, hogy a többi szobákból is kiválogattak egy csomó embert s átvitték őket sorba a túlsó ház udvarára, ahol egy teherautó morgott útra készen. Pali is a kiválasztottak között volt s nekem valahogy összeszorult a szívem. Nem azért, mert ő megszabadul, hanem mert nem lehettem én is vele. Mint később Pesten megtudtam, ő valóban akkor szabadult; Pestre vitték az egész csoportot s átadták őket a magyar politikai rendőrségnek. Ott aztán már könnyű dolga volt Palinak, rögtön szabadon engedték.

Akkor éjjel, bár tudtam, hogy nekem sem tarthat már sokáig a fogság, mégis nehezen telt el az éjszaka. Száraz szemekkel gyötrődtem előbb a magam, majd a családom sorsán, akiről fél éve semmit sem hallottam. Mellettem emberek feküdtek nehéz álomban. Csak a testem volt közöttük, a lelkem hazajárt szabadon s ügyelgetve alvó fiamat. Az bántott legjobban, hogy élete első és számára bizonyára nehéz, de büszke munkájában, az első betűvetésben nem lehettem segítségére. 44 őszén iratta be az anyja az első elemibe.

[Erdélyi Magyar Adatbank]

De kora hajnalban, még alig-alig virradt, vissza kellett térjek lélekben is a szalmára, mert ránkzörgettek nagyon. Reggelit hoztak csodánkra és szokatlanul sokat. Kenyeret kétszer annyit, mint máskor. Jókedvű volt a kistermetű katona; nevetve biztatott: — Hamar magyar, gyors, gyors!... — Kezdett már beszélni magyarul.

S reggeli után már mentünk. A Szippankó-utcára akkor szállt alá a hajnali harmat, mikor mi elhagytuk Kunszentmiklóst. S mire a nap elővillant messziről, éppen keltünk át a Dunán s egy ropogva hintázó hatalmas hadihidon.

Átkeltünk a Dunán alig valamivel Mohács felett s nekivágtunk a Dunántúlnak. Amerre a szem fordult, mindenütt tele volt a vidék háborús szeméttel. Szétlőtt tankok, döglött lovak, üres gránáthüvelyek. És sütött a tavaszi nap, sütkéreztek a fekete szántóföldek. A távolból egy-egy tenyérnyi helyen selymesen serkent már az őszi vetés. Egyik lágyan dombos hajlatban falusi ember szántott egyetlen tehenével. Az egyetlen tehen balagott csendesen s az ember utána ugyanúgy. Én meg arra gondoltam hirtelen, hogy most szánt talán először a maga földjén. A föld közepén egy szétlőtt tank hevert, de körülszántva okosan ott mind heverhetett.

Egy félnapig rázott az autó, míg elértük a tavaszi Balatont. Azért írom tavasznak, mert halványan zöld volt a színe, mint a bársonyos almalevél. Rajta elszórtan vitorlák fehéredtek és lebegtek lágyan, gazdátlan vitorlás csónakok, mint egy-egy remegő szárnyú, nagy, fehér pillangó.

Az utakon pedig emberek jöttek szembe velünk, tisztántúli parasztok húszas-harmincas csoportokban. Porosak, szürkék, magyar munkaszolgálatosok voltak, akik a dunántúli erdőkben bujkáltak eddig a németek elől. A csákány s a lapát még most is a vállukon ült, hátukat pedig lötyögve verdeste az üres tarisznya. Nem néztek senkire és semmire, szemük előre meredt, mentek egyenletes tempóban, konokul, kitartóan, gyalog — haza.

Délutánra mi megérkeztünk Balatonalmádiba s ott

[Erdélyi Magyar Adatbank]

töltöttünk egy hetet. A magam sorsa megkönnyebbedett. A nacsalnik „kinevezett” kenyér és ételhozónak. Egy fiatal cserefa erdőben, messze a tanyánktól volt az élelmezési raktár, ahonnan a kenyeret hordtam zsákkal. Egy már idősebb katonával mentem naponta kétszer. Egyszerű ember volt, tele jószággal, még egy bogarat is restelt eltaposni. Egyik elhagyott villában egy lompos kis puliféle maradt csak házörzőnek. Feküdt karikában a villa lépcsője előtt a vasrácsoskapun belül. Ki volt éhezve rettenetesen, de hiába szólítottuk, meg sem moccant, csak a fogait mutogatta bizalmatlanul. Az én emberem már az első nap reggel visszafelé jövet megnézte a fejét csóváltatva s kenyeret vetett neki. A puli azonban rá sem szagolt a kenyérre, dühösen ugrott a kapunak s ugatta, szidta keményen a katonát, nehogy be merjen menni: hiába pittyegtette neki az ujjait is, hogy csendesedjék. Délben jövet azonban már nem láttuk a bedobott kenyeret. És azután minden reggel megkapta a katonától a kenyérporciót, akármilyen mérgesen is ugatott. Az utolsó nap pedig egy egész kenyeret dobott be neki s egy csomó konyháról összeszedett húsmaradékot.

Egy hét múlva Balatonalmádiból is tovább vitt az autó. Veszprémen keresztül átmentünk Szombathelyre.

Az úton hadifoglyok jöttek szembe hosszú-hosszú sorokban. Az út széle tele volt szétlőtt autókkal, páncélosokkal. A hidak mindenütt felrobbantva, a házak meg rongálva. Szombathely közepe úgy össze bombázva, hogy csupa rom. A házak falai lelógtak, a kémények csupaszon meredtek az ég felé.

Egy hatalmas villa felében helyeztek el minket a város szélén. Harmincan is elfértünk egy-egy szobában. Itt találkoztam először az úgynevezett „kopjásokkal”. Ahogy ők elmondták, ezt az alakulatot az Ausztriába kivert nyilasok állították fel önként jelentkezőkből. Céljuk az volt, hogy ezeket a jelentkezőket két-három heti kiképzés után ejtőernyőkkel ledobálják a szovjet vonalak mögé, hogy aztán vasutat, hidakat robbantsanak. Mind 20—25 éves fiatal fiúk voltak.

— Örültek voltak maguk?! Saját hazájukat akarták még jobban feldúltni német érdekekért? — kérdeztem tőlük elképedve.

Ők aztán nem, mondták; azt várták, hogy csak áttegyék egyszer őket a fronton... Meg sem álltak volna hazáig. Hiszen azért jelentkezett annyi ember, mert mindenki arra gondolt, hogy csak egyszer áttegyék őket... Még egymás előtt is titkolták, hogy miért jelentkeztek, csak mikor ledobták őket, hajigálták vagy dugták el a nyilasok adta felszerelést s vették az utat, ki merre látott, haza. Volt, aki hazajutott, volt, akit elfogtak.

— De hát mért nem jelentkeztek rögtön az oroszoknál s mondták volna meg őszintén, hogy mért teték át a vonalakon magukat... Már rég odahaza lennének — mondtam nekik késő tanácsként.

Nem merték, mondták sóhajtva, egyszerűbbnek gondolták, senkinek sem szólva, hazáig meg sem állni.

Javarésze két-három napot ült közöttünk, megfürdették s elvitték őket.

Két hetem telt el Szombathelyen s kétszer voltam kihallgatáson a kapitány előtt. Kérdezett Bondor és Csorba felől s még többet a saját könyveimről. Beszért Romain Rollandról, Bernat Shawról s büszke volt Solochovra. Gidet is megemlítette. A könyveit még dicsérte is, de mint embert nem becsülte. — Vagy nem volt szeme látni, vagy nem volt becsülete s enélkül pedig senki sem lehet igazán író — mondta legutolsó beszélgetésünk alkalmával.

A második hét végén azzal jöttem értem, hogy szedjem össze minden holmimat. — Doma, doma... — bízgatott a katona nevetve. Magyarul ez annyit jelentett, — hogy alig kaptam meg az ajtót a boldogságtól... Haza, haza!...

Kint egy teherautó állott s mellette a kapitány. Az autón már fent ült hat velem szabaduló ember.

Felültem közéjük s mikor neki iramodott a kocsi, levettem a kalapomat, hogy lobogtasson a szél és süsön a nap szabadon.

SZABADON

*Fúdd el, jó szél, fúdd el hosszú útnak porát,
Hosszú útnak porát, az én szívem búját.*

Két-három utcát szaladt velünk az autó, aztán a szombathelyi magyar rendőrség előtt megállott. Átadtak bennünket a magyar politikai rendőrségnek.

Mielőtt elment volna a kapitány, felém mutatva még mondott valamit a minket átvevő rendőrtisztnek, aztán kísérőivel együtt elment.

A magyar rendőrségen azonnal kitergettem a magam baját és hogy mit akarok. Pestre menni s onnan haza. Mehettem is volna szabadon, dehát hogyan... Vonat csak minden héten egyszer indult Pestre, autó meg sehogy. A háború még tartott s szigorítva volt minden közlekedés. A gyalogjárás pedig nem volt még bátorságos dolog.

Azt ajánlották: várjam meg a hétfői vonatot. Ők azon küldenek Pestre egy csomó politikai foglyot s azok között én is elmehetek. Igen, csak hol legyek addig is kosztba, szállásba. A vallukat vonogatták, hogy az most itt mindenkinek nehéz feladat. Senki ismerősöm nem volt Szombathelyen, még szervezetek sem voltak. Tanácsolták, menjek a törvényszéki fogházba, ott élhetnek egy hétig — ők megengedik. Nem volt mit csináljak, éltem az engedelemmel. Így lettem aztán a szombathelyi törvényszék fogházának engedélyezett lakója. Egy egész cellát adtak jószívuén s a mindennapi kosztot. Végre alaposan megfürödhettem s kitakaríthattam magam. A

[Erdélyi Magyar Adatbank]

mindennapi kosztról csak annyit jegyzek le ide, hogy öt nap alatt az a szilárd meggyőződésem támadt, hogy Szombathely környéke termeli a világ legtöbb lencséjét. A lencseevésen kívül Jókai műveit olvasgattam, meg a *Vasárnapi Újság* egybekötött, még 1900—1905-ben nyomtatott példányaikat.

Az ötödik nap reggelén vonatra tettek, külön vonagonba. 15—20 politikai fogoly volt ott még rajtam kívül s négy rendőr, mint kísérő.

Május 1-én kora hajnalban érkeztünk aztán Budapestre. Még aludt a felszabadult város s villanyok helyett csak a hajnali derengés világított.

Nyolc órakor én már szabad voltam. S mire ünnepi szívvel az utcára léptem, már nemcsak én ünnepeltem, hanem az egész város. Május elsejét ünnepelte s a szabadságot. Vérpíros lobogókkal ünnepelte és vérpíros volt az Andrásy-út véges-végig. Kilencre ott álltam a magyar Nemzeti Parasztpárt székháza előtt s tiszta szívvel örültem Budapest örömének. Vörös lobogókat lengetett a szél és dolgozók vonultak fel, amerre a szem látott. Magyar munkások. Vonultak végeláthatatlan sorokban, tele örömmel éltetve a szabadságot, amelyben addig nem volt részük soha.

Veres Péter volt az első, akivel barátaim közül a székházban találkoztam. Megölelt boldogan, hogy láthat s mikor arra kértem, tájékoztasson, mit cselekedtek eddig, azt válaszolta:

— Ha sok egyéb is van még hátra, a legnagyobbat már megcselekedtük: a feudális Magyarország csak volt, ötszázezer nincstelen magyar paraszt a saját földjét szánthatja ezután.

*

Csillag alá írom ide a következőket:

Mint ahogy könyvemben már említettem, nem véletlenül írtam le egyetlen sorát sem. Adatnak szántam eljövendő nemzedékünk számára a többi adat mellé és bizonyításul népem ártatlansága mellett. Mint annyiszor, a magyar nép most is áldozata volt hivatalos és

[Erdélyi Magyar Adatbank]

más hitvány urainak, akik a saját hasznukért mindég szívesen adták el népük becsületét. Ezeket illesse könnyörtelen ítélet, de népemet csak igazság, mert érdeemes rá.

A búslakodóknak pedig csak a következőket írhatóm bátorításul:

Tudom, van okunk a búsulásra, de ez még nem jelent jogot a csüggedésre. A magyar nép egészének nincs szüksége erre. Ha a korona el is vesztette ezt a háborút, a magyar nép, én hiszem, hogy — megnyerte. Végre nemzetté lett, gazdája a nemzeti vagyonnak, hazája pedig független Magyar Köztársaság. És most már rajta áll, hogy mindezt meg is tartsa.

Egy évszázaddal ezelőtt a magyar volt a szabadság népe Európa haladó szelleme előtt. Azóta mélyre kerültünk uraink jóvoltából. Igazságtalanul mélyre a becsülésben s még mélyebbre a szenvedésben. A magyar szabadság 48-ban elvetett magja letaposva feszült eddig a föld alatt. A rideg, számító önzés döngölte mind keményebbre felette a földet s a magyar nép véré, könnyét és verítékét mindég csak a maga hasznára öntözte szét. Abból a szabadság tövére sohasem jutott. Most szét pattant végre a föld alatt a burok s hajtásnak indult az elvetett mag. De hogy felnőhessen ez a még gyenge hajtás, munkálkodni kell érte. Munkálkodni, hogy nőjön magasra; virágba boruljon felettünk és gyümölcsöt hozzon majd — fiainknak.

Mint annyiszor, most is egy költő mutatta meg a magyar nép számára azt az utat, amelyet járnia kell. Könyvem befejezéséül hadd idézzem tehát Illyés Gyula *Lapda* című versének egyik szakaszát:

*Könnyű repülni
súly nélkül!
A próba: tünni!
S a mélyből
föl — kikerülni!*

Kolozsvár, 1946 április havában.